CRONICE INEDITE

ATINGĂTOARE DE

ISTORIA ROMÎNILOR

DE ACELAŞ AUTOR:

—Contribuirĭ pentru istoriografia bulgară şi sîrbească. Leipzig, Breitkopf und Härtel, 1891 (în limba germană); 8^{0}, 64 pp.

—Vechile cronice moldoveneştĭ pănă la Ureche. Texte slave cu studiŭ, traducerĭ şi note, şi cu două facsimile. Bucureştĭ, tipolitogr. Carol Göbl, 1891. 8^{0} mare, XI+290 pp.

—Insemnătatea studiilor slave pentru Romînĭ. Bucureştĭ, editura librărieĭ I. V. Socecŭ, 1894, 8^{0} mic, 44 pp.

—Romîniĭ şi Bulgariĭ. Raporturile culturale şi politice între aceste două popoare. Conferenţă. Bucureştĭ, editura librărieĭ I. V. Socecŭ, 1895, 8^{0} mic, 58 pp.

In editura Academieĭ Romîne aŭ eşit:

Documente culese din archive şi bibliotecĭ polone, coordonate, adnotate şi publicate de Ioan Bogdan.

—Vol. I, 1510—1600. Bucureştĭ 1893, 4^{0}, XXXII+652 pp.

—Vol. II, 1601—1640. Bucureştĭ 1895, 4^{0}, XXXII+620 pp.

—Vol. III, 1641—1756, e în curs de publicaţiune.

Stabilimentul grafic I. V. Socecŭ, Bucurescĭ

CRONICE INEDITE

ATINGĂTOARE DE

ISTORIA ROMÎNILOR

ADUNATE ŞI PUBLICATE

CU TRADUCERĬ ŞI ADNOTAŢIUNĬ

DE

IOAN BOGDAN
Profesor de filologia slavă la Universitatea din Bucureştĭ,
Membru corespondent al Academieĭ Romîne.

I. LETOPISEŢUL DELA BISTRIŢA, 1359—1506.
II. CRONICA SERBOMOLDOVENEASCA DELA NEAMŢ, 325—1512.
II. CRONICA MOLDOPOLONA DE NICOLAE BRZESKI, 1359—1566 (DUPA TEXTUL ORIGINAL).
IV. CRONICA ŢARII MOLDOVEI ŞI A MUNTENIEI DE MIRON COSTIN, 1684.

Cu reproducere fotolitografică a letopisețuluĭ dela Bistrița.

BUCUREŞTĬ
EDITURA LIBRARIEI SOCECŬ & COMP.
21, Calea Victorieĭ, 21
1895.

IUBIȚULUI MEŬ PROFESOR ŞI PRIETEN

V. JAGIĆ

INCHIN ACEASTĂ CARTE.

PREFAȚĂ.

Publicațiunea de față conține patru texte de cronicĭ moldoveneștĭ: treĭ necunoscute până acum, unul cunoscut de mult.

Intre cele necunoscute primul loc îl ocupă, prin vechimea și cuprinsul luĭ, „Letopisețul dela Bistrița“, numit de mine așa, fiindcă mi se pare a fi scris în mănăstirea dela Bistrița în Moldova; acesta este cel maĭ vechiŭ letopiseț moldovenesc și cel dintiiŭ letopiseț scris în țările romîne. Cu mult maĭ neinsemnate prin cuprins, interesante însă ca producțiunĭ literare ale timpuluĭ, sunt celelalte două texte, dintre care pe unul l-am numit „Cronica serbomoldovenească“, fiindcă ea este o compilație unică în felul eĭ de anale sîrbeștĭ și moldoveneștĭ, ĭar al doilea e numit de însușĭ autorul luĭ, de Miron Costin, „Cronica țăriĭ Moldoveĭ și a Munteniеĭ“ saŭ „Cronica țărilor moldoveneștĭ și munteneștĭ“. Cronica serbomoldovenească ne arată cît de departe mergea în Moldova prin sec. 16-lea interesul pentru istoria universală, ĭar cronica luĭ Miron Costin ne dă o nouă și frumoasă probă de talentul acestuĭ cronicar moldovean și de interesul cel mare al luĭ

murdar, reproducerea este exactă; părţile pătate şi murdare aŭ eşit maĭ şterse.

Rămine să-mĭ împlinesc o plăcută datorie, mulţămind clubuluĭ bulgar „Soglasie“ din Tulcea pentru încrederea ce mĭ-a arătat, punîndu-mĭ la dispoziţie pentru un timp destul de îndelungat manuscrisul din biblioteca sa în care se aflâ letopiseţul dela Bistriţa.

Bucureştĭ, Octomvrie 1895.

Ioan Bogdan.

CUPRINSUL

---

pentru studiarea începuturilor ţărilor romîne şi pentru afirmarea origineĭ noastre dela Romanĭ: din cele treĭ încercărĭ ale luĭ Miron Costin în această direcţie, încercarea ce o public aci în originalul polon şi în traducere romînă este, fără îndoeală, cea maĭ bună.

Am adăogat la aceste treĭ texte inedite textul de mult cunoscut al „Cronicei moldopolone“, fiindcă în urma cercetărilor făcute în ĭarna anuluĭ trecut în biblioteca imperială din St. Petersburg am găsit însuşĭ autograful acesteĭ cronicĭ, aflînd totdeodată şi pe autorul eĭ.

Astfeliŭ scrierea de faţă, deşi independentă, poate fi considerată ca o completare a „Vechilor cronicĭ moldoveneştĭ“, publicate la 1891 după aceeaşĭ metodă. Traducerea letopiseţuluĭ dela Bistriţa şi a croniceĭ luĭ Miron Costin este făcută în acelaş spirit ca şi traducerile cuprinse în scrierea citată.

Sunt fericit a constata astăzĭ, după patru anĭ, că o parte din presupunerile făcute atuncĭ s'aŭ adeverit: s'aŭ găsit nouă isvoare pentru istoriografia Moldoveĭ înainte de Ureche. Astăzĭ putem zice cu multă siguranţă că pentru epoca dela 1359—1552 cu greŭ se vor maĭ găsi anale saŭ cronicĭ nouă. Cercetărilor ulterioare asupra istoriografieĭ moldoveneştĭ le rămîne să umple golul dintre aniĭ 1552—1596, cînd încetează istoriografia moldovenească în limba slavă şi începe cea în limba romînă. Vezĭ „Vechile cronicĭ moldoveneştĭ“, pag. 139.

Partea fotolitografică anexată la sfîrşitul volumuluĭ conţine întreg letopiseţul dela Bistriţa; afară de puţine locurĭ, unde manuscrisul este pătat saŭ

I

LETOPISEŢUL DELA BISTRIŢA

1359—1506.

A. Studiul.

§. 1. Letopisețele moldovenești în limba slavonă.

Acum patru anĭ am avut ocasia să descoper într'un codex miscellaneus al academieĭ teologice din Chiev un letopiseț moldovenesc în limba slavonă, scris între aniĭ 1554—1561 în mănăstirea dela Slatina. Acest letopiseț cuprindea *a)* o cronicuță și niște anale, pe care le-am numit putnene, fiindcă aŭ fost scrise în mănăstirea dela Putna, *b)* o cronică a luĭ Macarie, episcop de Roman și *c)* o cronică a luĭ Eftimie, episcop de Rădăuțĭ. Toate la un loc duceaŭ istoria Moldoveĭ dela descălecat până la întîia domnie a luĭ Alexăndru Lăpușneanul, 1359—1553.

Cu vre-o cincĭ-zecĭ de anĭ maĭ 'nainte publicase istoricul polon Wójcicki în „Biblioteka starożytna pisarzy polskich" un alt letopiseț moldovenesc în limba polonă, care mergea dela descălecat până la a-doua domnie a luĭ Alexandru Lăpușneanul, 1359—1566; acesta a fost scris în Iașĭ la 1566.

Afară de aceste două letopisețe maĭ cunoșteam încă o cronică moldovenească în limba rusască, aceea care s'a intercalat, prin veacul al 16-lea, în cronica

rusască numită „Voskresenskaja lětopis“ şi care conţine o fantastică poveste despre întîiul şi al doilea descălecat al Moldoveĭ, plus cîteva notiţe analistice despre Ştefan cel Mare şi Bogdan cel Orb.

Acestea sunt cele treĭ letopiseţe moldoveneştĭ cunoscute până acum în limbĭ străine: unul în limba veche bulgară, aşa numita „mediobulgară“, altul în limba polonă, al treilea în limba rusască.

Nu de mult, în urma indicaţiunilor ce mĭ-a dat D-l Alexandru Pop, pe atuncĭ profesor la gimnasiul romîn din Tulcea, am găsit într'un codex al biblioteciĭ clubuluĭ bulgar de acolo un al patrulea letopiseţ moldovenesc în limba slavonă, care duce istoria Moldoveĭ dela descălecat până la Bogdan cel Orb (1359—1506) şi care prin caracterul săŭ curat analistic este, ca isvor istoric, cel maĭ însemnat din toate şi cel maĭ vechiŭ. Acesta este vechĭul letopiseţ moldovenesc, pe care-l citează mereŭ Ureche şi pe care l'am căutat până acum cu toţiĭ în zadar. Cu acest letopiseţ ne vom ocupa maĭ întîĭ în scrierea de faţă. Inainte însă de a ne ocupa de dînsul, trebue să dăm cîteva notiţe asupra manuscrisuluĭ în care se află copia luĭ actuală.

§. 2. Codicele dela Tulcea.

Manuscrisul de care vorbim este un sbornic saŭ un codex miscellaneus în 8⁰ mic, de hârtie [1]), scris

[1]) Hârtia nu pare a fi din aceeaşĭ fabrică, căcĭ are maĭ multe mărcĭ; eu am constatat anume treĭ: a) o cruce singură, b) o mînă şi în vîrful eĭ o stea, c) un cerc avînd în mijloc o cumpănă. Crucea şi mîna nu sunt totdeauna deopotrivă: cîteodată maĭ marĭ, cîteodată maĭ micĭ.

cu semiunciala sec. 16—17, redacţiunea mediobulgară. Are 245 file, împărţite în quaterniunĭ de cîte 8 file şi este scris de maĭ multe mînĭ şi în diferite vremurĭ. Aceasta se vede, între altele, şi de acolo, că numerotaţia quaterniunilor nu merge consecvent dela început până la sfîrşit, ci începe de treĭ orĭ, a doua oară la fila 36, a treĭa oară la fila 47. Dela fila 47 până la sfîrşit, afară de cîteva micĭ neregularităţĭ, numerotaţia este consecventă. Cîteva file s'aŭ perdut: aşa 5 file din quaterniunea a doua numerotaţia a doua şi 2 file din quaterniunea 25 numerotaţia a treĭa. La început şi la sfîrşit lipsesc de asemĕnea maĭ multe file.

Sbornicul, aşa cum se presentă el astăzĭ, este, după toate probabilităţile, alcătuit din treĭ manuscrise independente: două maĭ micĭ la început şi unul maĭ mare la sfîrşit, legate la un loc nu se ştie de cine. Legătura e foarte simplă: două scoarţe de lemn îmbrăcate în pĭele neagră.

Nu se spune nicăirĭ unde şi de cine e scris; din caracterele luĭ paleografice putem însă deduce cu multă siguranţă că s'a scris pe la sfîrşitul veaculuĭ al 16 saŭ începutul veaculuĭ al 17, undeva în Moldova.

Pela 1710 (7218) el aparţinea unuĭ popă Gheorghi din Băĭcenĭ[1]), care la rîndul săŭ îl căpătase în dar dela un protopop Ursul din Iaşĭ. Aceasta o ştim din următoarea notiţă de pe fila 29 b:

азъ їерей гео(р)ги ѿ бѫчѣни

прекѹмь мїаѹ да(т) ачастѫ

[1]) Cu acest nume se cunosc sate în judeţele Suceava, Iaşĭ şi Botoşanĭ. Frunzescu, Dicţionar topografic, pag. 18.

карте прѣѹ̈таса рѫпоѡсатѹлѹ

прѣѡ҇тѹлѹи ѹсѹлѹй, кареле

аѹ фость потропо҇ ѿ ꙗшь,

дѹнезеѹ сѫль поменіаскъ

ꙟ пѫрѫціꙗ свнці сале депре

ѹнъ кѹ прѣѡтїаса ши кѹ тоц

кѹкони ши кѹ рѹденїи а дѹми

лѡ сале. міаѡ дато ка сѫ ле

фіе поманъ ꙟ вѣчи ами҇.

Скриса҇ кѫн҇ аѹ вин҇ іѡа҇ некѹлаі

воево҇ шаѹ ꙟтра҇ ꙟ ꙗ҇, в҇ срѣ

мцѣ ге҇ .ке. дни [1]), ꙟ ѕиѡа лѹи

с҇ глигори бгосло҇, в҇ .зсні.

Pe la 1869 sbornicul se afla în proprietatea unuĭ Bulgar din Zebil (sat cam 35 km. departe de Tulcea) cu numele Mančo Nenov Džudžov, care l-a lăsat spre păstrare în biblioteca bulgărească din Tulcea. Astăzĭ el se află în biblioteca clubuluĭ bulgar din această localitate, No. 10 [2]).

---

[1]) „Miercurea în luna luĭ Genarie 25".

[2]) Pe fila întîĭa, care se ține de legătură, stă scris „отъ книги-тѣ на Манчо Н. Джуджовъ, кой тоя остава приврѣменно въ Тулчанско-то българско читалище, Зебилъ, 3 Септемврій 1869" (din cărțile luĭ Mančo Nenov Djudjov, care lasă această carte provisoriŭ în biblioteca bulgărească din Tulcea, Zebil, 3 Sept. 1869). Pe fila 35 a. b. găsim maĭ multe notițe ale luĭ Djudjov în limba bul-

Sbornicul nostru este alcătuit, ca maĭ toate sbornicele de asemenea natură, din felurite bucățĭ de cuprins religios și dogmatic, din istorioare apocrife și povestirĭ istorice. El se asamănă în această privință foarte mult cu sbornicul dela Chiev; multe bucățĭ sunt identice în amîndouă sbornicele. Cele maĭ de căpetenie sunt în sbornicul dela Tulcea următoarele: discursul filosofuluĭ Panaghiot cu ceĭ 12 cardinalĭ dela Roma despre pravoslavnica noastră credință răsăriteană (cf. Vechile Cronice Moldov. pag. 8); creațiunea lumeĭ după Epifanie și Severian; discursul luĭ Metodiu Patarenul despre împărăția popoarelor celor din urmă; viața sf. Andreĭ cel Nebun pentru Isus Christos; cîteva bucățĭ apocrife, d. p. despre capul luĭ Adam, despre lemnul cel sfînt, despre ceĭ doĭ hoțĭ răstignițĭ la dreapta și la stînga luĭ Christos, ș. a.; cronica luĭ Manasses tradusă în bulgărește întreagă și în sfîrșit letopisețul moldovenesc.

Iată, filă de filă, titlurile tuturor materiilor cuprinse în sbornic:

съпрѣ́нїе панáгиωта фи́лосωфà съ в҃і гардинари егда прїидошѫ ѿ пáпы римскаго и̂ прѣшѫ сѧ въ констан=

---

gară, în care se spune că el e Bulgar din Panagjurište, că s'a născut între aniĭ 1832—35, că s'a căsătorit la 1856 și a avut maĭ mulțĭ copiĭ, pe care-ĭ înșiră cu numele, că a cumpărat cartea cu 5 ruble în anul 1861, August în 4, dela un lipovean (отъ единъ липовникъ) și că ea conține „o veche cronică bulgară manuscrisă“ și alte diferite lucrurĭ. E curios că în urma acesteĭ notițe destul de clare cît privește cuprinsul manuscrisuluĭ, acesta maĭ figurează în catalogul biblioteciĭ clubuluĭ bulgar ca „o psaltire“. — Interesant e și faptul că manuscrisul a aparținut unuĭ lipovean: se știe că lipoveniĭ aŭ cumpărat și cumpără și acum multe manuscrise de ale noastre vechĭ, pe carĭ parte le întrebuințează eĭ singurĭ prin bisericele lor, parte le vînd coreligionarilor lor din alte țărĭ.

тинѣ гра́да ѿ православной вѣ́рѣ христїа́нской и ѿ вѣ́рѣ фрѧж҇ской, е҆гда̀ побѣ́ди пана́гиѡ̑ вѣ́рѫ фрѧж҇скѫѧ въ цр҇иградѣ: disputa filosofuluĭ Panaghiot cu ceĭ 12 cardinalĭ, cînd veniră dela papa Romeĭ şi se disputară în Constantinopol asupra credinţeĭ creştineştĭ celeĭ adevărate şi asupra credinţeĭ frînceştĭ, cînd învinse Panaghiot credinţa frîncească în Ţarigrad, fila 2 b [1]).

сло́во даниил пророка ѿ навъходоно́сорѣ цр҇и, ка́ко ви́дѣ сънь: cuvîntul proroculuĭ Daniil despre Navuhodonosor împăratul, cum a văzut un vis, f. 17 b.

сло́во григориа̀ богослова ѿ крстѣ чтно гн҇а нашего ін҃ хс҃ и ѿ ра́збо́йничьскыхъ крстѡхъ, ка́ко за́чѫхѫ сѧ: cuvîntul luĭ Grigorie teologul despre crucea cea curată a Domnuluĭ nostru Isus Christos şi despre crucile tălharilor, cum s'aŭ zămislit, f. 18 b.

оу҆ка́зь ѿ вторѣм дрѣвѣм на́не же ра́спѧт сѧ пра́ведный разбо́йникь: arătare despre al doilea lemn, pe care a fost răstignit tălharul cel drept, f. 19 a.

оу҆ка́зь ѿ тре́тем дрѣвѣ на́нем же ра́спѧт сѧ невѣ́рны ра́збойникь: arătare despre al treilea lemn, pe care a fost răstignit tălharul cel necredincĭos, f. 19 b.

повѣ́сть ка́ко събра́вшѫ сѧ чтна̀ дрѣ́ва въ і҆ерусали́мѣ: poveste cum s'aŭ adunat lemnele sfinte în Ierusalim, f. 20 a.

сло́во ѿ гла́вѣ а҆да́мова: cuvînt despre capul luĭ Adam, f. 22 b.

сло́во ѿ два̀ ра́збойникахь, ка́ко за́чѫхѫ сѧ и ка́ко ра́спѧхѫ сѧ на прѣчтнѣмь дрѣ́вѣ съ ѡ҆бѣ странь гн҇а: cuvînt

[1]) Fila întîĭa a sbornicului este deslipită dintr'un alt manuscris şi conţine o mică bucată intitulată а҆да́насиево ѿ въпросъ: din răspunsurile luĭ Atanasie.

despre ceĭ doĭ tălharĭ, cum s'aŭ zămislit şi cum s'aŭ răstignit pe lemnul preacurat de amîndouă părţile Domnuluĭ, f. 23 b.

оукаꙁь ѱалтирю како бысть въ мори: arătarea psaltireĭ, cum a fost în mare, f. 24 b.

слѡво како исписа сѧ прѣтоѥ ієѵліє: cuvînt cum s'a scris prea sfînta evanghelie, f. 25 a.

слово апла Ѳомѫ како възвиже панагїѫ: cuvîntul apostoluluĭ Toma, cum a înălţat panaghia, f. 25 b.

ѿ прѣмѫдрости соломѡнѧ оукаꙁь како ꙗсти въ всѧ мцѧ: din înţelepcĭunea luĭ Solomon, arătare cum să mănîncĭ în toate lunile, f. 27 a.

ѿ дрꙋгоє прѣмѫдро ти соломонѣ, аще хощеши чл҃че зравь бити: din altă înţelepcĭune a luĭ Solomon, dacă voeştĭ, omule, să fiĭ sănătos, f. 27 b.

въпрос ѿ єѵліахъ: întrebărĭ din evagheliĭ, f. 30 a.; acest capitol maĭ are la fila 32 a. subtitlul: се сѫт веліки ієѵлскы сло василїємь и григориємь: acestea sunt din marile cuvinte evanghelice ale luĭ Vasilie şi Grigorie.

слово ст҃го и великаго василїа архїепспа кесарїискаго града ѡ подвижнѣмь чл҃чьстѣмь житїи .пв.: cuvîntul sfîntuluĭ şi mareluĭ Vasilie archiepiscopul Chesarieĭ despre schimbătoarea viaţă omenească 82, f. 36 a.

подобаєт же вѣсти ѿ младенцє, просвѣщеныи и непросвѣщеныи: trebue să se ştie despre copiiĭ luminaţĭ şi neluminaţĭ, sc. botezaţĭ şi nebotezaţĭ, f. 40 a.

слово ѡ възвижени прѣстѫѫ бцѫ: cuvînt despre înălţarea prea sfinteĭ născătoare de Dumnezeŭ, f. 45 b.

зачало съ бг҃омъ кницѣ сей, въ ней же ѡ ст҃ѣй трⷪ҇ци и ѡ вѣрѣ и прочіи многы: începutul cu Dumnezeŭ al acesteĭ cărțĭ, în care (se vorbește) despre sfînta troiță și despre credință și de multe altele, f. 47 a.

ст҃го ѻц҃а нашеⷢ҇ кѷрїла архїепⷭ҇па алеѯаⷩ҇дрьскаⷢ҇ въпроси и ѿвѣты ѡ ст҃ѣи трⷪ҇ци: întrebările și răspunsurile sfîntuluĭ și părinteluĭ nostru Chiril, archiepiscopul Alexandrieĭ, despre sfînta troiță, f. 47 b.

изложеніе въ кратцѣ ѡ правовѣрнѣи вѣрѣ іѡана фїлософа къ нѣкоемоу просившоу оу него: expunere pe scurt asupra dreptcredincĭoaseĭ credințe de Ioan filosoful cătră unul care l-a rugat pe dînsul, f. 49 a.

ѿ еже колико дѣль сътвори бг҃ъ въ шести днеⷯ҇: despre cîte lucrurĭ a făcut Dumnezeŭ în șase zile, f. 55 b.

ст҃го ѻц҃а нашего епифанїа ѿ томжде: sfîntul și părintele nostru Epifanie despre acelaș lucru, f. 56 b.

севирїана еппⷭ҇а гавалꙋ сказаніе ѿ прьвааго слова шестоднєвника: spusele luĭ Severian, episcopul din Gaval, din întîĭul cuvînt asupra hexaëmeronuluĭ, f. 57 a.

тогожⷣ҇е ѿ втораⷢ҇о слова: ale aceluĭaș din al doilea cuvînt, f. 58 a.

тогожⷣ҇е ѿ третїаго слова: ale aceluĭaș din al treilea cuvînt, f. 59 b.

тогожⷣ҇е ѿ четвртааго слова: ale aceluĭaș din al patrulea cuvînt, f. 61 b.

тогожⷣ҇е ѿ пѧтааго слова: ale aceluĭaș din al cincelea cuvînt, f. 62 a.

то҃ж҃е ѿ шеста҃ слова ѻ дрѣвѣ разꙋмнѣм҃: ale aceluiaş din al şaselea cuvînt despre pomul înţelepciunei, f. 62 b.

ст҃го ѿц҃а нашего мефодїа еп҃кпа патар'скаго слово ѡ цр҃твии ѧзы҃ послѣ҃нїи҃ врѣмень, ѝзвѣстно сказанїе ѿ прьваго ч҃лка до скончанїа вѣка: cuvîntul sfîntului şi părintelui nostru Metodie, episcopul Patarenilor, despre împărăţia popoarelor celor din urmă vremurĭ, cunoscuta poveste dela cel dintîĭ om până la sfîrşitul lumeĭ, f. 63 a.; această bucată are maĭ multe glosse la marginĭ şi cîteva subtitlurĭ în text, obicĭnuite şi în alte manuscrise.

ѝзбранїе мало ѿ житїа ст҃го ѿц҃а нашего ан҃реа ѧ=родиваго х҃а ради ѝмѣѫщее вьпросы епифанїа сь ѿвѣтми ст҃го андреа, полезно ѕѣло: culegere pe scurt din viaţa sfîntuluĭ şi părinteluĭ nostru Andreĭ cel Nebun pentru Christos, conţinînd întrebările luĭ Epifanie şi răspunsurile sfîntuluĭ Andreĭ, foarte folositoare, f. 79 a. Şi aicĭ avem obicĭnuitele glosse şi subtitlurĭ, plus obicĭnuitul sfîrşit: сїи пр҃пбныи ѿць на҃ андреа ѧро=дивыи х҃а ради бы҃ вь лѣта бл҃говѣрнаго цр҃ѣ льва прѣ=мѫдраго: acest prea sfînt părinte al nostru Andreĭ cel Nebun pentru Christos aŭ trăit în vremea credincĭosuluĭ împărat Lev Preaînţeleptul, ş. c. până la вь константинѣ градѣ: în cetatea luĭ Constantin.

прѣмѫдраго манасїа и лѣтописца сьбранїе лѣтно ѿ сьз҃анїа мирꙋ начинаѫщее и текѫщи до самого цр҃тва кѵрь никифѡра вѡтаниѡта: culegere pe anĭ a prea înţeleptuluĭ şi cronicaruluĭ Manasie, dela facerea lumeĭ începînd şi curgînd până la împărăţia luĭ Kir Nichi-

for Votaniotul, f. 102 a. Această bucată merge până la f. 234 b., unde se închee cu cuvintele: конєⷱ лѣтописца манасїа прѣмѫдраго: sfîrşitul letopisețuluĭ luĭ Manasie cel prea înțelept; ea este a treĭa copie completă a traduceriĭ bulgăreştĭ a cronriceĭ luĭ Manasses, cunoscută maĭ de mult din cele două codice ale biblioteciĭ sinodale şi Vaticanuluĭ; cf. Vechile Cronice Moldoveneştĭ, pag. 76.

ѥрⷭ҇лмтїи цⷭ҇рїє иже цⷭ҇ртвовашѧ въ Їсⷧ҇и: împărațiĭ ierusalimitenĭ, ceĭ cariĭ aŭ domnit în Israil, f. 235 a. — 236 b., unde începe letopisețul moldovenesc, care merge până la sfîrşitul sborniculuĭ, f. 245 b. Despre acesta în paragraful următor.

§. 3. Letopisețul moldovenesc.

Letopisețul moldovenesc este scris de două mînĭ: una care a scris şi cronica luĭ Manasses, până la fila 245 a., a doua de aci până la sfîrşit. Cu totul, el are 19 paginĭ şi poartă titlul „*Acesta e letopisețul de cînd cu voĭa luĭ Dumnezeŭ s'aŭ început țara moldovenească*»: сїи лѣтописєць ѡтъ толи начѧ сѧ произволєнїємь божїємь молдавскаа землꙗ. Înainte de Alexandru cel Bun el maĭ are subtitlul *țăriĭ moldoveneştĭ*: молдавстии цари; aceasta este singura cronică, precît ştiŭ, în care domniĭ Moldoveĭ sunt numițĭ „*țarĭ*“, în loc de obicînuitul „*gospodarĭ*“ saŭ „*voevozĭ*“; cf. textul sub a. 1471 şi 1475.

Letopisețul nostru cuprinde istoria Moldoveĭ dela descălecat, 1359, până la Bogdan cel Orb şi anume până la răsboiul acestuĭ domn cu Radu, domnul muntenesc, la 1506. Primiĭ domnĭ, dela Bogdan cel

Bătrîn până la Alexandru cel Bun, sunt amintiţĭ numaĭ cu numele, spunîndu se la fiecare dintr'înşiĭ cîţĭ anĭ aŭ domnit, întocmaĭ ca în cronica putneană, în cronica moldopolonă şi în cronica anonimă; dela Alexandru cel Bun până la Ştefan cel Mare letopisețul este maĭ amănunţit: el ne spune uneorĭ data suiriĭ în tron saŭ a morţiĭ domnilor, ne vorbeşte despre soţiile şi copiiĭ lor, ne povesteşte pe larg luptele dintre fiiĭ luĭ Alexandru cel Bun Iliaş şi Ştefan, incursiunile tătăreştĭ din timpul acestora, lupta dela Tămăşanĭ între Bogdan şi Alexandrel; lupta dela Răusenĭ între Bogdan şi Petru Aron şi cea dela Movile între acest din urmă şi Alexandrel dela Ştefan cel Mare încoace letopiseţul înşiră an de an toate evenimentele maĭ însemnate din timpul domnieĭ luĭ Ştefan cel Mare, în felul cum acestea sunt înşirate în analele putnene şi în cronica moldopolonă, şi se închee cu domnia luĭ Bogdan cel Orb. Tot aşa se închee şi analele putnene din sbornicul dela Chiev, căcĭ celelalte însemnărĭ din acest sbornic (asupra luĭ Ştefăniţă vodă şi asupra sultanuluĭ Soliman) sunt nişte adaose făcute de copiatoriĭ ulteriorĭ aĭ analelor putnene [1]).

Aşa cum ni s'a păstrat în sbornicul dela Tulcea, letopiseţul nostru nu este complet; pasajul despre lupta şi împăcarea luĭ Bogdan cel Orb cu Radu este cĭuntit, din pricina filelor perdute dela sfîrşitul manuscrisuluĭ. Din comparaţia acestuĭ pasaj cu pasajul corăspunzător al cronriceĭ luĭ Ureche vedem totuşĭ că puţin lipseşte dintr'însul; cf. nota 52.

[1]) Vechile Cronice Moldoveneştĭ, pag. 138.

Pănă unde mergea întreg letopiseţul, nu putem şti; se pare însă că nu mergea cu mult maĭ departe dela Bogdan încolo, căcĭ din manuscrisul dela Tulcea poate să nu lipsească decît ultimele două file din quaterniunea 25, din care s'aŭ păstrat şase file. Dacă e justă această presupunere, atuncĭ letopiseţul moldovenesc din sbornicul dela Tulcea a avut aceeaşĭ întindere ca cel din sbornicul dela Chiev, bine înţeles, fără cronicele luĭ Macarie şi Eftimie.

Partea dela sfîrşit, privitoare la Bogdan cel Orb, pare a fi redactată de altcineva decît ceĭ ce aŭ redactat domnia luĭ Ştefan cel Mare. Stilul acesteĭ părţĭ se deosebeşte încîtva de stilul celeĭlalte părţĭ şi este maĭ neîngrijit. In favorul acesteĭ păreri am putea invoca şi forma мєгю „printre", în loc de obicînuitul мєждоу: мєгю este un serbism şi ca formă şi ca ortografie.

Letopiseţul nostru are prin urmare treĭ părţĭ bine distinse una de alta: partea întîĭa, dela Bogdan I pănă la Alexandru cel Bun, este ceeace am numit în studiul nostru asupra sborniculuĭ dela Chiev „cronica putneană" saŭ „cronica scurtă"; partea a doua este o cronică cu multe elemente analistice, dela Alexandru cel Bun pănă la Ştefan cel Mare; partea a treĭa sunt analele domnieĭ luĭ Ştefan cel Mare, cu un adaos asupra fiuluĭ săŭ Bogdan. Toate la un loc le vom numi *„cronica şi analele bistriţene"* saŭ *„letopiseţul dela Bistriţa"* [1]), deoarece, precum vom arăta

[1]) Cuvîntul „letopiseţ" e întrebuinţat de cronicariĭ noştriĭ, fără deosebire, şi pentru „anale" — aceasta este însemnarea luĭ primitivă: лѣто an, писєць scriitor — şi pentru „cronicĭ" maĭ marĭ, cum este d. p. cronica luĭ Ureche. Noĭ întrebuinţăm cuvintele „anale" şi „cronică"

maĭ jos, avem destule motive să credem că ele aŭ fost scrise în mănăstirea dela Bistriţa, judeţul Neamţ.

Să ne 'ntrebăm acum: în ce raport stă acest noŭ letopiseţ cu cele cunoscute şi publicate până acum: cu letopiseţul dela Slatina, cu cronica moldopolonă şi cu cronica luĭ Ureche.

§. 4. Letopiseţul dela Bistriţa şi cel dela Slatina.

Deosebirea fundamentală între letopiseţul moldovenesc dela Slatina şi cel dela Bistriţa este, că partea dela început (1359—1457), pe care am numit-o „cronica putneană“ saŭ „cronica scurtă“, are o întindere cu mult maĭ mare în letopiseţul dela Bistriţa, decît în celălalt.

Cele două cronicuţe se asamănă una cu alta numaĭ în şirul domnilor dela Dragoş până la Alexandru cel Bun (1359—1401), care la amîndouă are aceeaşĭ redacţiune, scrisă probabil în timpul luĭ Alexandru cel Bun [1]); restul, dela Alexandru cel Bun încoace (1401—1457), este în letopiseţul dela Bistriţa o cronică cu totul independentă de cronica putneană şi alcătuită maĭ toată din notiţe analistice.

în sensul istoriografieĭ moderne şi propunem să se menţină cuvîntul „letopiseţ“ pentru „o compilaţiune de anale şi cronicĭ“, aşa cum sunt cele patru compilaţiunĭ ale noastre cunoscute până acum. Scrierile cronicarilor dela Ureche încoace le numim însă totdeauna „cronicĭ“, până la Dimitrie Cantemir, care este primul nostru „istoric“, în adevăratul înţeles al acestuĭ cuvînt.

[1]) Constatăm o singură deosebire de fapt la Bogdan şi Laţco cf. nota 1) şi o deosebire de redacţie, întrucît letopiseţul dela Bistriţa lasă afară după fiecare domn pe „оумрѣтъ“.

Pe cînd cronica putneană a letopiseţuluĭ dela Slatina nu spune despre Alexandru cel Bun şi urmaşiĭ săĭ decît cîţĭ anĭ aŭ domnit fiecare, amintind pe lîngă aceasta numaĭ despre predarea Chilieĭ Ungurilor sub Petru, despre conciliul dela Florenţa sub Alexandru Iliaşevicĭ şi despre patriarchul sîrbesc Nicodim, — cronica dela Bistriţa ne vorbeşte destul de pe larg despre fiiĭ luĭ Alexandru cel Bun Iliaş, Ştefan şi Petru (în ce an şi din ce mamă s'aŭ născut fiecare, cînd s'aŭ însurat Iliaş şi cîţĭ copiĭ aŭ avut), despre răsboaele purtate de eĭ după moartea luĭ Alexandru (cele 4 lupte dela Loloĭ, Dărmăneştĭ, Podraga şi Pipereştĭ), despre incursiunile Tătarilor la aniĭ 1438 şi 1439, despre lupta luĭ Bogdan, tatăl luĭ Ştefan cel Mare, cu Alexandrel, fiul luĭ Iliaş, la Tămăşanĭ (1448), despre lupta luĭ Alexandrel cu Petru Aron la Movile (1455) : toate lucrurĭ carĭ lipsesc în cronica putneană.

Maĭ este şi o altă deosebire între cronica putneană şi cea dela Bistriţa. Pe cînd cea dintîĭ conţine numaĭ date generale asupra *anilor* în care s'aŭ petrecut evenimentele, a doua ne dă o sumă de date precise : *anul, luna şi ziua,* care deşi cîteodată se arată a fi greşite, sunt cu toate acestea luate din isvoare contimporane. Aşa ea ne dă :

a) ziua suiriĭ pe tron şi ziua morţiĭ luĭ Alexandru cel Bun,

b) ziua naşteriĭ luĭ Iliaş vodă,

c) ziua cununieĭ luĭ Iliaş vodă,

d) ziua naşteriĭ fiuluĭ al doilea a luĭ Iliaş, Olehno,

e) zilele, în care s'aŭ petrecut luptele dela Dărmăneştĭ, Pipereştĭ şi Podraga,

f) zilele, în care Tătarii aŭ prădat Botoşanii, Vasluiul şi Bărladul,

g) ziua luptei dela Tămăşani,

h) ziua luptei dela Răuseni,

i) ziua luptei dela Movile.

Presenţa acestor date dintre anii 1401—1457 în cronica dela Bistriţa ne face să credem că ea a fost scrisă de contimporanii evenimentelor descrise, cu alte cuvinte, că ea este o cronică alcătuită din anale şi nu scrisă cu cîteva decenii saŭ secole după trecerea evenimentelor, cum este d. p. cronica lui Ureche pentru începuturile istoriei Moldovei. Şi într'adevăr, nişte date ca „în anul 6942, Februarie 1, Lunea, în săptămîna albă“ saŭ „în anul 6944, August în 4, într'o Vineri“ saŭ „în anul 6944, luna lui Martie în 8, într'o Joi“ nu pot fi introduse în cronica dela Bistriţa decît de oameni, cari a luat parte la evenimentele descrise şi aŭ scris inmediat după ele.

Dar unde şi de cine să fie scrisă această cronică?

Din pasajele relative la Alexandru cel Bun şi fiii săi Iliaş şi Ştefan se vede că ea aŭ fost scrisă de nişte oameni bine informaţi asupra celor ce se petreceaŭ la curtea acestor domni.

Deşi unele date nu sunt exacte (ca d. p. data suirei în scaun a lui Alexandru cel Bun 1399 pentru 1401, data luptelor dela Podraga şi Pipereşti 1436 pentru 1435, data morţii lui Bogdan II 1450 pentru 1451), iar altele nu le putem controla (ca d. p. anii naşterii lui Iliaş, Ştefan şi Petru 1409, 1411, 1422, că-

sătorieĭ luĭ Iliaş 23 Oct. 1424, naşteriĭ luĭ Roman Iliaşevicĭ 1427, naşteriĭ luĭ Olehno 17 Aug. 1438 şi alte cîteva), — totuşĭ cea maĭ mare parte din ele se dovedesc prin alte isvoare contimporane a fi exacte. Pe icĭ pe colea, precum se vede din exemplele citate, deosebirile sunt de cîte un an, cel mult doĭ, saŭ de cîteva zile numaĭ, şi acestea le putem atribui, până la proba contrară, unor greşelĭ de copiare a cronicei, deoare ce actuala copie este cel puţin cu o sută de anĭ maĭ nouă decît originalul.

Multe însă din ştirile *cronicei* se dovedesc a fi perfect exacte, prin compararea cu *documentele* contimporane. Aşa d. p. se spune că în lupta dela Tămăşanĭ dintre Bogdan II şi Alexandrel aŭ căzut, între alţĭ boerĭ aĭ luĭ Alexandrel, Oancea logofătul şi Coste Andronic; această luptă a avut loc pela sfîrşitul anuluĭ 1449, probabil în 12 Octomvrie. Şi 'ntr'adevăr, în acelaş an, 1449, Iunie în 5, se pomenesc într'un document al luĭ Alexandrel boeriĭ: Coste Andronic şi Oancea logofătul. Pe aceĭaşĭ boerĭ îĭ găsim amintiţĭ într'o sumă de documente anterioare (1446, 1447, 1448; cf. nota 14), nu-ĭ găsim însă nicăirĭ după 1449.

Alt exemplu: cronica spune, unde vorbeşte despre lupta dela Movile, că Alexandrel (Alexandru, fiul luĭ Iliaş) a murit curînd după luptă, decĭ la 1455; în alt loc, unde vorbeşte despre fiiĭ luĭ Iliaş, ea spune că Olehno, care nu este altul decît Alexandrel [1]), s'a născut la 17 August 1438 şi a murit la 1455 în Cetatea Albă.

[1]) *Olehno* este o formă slavonă deminutivă dela Олександръ, forma rusască pentru Александръ.

Această din urmă dată se confirmă *a)* prin faptul că dela 1455 Alexandrel dispare cu totul din istoria Moldoveĭ, *b)* că istoricul polon Długosz pune moartea luĭ în acelaş an [1]), *c)* că la 15 Iunie 1456 avem domn în Moldova pe Petru.

Avem dar un fapt cîştigat, că cronica sborniculuĭ dela Tulcea a fost scrisă de contimporanĭ. Dar unde?

Ca toate celelalte cronicĭ din vremurile vechĭ, ea a fost scrisă de bună samă într'o mănăstire; noĭ credem că în *mănăstirea dela Bistriţa*, una din cele maĭ vechĭ mănăstirĭ ale Moldoveĭ, zidită, împreună cu Moldoviţa, în primiĭ anĭ aĭ domnieĭ luĭ Alexandru cel Bun. Această mănăstire se pomeneşte chĭar în cronică sub anul 1434, unde se zice despre Alexandru „murit-aŭ în anul 6942, Ianuarie 1, şi s'aŭ îngropat în mănăstirea dela Bistriţa, pe care aŭ zidit-o el singur".

Cine putea şti maĭ bine decît un călugăr dela Bistriţa că această mănăstire a fost zidită de însuşĭ Alexandru cel Bun şi—maĭ ales—cine putea cunoaşte maĭ exact data morţiĭ acestuĭ domn decît însuşĭ călugăriĭ mănăstireĭ, în care el a fost îngropat? Opiniunea noastră se întăreşte şi maĭ mult prin faptul că

[1]) Picot, Chronique d'Ureche, pag. 86. Picot citează după Inventarium şi după Dogiel un document al luĭ Alexandrel (Alexandru II) din 6 Oct. 1455, Hotin (jurămînt de supunere regeluĭ polon Cazimir); acest document însă este un doc. al luĭ Petru din 6 Oct. 1454 (6963), nu al luĭ Alexandrel (Uljanickij, No. 75). Aci avem a face cu o greşală din Inventarium şi Dogiel. Ultimul document al luĭ Alexandrel este doc. No. 77 din Uljanickij (pag. 85) cu data 1455 (6963), ѹ Бааньѣ. Cf. nota 16.

cronica se ocupă cu predilecţiune de familia luĭ A-lexandru cel Bun, „adevăratul ctitor“ al mănăstireĭ dela Bistriţa, cum îl numeşte pomelnicul acesteĭ mănăstirĭ din 1407.

Se 'nţelege, motivele acestea nu sunt destul de tarĭ, pentru a înlătura orĭ-ce obiecţiune asupra presupunerii, că numaĭ la Bistriţa s'a putut scrie cronica de care ne ocupăm; un altul ar putea crede că ea s'a scris la Neamţ saŭ la Moldoviţa, care existaŭ amîndouă pe acea vreme. Din motivele înşirate însă şi din altele, pe care le vom releva maĭ jos, noĭ ne pronunţăm pentru Bistriţa şi numim prin urmare cronica dela 1359—1457, pentru a o deosebi de celelalte cronicĭ, *cronica dela Bistriţa* saŭ *cronica bistriţeană*. Rămîne ca cercetările ulterioare să confirme saŭ să înlăture această numire.

Partea a doua a letopiseţuluĭ dela Bistriţa, care tratează aproape esclusiv domnia luĭ Ştefan cel Mare (1457—1506), se deosebeşte maĭ puţin de partea a doua a letopiseţuluĭ dela Slatina; ele se asamănă chĭar aşa de tare, încît la prima vedere aĭ zice că una trebue să fie copiată după alta.

Care din ele să fie originalul şi care să fie copia?

Dacă comparăm notiţele istorice care samănă una cu alta în modul de redacţiune, fără să fie însă identice, ajungem la conclusiunea că analele letopiseţuluĭ dela Slatina sunt în mare parte o prescurtare a analelor letopiseţuluĭ dela Bistriţa, şi anume o prescurtare făcută aşa că lasă afară tot ce este netrebuincĭos saŭ detaliu fără

însemnătate în aceste din urmă, cum sunt o sumă de *frase*, care în analele bistrițene slujesc numaĭ pentru înfrumsețarea stiluluĭ, și o sumă de *date mărunte*, maĭ ales indicațiunĭ de lunĭ și zile. Aceasta se vede maĭ bine din comparațiunea notițelor de sub aniĭ 1465 (luarea Chilieĭ), 1466 (lupta dela Baĭa), 1471 (lupta dela Socĭ), 1472 (lupta dela cursul Apeĭ), 1475 (lupta dela Vasluĭ), 1476 (lupta dela Valea Albă), 1481 (lupta dela Rîmnic), 1482 (luarea Crăcĭuneĭ) 1484 (căderea Chilieĭ și Cetățiĭ Albe sub Turcĭ), 1484 (lupta cu Hroĭot și întâlnirea cu regele polon la Colomea), 1497 (lupta dela Cozmin).

Dacă luăm ca exemple aniĭ 1466 (recte 1467) și 1484, vedem:

a) că în povestirea lupteĭ dela Baĭa, pusă de ambele isvoare în anul 1466 (r. 1467), analele putnene saŭ analele letopisețuluĭ dela Slatina aŭ numaĭ data ajungereĭ luĭ Matiaș la Trotuș (19 Noemvrie), n'aŭ însă data ajungereĭ luĭ la Roman (29 Noemvrie), ardereĭ tîrguluĭ (7 Dechemvrie) și lupteĭ dela Baĭa (14 Dech. Lunĭ spre Marțĭ)[1]; maĭ lipsesc din ele și ultimele cuvinte ale analelor bistrițene asupra nestatornicieĭ noroculuĭ omenesc și asupra pedepseĭ dumnezeeștĭ care așteaptă pe ceĭ îngîmfațĭ.

b) în povestirea luăriĭ Chilieĭ și Cetățiĭ Albe de către Turcĭ, pusă de ambele isvoare la 1484, lipsesc în analele putnene numele părcalabilor, carĭ stăpîneaŭ

[1]) In anul 1467 ziua de 14 Dechemvrie cade într'o Lunĭ; lupta a trebuit să înceapă decĭ Lunĭ dimineața și să ție toată ziua și în ziua următoare; cf. Dlugosz *15 Dechemvrie* pentru arderea tîrguluĭ; indicația analelor este decĭ cît se poate de exactă.

atuncĭ ambele cetăţĭ, Ivaşcu şi Maxim Chilia, Gherman şi Oană Cetatea Albă; în ele maĭ lipseşte şi însemnarea precisă a zilelor, în care s'aŭ întîmplat căderea acestor cetăţĭ, Chilia într'o Mĭercurĭ[1]), Cetatea Albă tot într'o Mĭercurĭ.

Din studiul acestor două pasaje reese, mi se pare, cu destulă evidenţă, că analele putnene sunt o prescurtare a analelor bistriţene. Maĭ aleg cu toate acestea încă un exemplu.

Sub anul 1472, în care se povesteşte lupta dela Cursul Apeĭ, lipsesc în analele putnene următoarele date din analele bistriţene:

a) pe lîngă 18 Noemvrie lipseşte „Joĭ" [2]), ĭar în loc să zică „şi se bătură acolo pănă sara, tot aşa Vinerĭ şi Sîmbătă pănă sara, ceea ce face 20 ale aceleeaşĭ lunĭ" analele putnene zic pe scurt „şi se bătură treĭ zile": un resumat evident din analele bistriţene;

b) analele putnene nu spun că Radu a părăsit lupta „Sîmbăta spre Duminecă", ci spun numaĭ că a fugit „noaptea" şi maĭ fac pe lîngă aceasta greşala de a pune venirea luĭ Ştefan în cetatea Dîmboviţeĭ la 20 Noemvrie, în loc s'o pue la 23 Noemvrie, treĭ zile după lupta dela Cursul Apeĭ: greşală resultată din resumarea neexactă a analelor bistriţene;

---

[1]) 14 Iulie 1484 cade într'adevăr tocmaĭ într'o Mĭercurĭ; 5 August 1484 cade însă într'o Joĭ. Este probabil că adaosul „въ срѧдѧ" pe lîngă „5 August" la luarea Cetăţiĭ Albe este întrodus din greşală în analele bistriţene, sub influenţa luĭ „въ срѧдѧ" de lîngă „14 Iulie" la luarea Chilieĭ; Ureche (Cogălniceanu, ed. 2, pag. 167) nu-l are; nu l'aŭ avut aşa dar nicĭ originalul analelor bistriţene folosit de dînsul.

[2]) 18 Noemvrie 1472 cade însă într'o Mĭercurĭ, nu Joĭ.

c) analele putnene n'aŭ nicĭ data întrăriĭ luĭ Ştefan în cetatea Dîmboviţeĭ „24 Noemvrie, Mĭercurĭ“, nicĭ data înfrîngeriĭ luĭ Basarab decătră Radu „23 Dechemvrie, Joĭ“, nicĭ data sosireĭ Turcilor la Bărlad „31 Dechemvrie, Vinerĭ“ [1]). De unde şĭ-ar fi luat analele bistriţene toate aceste date, dacă ele ar fi fost copiate după cele putnene, în care aceste date lipsesc?

Ar putea însă obĭecta cineva că analele bistriţene pot fi o amplificare a celor putnene. Şi într'adevăr, ar putea să fie aşa.

In casul de faţă însă lucrul este cu neputinţă. De unde şĭ-ar fi putut lua amplificatorul analelor bistriţene datele atît de precise asupra răsboĭuluĭ cu Matiaş, asupra căderiĭ celor două cetăţĭ sub Turcĭ şi asupra lupteĭ dela Cursul Apeĭ, dacă el ar fi scris — şi altcum nu putea să fie — cu mult după scurgerea acestor evenimente? Căcĭ pe amplificator trebue să ni-l închipuim trăind cu cîţĭva anĭ în urma autoruluĭ, cel puţin cu 10 saŭ 20 de anĭ, dacă nu şi maĭ mult: pe vremurile acelea trecea mult timp până ce un manuscris, alcătuit într'o mănăstire, să devie cunoscut în alte mănăstirĭ saŭ particularilor.

Datele cronologice din analele bistriţene sunt atît de precise şi exacte, încît ele n'aŭ putut fi introduse decît de oamenĭ carĭ trăĭaŭ în acelaş timp şi le ştiaŭ din gura celor ce aŭ luat parte la eveni-

[1]) In aceste treĭ din urmă însemnărĭ ziua nu coràspunde cu data, căcĭ *24 Noem. 1472* cade într'o *Marţĭ*, *23 Dech. 1472* într'o *Mĭercurĭ*, ĭar *31 Dech. 1472* într'o *Joĭ*. Analistul a pus în loc de Marţĭ, Mĭercurĭ, Joĭ — Mĭercurĭ, Joĭ, Vinerĭ, făcînd, probabil, un calcul greşit după calendar.

mente. Numaĭ astfel de oamenĭ puteaŭ şti că Matiaş a sosit la Totruş în 19 Noemvrie, ĭar la Roman în 29, că tîrgul l'a aprins în 7 Dechemvrie şi că lupta dela Baĭa s'a dat în 14 spre 15 Dech.; numaĭ astfel de oamenĭ puteaŭ şti că Cetatea Albă şi Chilia aŭ fost luate de Turcĭ în 14 Iulie şi în 5 August şi că pârcălabĭ eraŭ atuncĭ Ivaşcu, Maxim, Gherman şi Oană; numaĭ astfel de oamenĭ puteaŭ în sfîrşit să cunoască în toate amănunţimile sale mersul lupteĭ dela Cursul Apeĭ şi al întreguluĭ răsboiŭ ce a urmat după aceasta între Ştefan, Radu şi Basarab.

Acum înţelegem şi maĭ bine, pentru ce analele bistriţene trebuesc considerate ca modelul celor putnene şi pentru ce aceste din urmă sunt o prescurtare şi o prelucrare a celor dintîĭ.

Ajunse, prin felurite copiĭ, în mănăstirea dela Putna, călugăriĭ de aci le-aŭ copiat, le-aŭ prescurtat şi aŭ întrodus în ele maĭ multe notiţe asupra mănăstiriĭ lor, ca d. p. asupra zidiriĭ eĭ (1466), asupra sfinţiriĭ (1470) şi arderiĭ (1484), asupra morţiĭ primuluĭ egumen şi archimandrit Iosif (1484), asupra numiriĭ unuĭ al doilea egumen (1486) şi îngropăriĭ maĭ multor membriĭ aĭ caselor domnitoare într'însa. Nicĭ una din acele notiţe nu se află în analele bistriţene; ele aŭ fost întroduse cu toatele maĭ tărziŭ decătră călugăriĭ dela Putna [1]).

[1]) O singură dată se pomeneşte în analele bistriţene de mănăstirea dela Putna, ca de o *mănăstire străină*, acolo unde se vorbeşte de înmormîntarea doamneĭ Despina a Raduluĭ Vodă, cu cuvintele „şi aŭ îngropat-o (Ştefan vodă) cu cinste în mănăstirea sa dela Putna (1500)".

§. 5. Letopisețul dela Bistrița și cronica moldopolonă.

Cronica moldopolonă fiind dela 1359—1457 aproape identică cu letopisețul dela Slatina, deosebirile relevate între acesta din urmă și letopisețul dela Bistrița rămîn în picioare și pentru cronica moldopolonă. Aceasta din urmă se deosebește prin urmare în mod esențial de letopisețul dela Bistrița numaĭ în redacțiunea anilor 1401—1457; cf. maĭ sus, pag. 15 și urm.

Dar ce deosebirĭ constatăm între ele dela 1457 încolo?

Afară de faptul că cronica moldopolonă în partea eĭ curat moldovenească merge până la 1552, pe cînd letopisețul dela Bistrița, așa cum ni s'a păstrat în sbornicul dela Tulcea, merge până la 1506 — fapt de altmintrelea nu prea important, căcĭ și letopisețul dela Bistrița poate să fi mers în redacțiunea luĭ originală până la 1552, — din comparațiunea letopisețuluĭ dela Bistrița cu cronica moldopolonă (aniĭ 1457—1506) resultă următoarele: nu constatăm nicăirĭ în cronica moldopolonă pasaje identice cu analele bistrițene, afară de cîteva foarte scurte, carĭ nu pot dovedi nimic, căcĭ ele samănă foarte mult în toate cronicele; așa sunt d. p. aniĭ 1461 (prădarea Săcuilor), 1462 (luarea Chilieĭ), 1463 (căsătoria luĭ Ștefan cu Evdochia). In schimb însă, găsim în cronica moldopolonă *a)* o sumă de pasaje, care par a fi prescurtate din pasajele corăspunzătoare ale analelor bistrițene, *b)* alte pasaje, care samănă foarte

mult cu pasajele corăspunzătoare din analele putnene, deosebindu-se în acelaş timp de analele bistriţene. De categoria întîia sunt pasajele de sub aniĭ 1457, 1465, 1471, 1472, 1475, 1497; de categoria a doua cele de sub aniĭ 1466, 1475, 1476, 1481, 1484.

Dacă luăm aniĭ 1471 şi 1497, ceĭ cu tăerea boerilor în Vasluĭ şi lupta dela Socĭ şi cu lupta dela Cozmin, vedem că:

sub 1471 cronica moldopolonă lasă afară din analele bistriţene datele „16 Ianuarie, Marţĭ“ şi „7 Martie, Joĭ“, povestind însă evenimentele aproape cu aceleaşĭ cuvinte ca analele bistriţene;

ĭar sub 1497 cronica moldopolonă prescurtează peste tot povestirea analelor bistriţene, primind tot ce este de căpetenie în acestea şi lăsînd afară mărunţişurile de mîna a doua, cum sunt d. p. întîĭa solie a luĭ Tăutul logofătul[1]), trecerea Nistruluĭ la Mihalcea şi poposirea la Coţmanĭ şi Şipinţĭ, prinderea celor şase Leşĭ aduşĭ luĭ Ştefan cel Mare, etc.; cronica moldopolonă lasă afară şi datele precise ale diferitelor întîmplărĭ din acest răsboiŭ, punîndu-le numaĭ pe toate în anul 1497, ca d. p. plecarea luĭ Ştefan spre Suceava la 27 August, venirea luĭ Albert acolo la 24 Sept., începerea asaltuluĭ la 26 Sept., întoarcerea craĭuluĭ la 19 Oct., etc. Despre toate acestea în analele putnene nu se găseşte nicĭ urmă; ele aŭ despre lupta dela Cozmin un foarte mic pasaj, în care se spune că craĭul a venit să încunjure Suceava, dar s'a întors cu ruşine îndărăt.

[1]) Cronica moldopolonă aminteşte numaĭ de a doua solie a luĭ, împreună cu Isac visternicul.

Dar din aceste două pasaje (1471, 1497) nu putem trage o conclusiune definitivă asupra raportuluĭ între analele bistriţene şi cronica moldopolonă, de oarece cel dintîĭ (1471), deşi nu se află întreg în analele putnene de astăzĭ, poate să se fi aflat în originalul acestora, ĭar cel de al doilea (1497) poate să fi fost prescurtat în redacţiunea analelor putnene în urma copieriĭ după acestea a cronice moldopolone. In acest cas, pasajele din 1471 şi 1497 aŭ întrat în cronica moldopolonă din analele putnene, nu din cele bistriţene.

Aceeaşĭ părere ne-o sugerează studiul pasajelor de sub aniĭ 1466, 1475, 1476, 1481, 1484 din analele bistriţene, care se deosebesc de pasajele corăspunzătoare ale cronice moldopolone, se asamănă însă cu ale analelor putnene, aşa că pentru acestea, ca şi pentru multe altele maĭ neînsemnate, suntem aplicaţĭ a zice că ele s'ar fi prescurtat întîĭ din analele bistriţene în analele putnene, ĭar din analele putnene aŭ trecut, parte aşa, parte din noŭ prescurtate, în cronica moldopolonă.

Dacă maĭ considerăm pe lîngă aceasta că cronica moldopolonă are două pasaje referitoare la mănăstirea dela Putna (1466, 1470), suntem nevoiţĭ să admitem că ea este prescurtată după analele putnene, ĭar nu după originalul acestora, analele bistriţene. Astfel părerea ce am dat-o asupra cronice moldopolone în „Vechile Cronice Moldoveneştĭ“ cap. III (cf. maĭ ales pag. 47—48) rămîne şi acum în picĭoare.

Cu un cuvînt, raportul dintre analele bistriţene şi cronica moldopolonă este că *analele bistriţene aŭ*

servit de isvor indirect pentru cronica moldopolonă, servind de isvor direct pentru analele putnene. Aceasta am vrut s'o dovedim.

§. 6. Letopisețul dela Bistrița și cronica lui Ureche.

In studiul publicat acum patru anĭ asupra „Vechilor Cronice Moldoveneştĭ“ mă încercasem să dovedesc, prin analisa cronicei luĭ Ureche, că afară de cronica şi analele putnene, păstrate în cele două redacţiunĭ ale letopiseţuluĭ dela Slatina şi cronicei moldopolone, Ureche a .maĭ cunoscut, între altele, o a treĭa versiune a cronicei şi analelor putnene, deosebită foarte puţin de versiunea cronicei moldopolone, şi că pe lîngă aceasta el a maĭ cunoscut nişte anale ce îmbrăţişaŭ domniile dela fiiĭ luĭ Alexandru cel Bun pănă la Ştefan cel Mare. „Redacţia cronicei putnene avută de Ureche — am zis într'un loc — se apropia maĭ mult de cronica anonimă şi de cronica putneană II, decît de cronica putneană I“, ĭar într'alt loc: „redacţia analelor putnene avută de Ureche saŭ partea a doua a letopiseţuluĭ moldovenesc, dacă nu era aceeaşĭ cu redacţia cronicei moldopolone, se apropia însă maĭ în toate punctele de aceasta“, pp. 110, 119; cf. şi pag. 138.

Cu alte cuvinte, în urma cunoaşteriĭ letopiseţuluĭ dela Slatina puteam zice că „letopiseţul moldovenesc“, pe care îl citează Ureche atît de des, se asemăna maĭ mult cu cronica moldopolonă, decît cu

letopiseţul dela Slatina. Astăzĭ, în urma cunoaşteriĭ letopiseţuluĭ dela Bistriţa, putem zice că letopiseţul moldovenesc al luĭ Ureche, cel care ĭ-a servit de principal isvor pentru cronica sa, nu este altul decît letopiseţul dela Bistriţa. Pe acesta l-a tradus şi l-a intercalat Ureche aproape întreg în cronica sa, căcĭ afară de cîteva însemnărĭ, cum sunt data suiriĭ pe tron şi a morţiĭ luĭ Alexandru cel Bun, naşterea fiilor luĭ şi căsătoria lor, moartea boeruluĭ Stancĭul şi a doamneĭ Despina a Raduluĭ Vodă (întrodusă maĭ tărziŭ în cronica luĭ Ureche de Simeon Dascălul), toate celelalte fapte relatate de analele bistriţene sunt reproduse de Ureche în cronica sa.

Studiul comparativ al luĭ Ureche cu cronicele cunoscute până acum dinainte de dînsul ne arată că cel maĭ de căpetenie isvor al luĭ a fost, nu cronica şi analele putnene, nicĭ cronica moldopolonă, ci cronica şi analele bistriţene aşa cum le cunoaştem din sbornicul dela Tulcea. Lăsînd la o parte pasajele cele de tot scurte, care deşi sunt aproape identice în stil şi cuprins la Ureche şi analele bistriţene, nu pot dovedi însă prea mult[1]), ne raportăm numaĭ la pasajele maĭ marĭ, despre care putem hotărî cu siguranţă: de le-a împrumutat Ureche din cronica şi analele bistriţene saŭ din cronica şi analele putnene.

Astfel constatăm că din cronica şi analele bistriţene şĭ-a luat Ureche:

a) Versiunea asupra luĭ Bogdan şi Laţco, care face pe Laţco fiul luĭ Sas, dîndu-ĭ 8 anĭ de domnie,

---

[1]) Cf. notele 18, 19, 20, 27, 30, 33, 34, 35, 36, 42, 45, 47.

pe cînd cronica putneană şi moldopolonă are întîĭ pe Bogdan cu 4 anĭ şi apoĭ pe Laţco, fiul său, cu 8 anĭ de domnie; cf. nota 1.

b) Tot din cronica bistriţeană a luat Ureche ştirea despre Iuga Vodă „şi l'aŭ luat Mircea Vodă, domnul muntenesc, la sine“: а юга воєвода ꙋзаль мирча воєвода, ştire care nu se află în cronica putneană.

c) Cele patru lupte dintre fiiĭ luĭ Alexandru cel Bun la Loloĭ, Dărmăneştĭ, Pipereştĭ şi Podraga, despre carĭ cronica putneană nu pomeneşte nimic, sunt luate de Ureche din cronica bistriţeană, care le aminteşte pe toate, cu cîteva variante neînsemnate, ce se pot explica saŭ din îndreptărĭ în textul luĭ Ureche saŭ dintr'o altă redacţie a cronicеĭ bistriţene decît cea dela Tulcea; cf. notele 8, 9, 10, 11.

d) Descrierea invasiunilor tătăreştĭ dela 1438 şi 1439, care lipseşte în cronica putneană, este la Ureche aproape cuvînt de cuvînt aceeaşĭ cu cea din cronica bistriţeană; cf. nota 12.

e) In sfîrşit acelaş lucru îl putem spune despre următoarele ştirĭ: orbirea luĭ Iliaş (1444), lupta dela Tămăşanĭ (1449), lupta dela Movile (1455), luarea Chilieĭ (1465), lupta dela Baĭa (1467), tăerea celor treĭ boerĭ şi lupta dela Socĭ (1471), lupta dela Cursul Apeĭ (1472), lupta dela Valea Albă (1476), lupta dela Rîmnic (1481), luarea Chilieĭ şi Cetăţiĭ Albe de Turcĭ (1484), lupta dela Şcheĭa (1486), lupta din codrul Cozminuluĭ (1497) şi lupta dela Movila Căĭateĭ (1506); cf. notele 13, 14, 16, 21, 22, 25, 26, 27, 29, 32, 38, 41, 44, 46, 52. Toate evenimentele acestea sunt povestite de Ureche întocmaĭ ca în cronica şi analele

bistriţene; numaĭ într'un singur loc pare să fi combinat el analele bistriţene cu cele putnene, la bătălia dela Şcheĭa [1]).

Dar aceasta ne-o spune însuşĭ Ureche sub aniĭ 1433, 1438 şi 1439, 1449, 1472; în treĭ din aceste locurĭ el spune că se ĭa după „letopiseţul moldovenesc" saŭ „letopiseţul nostru", într'al patrulea el face amintire de analele bistriţene, deosebindu-le de celelalte anale moldoveneştĭ.

Vorbind despre lupta dela Tămăşanĭ între Bogdan şi Alexandrel (1449) el zice: „de aceste răsboaĭe a luĭ Alexandru Vodă cu Bogdan Vodă la *unele letopiseţe* nemică nu scrie, că pre Bogdan Vodă îl scriŭ fecĭorul luĭ Alexandru Vodă şi cum să hie rămas pre urma luĭ la domnie. Iară la *unele isvoadele noastre* scrie de răsboaĭele lor ca şi cronicarul leşesc, numaĭ maĭ pre scurt" (C^2, 149). In acest preţios pasaj Ureche înţelege sub *„unele letopiseţe"* cronica putneană din sbornicul dela Chiev, ĭar sub *„unele isvoade ale noastre"* el înţelege cronica bistriţeană din sbornicul dela Tulcea, căcĭ într'adevăr, în cronica putneană nu se pomeneşte nimic de răsboĭul dintre Bogdan şi Alexandrel, ci se spune numaĭ că Bogdan „fiul luĭ Alexandru Vodă şi tatăl luĭ Ştefan Vodă" a domnit doĭ anĭ după Alexandru Iliaşevicĭ; în cronica bistriţeană însă răsboĭul luĭ Alexandrel cu Bogdan se povesteşte întocmaĭ ca la cronicariĭ leşeştĭ Długosz şi Kromer, numaĭ „maĭ

---

[1]) Cf. nota 44. Ureche a luat din analele putnene ştirea despre căderea luĭ Ştefan de pe cal (Cogălniceanu, ed. 2, pag. 169), dacă nu cumva această ştire s'a aflat şi în versiunea analelor bistriţene avută de el. Vezĭ Vechile Cron. Mold. pag. 147.

pre scurt“; cf. Picot, Chronique de Moldavie, pag. 71 şi urm. Reese dar din acest pasaj cu deplină evidenţă că Ureche avea înaintea luĭ, cînd scriea despre răsboĭul între Bogdan şi Alexandrel, ambele isvoare: cronica bistriţeană şi cronica putneană [1]).

§. 7. Conclusiune.

După toate cîte le-am spus asupra letopiseţuluĭ moldovenesc din sbornicul dela Tulcea, importanţa luĭ pentru istoriografia romînă nu maĭ trebue dovedită. El este, fără îndoeală, *cel maĭ vechiŭ letopiseţ moldovenesc* din cîte cunoaştem până acum, aş zice chĭar cel dintîĭ letopiseţ moldovenesc, căcĭ înainte de el nu găsim nicĭ o urmă de însemnărĭ istorice în Moldova.

Inceputul istoriografieĭ moldoveneştĭ cade prin urmare in acelaş timp cu înfiinţarea mănăstirĭ dela Bistriţa în Moldova sub Alexandru cel Bun.

[1]) Textul letopiseţuluĭ dela Bistriţa este în general bine păstrat în sbornicul dela Tulcea; totuşĭ sunt pe icĭ pe colea greşelĭ şi lacune. Aşa de pildă, sub an. 1471 lipsesc cuvintele „în tîrgul Vasluĭuluĭ“ (cf. nota 25), sub 1483 lipsesc cuvintele „ce se chĭamă Smeredova“ (cf. nota 40): aceste lipsurĭ pot să fie greşelĭ de copiare. Unor asemenea greşelĭ s'ar putea atribui lipsa sub an. 1466 a notiţeĭ despre Balta şi Ciceul, date de Mateĭ Corvin luĭ Ştefan cel Mare, şi lipsa sub an. 1470 a notiţeĭ despre lupta cu Tătariĭ la Lipinţĭ şi sfinţirea mănăstireĭ Putna: amîndouă notiţele se află în cronica moldopolonă şi la Ureche. Un pasaj care pare să lipsască din analele bistriţene printr'o neglijenţă a copiştilor este cel relativ la lupta dela Botoşanĭ cu Leşiĭ, 11 Martie 1500, păstrat de Ureche (C^2, 175), care spune anume că l-a luat din „letopiseţul cel moldovenesc“. Analele putnene nu-l aŭ. In sfîrşit, greşelĭ de copist par a fi cuvintele гидиголъ pentru гедеонъ (saŭ гидоулъ?, vezĭ pomelnicul dela Bistriţa f. 47 a. гидоуль), *Podraga* pentru Podriga (aşa se chĭamă satul astăzĭ), *Hreasc* pentru Hreasca şi alte cîteva relevate în text saŭ în note.

Inainte de Alexandru cel Bun n'aŭ existat anale în Moldova, cu toate că exista mănăstirea dela Neamţ, înfiinţată cu vre-o două-zecĭ de anĭ inaintea celeĭ dela Bistriţa şi unită cu aceasta sub un singur egumen pe timpul primuluĭ mitropolit al Moldoveĭ Iosif, la an. 1407 [1]. La 1407 începe şi pomelnicul dela Bistriţa, pe la 1407 începe probabil să se scrie şi cronica dela Bistriţa. Aceasta ne explică pentru ce despre domniĭ dela 1359—1399 (după cronologia cronicelor) nicĭ cronica dela Bistriţa, nicĭ celelalte cronicĭ nu ştiŭ să ne spue nimic alt-ceva afară de numele lor. Oare dacă s'ar fi scris vre-o cronică în mănăstirea dela Neamţ înainte de Alexandru cel Bun, n'am fi găsit în această cronică notiţe, măcar cît de scurte, despre Petru Vodă Muşat dela 1379—1389, care aŭ dotat-o cu moşiĭ şi veniturĭ şi care trece din pricina aceasta de adevăratul fundator al mănăstireĭ? De sigur că da. Iată un alt motiv, pe lîngă cele expuse maĭ sus, care ne face să credem că cronica cea maĭ veche a Moldoveĭ, păstrată în sbornicul dela Tulcea, n'a fost scrisă în altă mănăstire decît în cea dela Bistriţa.

Avem aşa dar până acum cunoscute următoarele. cronicĭ şi anale moldoveneştĭ înainte de Ureche:

I. **Cronica şi analele bistriţene**, care în sbornicul dela Tulcea merg dela 1359—1506, în redacţiunea originală aŭ mers însă maĭ departe. Acestea sunt cele maĭ vechĭ.

---

[1] La acelaş resultat am ajuns pe altă cale în Vechile Cronice Moldoveneştĭ, pag. 25.

2. Cronica şi analele putnene, în două redacţiunĭ: *a)* redacţiunea *letopiseţuluĭ dela Slatina* (1359—1525), *b)* redacţiunea *cronicei moldopolone* (1359—1552).

3. Cronica anonimă din Voskresenskaja lětopis (1359—1504).

4. Cronica luĭ Macarie (1504—1542).

5. Cronica luĭ Eftimie (1542—1553).

Toate acestea, afară de cronica luĭ Eftimie, aŭ servit de isvoare luĭ Ureche pentru aniĭ 1359—1552 aĭ cronicei sale. In studiul nostru asupra „Vechilor Cronicĭ Moldoveneştĭ“ am arătat că Ureche a avut pe lingă acestea şi alte cronicĭ saŭ anale, care mergeaŭ pănă pe la 1594; să sperăm că cu vremea le vom găsi şi pe acestea prin manuscrısele vechilor noastre mănăstirĭ.

B. Textul.

Сїи лѣтописець ѿтъ толи нача сѧ произволенїемь божїемь молдавскаа землѣ.

Въ лѣтѡ ҂ѕѡѯз. (6867=1359) прїиде Драгоше воевода ѿтъ Ѹгѡрскои земли ѿтъ Марамѹрыша за тѹромь на ловь и господьствова ,в. лѣта.

По него господьствова сынь его Сась воевода .д. лѣта.

По немь сынь его Лацко воевода господьствова .и. лѣть.

И по немь господьствова Богдань воевода ,ѕ. лѣть[1]).

И господьствова сынъ Мѹшатинъ Петръ воевода .вı. лѣть [2]).

И по немь господьствова брать его Романь воевода .г. лѣта.

Таже по немь господьствова брать его Стефань воевода .з. лѣть.

И по немь господьствова Юга воевода .в. лѣта.

Молдавстии царїе.

Въ лѣтѡ .҂ѕцз. (6907=1399), мѣсѧца априлїа .кг., сталь Ѧлеѯандръ воевода господаремь ѹ молдавскои земли, а Юга воевода ѹзѧль Мирчѧ воевода. И ѡблада Ѧлеѯандръ воевода молдавскою землю .лв. лѣть и .и. мѣсѧць и ѹмрѣть въ лѣтѡ .҂ѕцмв. (6942=1434), геноуарїа .а., еже и погребень бысть въ бистрическїи монастирь, иже и създа самь; вѣчнаа емѹ памѣть [3]).

И родї же сѧ емѹ сынъ пръвѣнець наречени илїа воевода въ лѣтѡ .҂ѕцзı. (6917=1409), юлїа .к., ѡтъ кнѧгини Ѫкши.

Стефань же воевода родї сѧ ѡтъ Станки въ лѣто .҂ѕцдı. (6919=1411).

Петръ же воевода родї сѧ ѡтъ Марини, дъщи Мърина, въ лѣто .҂ѕцл. (6930=1422) [4]).

Въ лѣтѡ .҂ѕцлг. (6933=1424), ѡктомврїа .кг., възѧть Илїа воевода себѣ женѹ и принесе ж Гидиголь въ сѫботѫ, вѣнча же сѧ въ неделѣ [5]) и родї сѧ емѹ сынь въ лѣто .҂ѕцле. (6935=1427) и именоваше его Романь; Ѡлехно [6]) же родї сѧ въ лѣто .҂ѕцмѕ. (6946=1438), августа .зı., и ѹмрѣть ѹ Бѣлоградѣ въ лѣто .҂ѕцѯг.

(6963=1455); тогда же и сталь Петрѫ воевода нареченнїи Ӑрѡнь господаремь ѹ Мохили [7]).

И бысть прѫвїи разбои междѹ сыномь Ӑлеѯандра воеводи ѹ Лолони и вѫзможе Стефань воевода на Илїа воевода; и ѡблада же Илїа воевода по сѫмрѫти ѡтьца своего Ӑлеѯандра воеводы самь .ка. мѣсаца, по разбою же ѡтѫ Лолони ѡблада самь земли ѡ .кв. мѣсаца [8]).

Вѫторыи разбои бысть ѹ Дрѫмѫнещи вѫ лѣто .҂ѕцмв. (6942=1434), Февѹарїа .а. дьнь ѹ масопоусть вѫ понедѣлникь, и вѫзможе Стефань воевода [9]).

На третѡмь разбои прїиде Илїа воевода изѫ Лѣховь и ѹдари на Стефана воевода ѹ Подраги и вѫзможе на него, вѫ лѣто .҂ѕцмд. (6944=1436), авгѹста .д. вѫ патокь [10]).

Четврѫтїи же разбои бысть оу Пиперещь вѫ лѣто .҂ѕцмд. (6944=1436), мѣсаца мартїа .и. вѫ четврѫтокь [11]).

Вѫ лѣто ҂ѕцмз. (6947=1438), ноемврїа .ки., приидошѫ Татаре и плѣнишѫ до Ботѹшани и пакы прїидошѫ вѫ лѣто .҂ѕцми. (6948=1439), декемврїа .вї., и пожегошѫ Васлѹи и Брѫладь [12]).

Вѫ лѣто .҂ѕцнв. (6952=1444), маи вѫ патокь прѫдь сѫшествїемь свѧтаго дѹха, ѧть Стефань воевода Илїаша воеводи и ѡслѣпи его [13]).

Вѫ лѣто .҂ѕцнз. (6957=1448), мѣсаца ѡхтомврїа .вї., прїиде Богдань воевода и ѹдари на Ӑлеѯендрела воеводи ѹ Тѫмѫшань близь Романова трѫга и поби множество ихь пановь: Ѡнча логофета и Косте Ӑндроникь и ини мнози побиени бышѫ [14]).

Вѫ лѣто .҂ѕцнѳ. (6959=1450), мѣсаца ѡхтомврїа .ѕї., прїиде Петрѫ воевода нареченнїи Ӑронь нощиѫ и на-

паде на Богдана воеводи ꙋ Рѫѡсѣнь свитавше въ пѧ-тѡкь и ѡтъсѣче емꙋ главѫ [15]).

Въ лѣто .,ѕцѯг. (6963=1455), мартїа .ке., бысть развои ꙋ Мохили съ Алеѯендрелом и възможе Аронь на Алеѯендрела, и побѣже до Бѣломь града и тамо скончa сѧ [16]).

Въ лѣто .,ѕцѯе. (6965=1457), мѣсѧца априлїа .вı., въ вторникь великь, прїиде Стефань воевода, сынь Богдана воеводи, на Арона воеводи на мѧсто нарицаемое Хрѧскь ꙋ Должещи, и възможе Стефань воевода божїею милостїю и прѧать скиптръ молдавскїи [17]).

Въ лѣто .,ѕцѯѳ. (6969=1461), юлїа .е., повоевалъ Стефань воевода сакꙋлскою земли [18]).

Въ лѣто .,ѕцо. (6970=1462), юнїа .кв., ꙋдаришѧ Стефана воеѡда пꙋшкою ꙋ Келїю градꙋ [19]).

Въ лѣто .,ѕцоа. (6971=1463), юлїа .е., прїѧть Стефань воевода себѣ госпожда кнѧгинѧ Євдокїѧ ѡтъ Кїева, сестра Семена царѣ [20]).

Въ лѣто .,ѕцог. (6973=1465), мѣсѧца генꙋарїа .кг.. въ четвертокь въ полꙋнощи, вънидe Стефань воевода въ Келїи и ѡбсѧде градь и прѣбисть тꙋ въ четвертокь мирно, а въ пѧтокь рано ꙋд[а]ришѧ и начашѧ рвати градь келїнски и тако рвашѧ весь дьнь и бишѫ сѧ до вечера, а въ сѫбота же прѣдаде сѧ градь, и вънидe Стефань воевода въ градь божїемь изволенїемь и прѣбысть тꙋ .г. дьни веселѧ сѧ и хвалѧ бога и ꙋкротѧвaѧ людї града; и постави имь тꙋ Исаиа пръкалабомь и Бихтѧ и наꙋчи его блюсти градь ѡтъ ıазыкь невѣрныхь и тако възврати сѧ съ въсеѧ воискоѫ своеıа въ настолнии градь свои сꙋчавскии, и тако повелѣ митрополитомь и епископпѡмь своимь и въсѧмь їерешмь благо-

дарити бога ѡ бывшемь емꙋ дарованїи ѿтъ вышнѣго бога саваѡда иже на херовимѣхь почиваѧи [21]).

И по двою же лѣтѣхь, вь лѣто .҂ѕцое. (6975 = 1466), въздвигь сѧ краль ꙋгръски нарицаеми Матиѧшь и паде ꙋ Тотрꙋшь съ въсеѧ силоѫ ꙋгръскоѫ, ноемврїа .ѳі.; въ .ка. же ноемврїа прїидошѧ ꙋ Романовь тръгꙋ и вь .з. дьнъ декемврїа мѣсѧца пожегошѧ тръгь, и тако прїидошѧ до Бани. Въ .дı. декемврїа мѣсѧца, въ понедѣлникь на вторникь, бысть съмысль божїи съ Стефана воевода, и нападе нощїѧ на Ꙋгрехь ꙋ Бани, и прѣдаде ихь богъ въ рѫцѣ Стефана воевода и воисцѧи его, и побїени бышѧ ѿтъ нихь множество много, и краль тогда ꙋстрѣлень бисть на рати, и тако възвратишѧ сѧ посрамлени инѣмь пѫтемь краткимь, и не бысть ꙗкоже ѡни мнѣхѫ, нѫ бысть ꙗкоже вѣ волѣ божїа ѿтьца въседръжителѣ, понеже глаголеть „да не хвалить сѧ прѣмѫдрїи прѣмѫдростїѧ своеѫ и да не хвалить сѧ силнии силоѫ своеѫ, да не хвалить сѧ богатии богатьствомь своимь", и инде бо глаголеть како „силнїи падоша а немощни прѣпоасашѫ сѧ силоѫ, тако да разоумѣемь ꙗко браннѣ ни ѿтъ кого възможна, нѫ ѿтъ господа бога силь [22]).

И тогожде лѣта плѣни Стефань воевода сакꙋлскою земли и бысть имь дрꙋгое плѣненїе [23]).

Въ лѣто .҂ѕцои. (6978=1470), мѣсѧца феврꙋарїа .кз. ꙋ вторникь сирни, бысть плѣненїе Браилꙋ и погꙋбленїе ѿтъ Стефана воеводи [24]).

Въ лѣтѡ .҂ѕцоѳ. (6979=1471), генꙋарїа .ѕı. ꙋ вторникь, ꙋсѣчень бысть Исаиѧ дворникь съ Негрилъ чашникь и Алеѯа столникь [25]).

Въ лѣто .҂ѕцоѳ. (6979=1471), мѣсѧца мартїа .з.

въ четвертшкь, бысть разбои съ Радꙋлшмь воеводшмь ꙋ Сочи, и възможе Стефань воевода божїею милостїю и помощїа силнаго саваѡда бога, и поби ѡтъ нихь множество много, и въси стѣгове его възати бышѧ, и великїи скиптръ Радꙋль воевода възать бысть, и мнозии витѧжи тогда ꙋхващени бишѧ, иже и посѧчени бышѧ, тъкмо ѡстави жива два велика болѣра Мирчѣ комиса и Стана логофета[26]).

Тогожде лѣта, авгꙋста .ка., бисть тржсь велеи тогда по въсеи въселенѣи въ врѣмѧ вънегда сѣдѣше царь на ѡбѧдь[27]).

Въ лѣто .҂зцп. (6980=1471), мѣсѧца сеп тембрїа .дı., прїѧть Стефань воевода себѣ госпожда кнѧгїнѣ Марїѧ ѡтъ Мангопа[28]).

Въ лѣто .҂зцпа. (6981=1472), мѣсѧца ноемврїа .и. въ понедѣлникь, раздѣли Стефань воевода воисцѣ своеи и стѣгове ꙋ Милкови и паки поихашѧ и съ Бъсърабомь на Радꙋла воеводи и сънемише сѧ тогожде мѣсѧца .иı. въ четвртокь на мѧстѡ нарицаемое Потокь водна и тꙋ бишѫ сѧ до вечера, такожде же и въ пѧтѡкь и въ сѫбота до вечера, еже есть .к. тогожде мѣсѧца; въ сѫбота на неделѣ ѡстави Радꙋль воевода въсѧ своа въ ѡколь свои и побѣже съ въсеѧ воискоѧ своеѫ въ настѡлнїи градь свои нарицаемїи Дъмбовица. Въ .кг. же прїиде Стефань воевода съ въсеѧ воискоѫ своеѫ и ѡбсѧде градь Дъмбовица, и въ нощь та побѣже Радꙋль воевода изъ града; въ .кд. тогожде мѣсѧца въ срѧдѧ прїѧть Стефань воевода градь и възниде въ нѧ и възѧть и госпожда Радꙋла воевода и дъщерь его сѫща емꙋ единородна и въсѧ скровище его и въсѧ ризы его и въси стѣгове его, и тꙋ сътвори .г. дьни веселѧ сѧ, и тако възврати сѧ въ настолнии свои

градь сѹчавскїи, и тогда митрополить съ въсѧмь клирикѡмь цръковнимь чюдное и дивное срѣтенїе сътворишѧ, нѫ паче прославишѧ бога ѡ въсѧхь ꙗже въздасть рабѹ своемѹ Стефанѹ воеводѣ; и тѹ бо тогда гостба велїѧ сътвори митрополитомь и витѧзѡмь своимь, Басараба же ѡстави господьствовати басарабское господьство; и господьствова мѣсѧць .а., Радѹль же воевода побѣже до Тѹрковь и възѧть съ собою .҂е҂і. Тѹрковь и ѹд[а]ришѧ на Бъсъраба въ четврътокь декемврїа .кг. и разбишѧ Бъсъраба и воиска его въсѧ, а самь побѣже до молдавскои земли. Тѹрци же прїидошѧ въ слѣдь Бъсъраба и сташѧ станомь ѹ Берлада декемврїа .ла. въ пѧтокь, и тако пѹстишѧ наврапи и плѣнивше землѧ и възвратишѧ сѧ, и плѣнишѧ и ѹ мѹнтѧнскои земли тыи иже бѣхѫ съ Бъсърабѡмь [29]).

Въ лѣто .҂ѕцпв. (6982=1473), мѣсѧца ѡхтомврїа .а., прїѧть Стефань воевода градь ѡтъ Телѧжинь и пръкалабомь глави посѧче и жени ихь приведошѧ и Цигани многи тогда въѕѧть и градь съжеже; тогожде мѣсѧца .е. бисть бои съ Оугры и съ Цапалѹшемь и побиени бишѧ; въ .к. же тогожде мѣсѧца разбишѧ и Бъсъраба [30]).

Въ лѣто .҂ѕцпг. (6983=1475), генѹарїа .і. въ вторникь, бысть бои на Васлѹи съ силами тѹрсками и възможе Стефань воевода тогда божїею милостїю и помощїѧ їисоуса христа сына живаго бога иже ѡтъ прѣчистыѧ дѣвы рождьшаго сѧ на спасенїе наше, и прѣдаде ихь богъ невѣрнии ѡни ꙗзикы въ ѡстрию меча, и падошѧ тогда без числа множьство много и ѹхващени бишѧ живи без числа мнѕи, иже и посѧчени бышѧ паки, нѫ тъкмо единого ѡставишѧ жива, сына Сакь паша, и стѣ-

гове ихь и съ великими скиптри възѧти быша болеє нежели .м. скиптрь; и възврати сѧ Стефань воевода съ въсѧми вои своими ꙗко побѣдоносець въ настолнїи свои градь сꙋчавски, и възидошѧ емꙋ на срѧтенїє митрополити їереие носѧщи свѧтоє євагтелїє въ рѫкахь и слꙋжащѐ и хвалѧщє бога ѡ бывшемь даровании ѿтъ вышнѣго и благословѣщє царѣ да живеть царь; и бысть тогда веселїє въ людехь и въсѧмь ѡколнимь господамь и православнимь въсѧмь христїѧномь, ꙗко побѣди господь поганскыѧ ꙗзыкы рѫкоѫ раба своего Іѡана Стефана воевода, а самь Стефань воевода тогда гостба велїѫ сътвори митрополитомь и витѧзѡмь своимь и въсѧмь болѣромь своимь ѿтъ вилика же и до мала и дарове многи тогда дарова въсеи воисцѣ своеи и похвалѣѫщє бога ѡ бывшемь[81]).

Въ лѣто ҂ѕцпд. (6984=1476), мѣсѧца юлїа .кѕ. въ пѧтѡкь, прїиде самь царь тꙋрскии нарицаеми Мехметь бегь съ въсѧми своими силами и Бъсъраба воевода съ ними и съ въсеѧ воискоѧ своеѫ на Стефана воевода; сътвори съ ними бои ꙋ Бѣломь Потоци, и възмогошѧ то[г]да клетїи Тꙋрци съ хиклѣними Мꙋнтѧне, и падошѧ тꙋ добрїи витѧжи и великїи болѣри не малии добрїи и млaдїи юнаци и воискаа добра и храбра, и храбрїи юнаци хꙋсаре потопишѧ сѧ тогда, и бысть тогда скръбь велїа въ молдавстѧи земли и въсѧмь ѡколнимь и землемь и господамь православнимь хръстїѧномь, вънегда слышашѧ ꙗко падошѧ добрїи и храбрїи витѧжи и великїи болѣри и добрїи и младїи юнаци и добра и избранна воиска и съ храбрыми хꙋсари подь рѫки невѣрнихь и поганскихь ꙗзикь и подь рѫки поганихь Мꙋнтѧнь, ꙗко причѧстници бишѧ поганѡмь и бишѧ въ

ѹчѧстие их҄ на хрьстїѧнство; и тако плѣнишѧ землѧ и прїидошѧ до Сѹчави и мѣсто пожегошѧ и възвратишѧ сѧ плѣнѣѫще и пожигаѫще землѧ [32]).

Въ лѣто .҂ѕцпе. (6985=1476), декемврїа .аі., прѣставі сѧ раба божїѧ Марїѧ госпожда ѿтъ Мангопа [33]).

Въ лѣто .҂ѕцпз. (6987=1479), юнїа .кв., нача сѧ зидати град҄ Келїи и съвръши сѧ тогожде лѣта юлїа .ѕі. [34]).

Тогожде лѣта, юлїа .ке., прѣстави сѧ Богдан҄, сынъ Стефана воеводи [35]).

Тогожде лѣта, авгѹста .и., въ неделѣ вечер҄, прѣстави сѧ раба божїѧ кнѣжнѣ дъщи Алеѯандровѣ воеводи [36]); и Станчѹл҄ великїи прѣстави сѧ .г. ден҄ по неи [37]).

Въ лѣто .҂ѕцпѳ. (6989=1481), мѣсѧца юлїа .и. въ неделѣ, быст҄ разбои съ Мѹнтѧни и съ Цапалѹшем҄ ѹ Ребник҄ и възможе паки Стефан҄ воевода божїею милостїю и молитвами прѣчистыѧ богоматере и въсѧх҄ свѧтых҄ и моленїем҄ свѧтаго и славнаго великомѫченика Прокопїа, и побїени бышѧ велми много множъство без числа, и въси стѣгове их҄ възѧти бышѧ и ни един҄ не избыст҄, и въси витѧжи и болѣри тогда падошѧ, и бѫдет҄ помѣнѫти сѧ томѹ разбою и тоѫ съмрьти до скончанїа вѣка; и тогда и Шандрѣ паде ѹ том҄ разбою и приведен҄ бист҄ и погребен҄ быст҄ ѹ ѿтьца своего ѹ Должещь; а господинъ Стефан҄ воевода ѡставі Влада воевода Калѹгера господьствовати мѹнтѧнскои земли, иже и лѫкавое сътвори прѣд҄ господьмъ, понеже даваше помощь Тѹрком҄, егда възѧше градове, и егда пожегошѧ землѧ, и иде въ слѧд҄ иних҄ господарех҄ мѹнтѧнских҄ и не ѡстѫпи ѿтъ них҄; и господинъ Стефан҄ воевода ѿтъ тѫдѹ възврати сѧ ıако побѣдо-

носецъ съ въсеѫ воискоѧ своеѫ и съ въсѣми своими болѣри въ настолнїи свои градъ сѹчавскїи; и тѹ бо тогда господинъ Стефанъ воевода гостбѫ велїѫ сътвори митрополитѹ и епископомъ и болѣромъ своимъ и въсеи воисцѣ своеи и витѧжи мноѕи тогда постави и дари многи тогда дарова и ѡдежди многоцѣнни болѣромъ своимъ и витѧѕѡмъ и въсеи воисцѣи своеи, и въси ѡтъпѹщаше по достоанїю [к]ъждо въ своа си, и наѹчаше ихъ хвалити и благословити бога ѡ бывшемъ, понеже ѡтъ бога бѣ еже бысть [38]).

Въ лѣто .͵ѕцч. (6990=1482), мартїа .і., прѣѧтъ Стефанъ воевода градъ ѡтъ Крачѹна и постави свои пръкалаби Елъча и Иванка [39]).

Въ лѣто .͵ѕцча. (6991=1483), начѧ сѧ зидати градъ каменемъ ѡтъ Романова тръга [40]).

Въ лѣто .͵ѕцчк. (6992=1484) прїидошѧ Тѹрци на Келїю градѹ и съ ними на помочь ѡнъ клетїи калѹгеръ Владъ воевода и съ Мѹнтѧне, и възѧшѧ е юлїа .ді. въ срѧдѧ при Ивашко пръкалабъ и Максима; тогожде лѣта, аѵгѹста .е. въ срѧдѧ, възѧше и Белоградъ при Германа и Ѡана пръкалаба [41]).

Въ лѣто .͵ѕцчг. (6993=1484), септемврїа .а., поиде Стефанъ воевода до кралѣ лѣдского и събрашѧ сѧ ѹ Коломїи, а до толѣ прїидошѧ Тѹрци съ Хрѹетомъ даже до Сѹчави и пожегошѧ и мѣсто, септемврїа .аі. въ понеделникъ, и въ вторникъ възвратишѧ сѧ плѣнѣжще землѧ и пожигаѫще [42]).

Въ лѣто .͵ѕцчг. (6993=1484), мѣсѧца декемврїа, бысть разбои съ Тѹрки и съ Малкочемъ ѹ Кътлъбѹги и възможе Стефанъ воевода божїею милостїю [43]).

Въ лѣто .͵ѕцчд. (6994=1486), мѣсѧца мартїа .ѕ.

въ понеделникь, бысть разбои съ Хроетомь ѹ Блъгарехь на Сирета и ѧть бисть и глава емѹ ѿтъсѣкоше сѧ [44]).

Въ лѣто .҂зд. (7004=1496), мѣсѧца юлїа .кѕ. ѹ вторникь, прѣстави сѧ рабь божїи Алеѯандръ воевода, сынъ Стефана воеводи, иже и погребень ѹзли прѣдѣда его Алеѯандра воеводи въ монастири ѿтъ Бистрица; вечна емѹ памѧть [45]).

Въ лѣто .҂зе. (7005=1497) въздвиже сѧ краль лѧдскии нареченыи Алберть съ въсѧми своими силами лъстїѧ на Стефана воевода, рекѫщи ꙗко грѧдѫть на Тѹрци възѧти градове Келїю и Белградь. И тогда господинъ воевода на срѧтенїе кралю лѧдскомѹ нареченомѹ Албертѹ посла поклисарѧ своего жѹпана Исака вистѧрника съ многими и великими дарми, и краль прїѧть дари любезно и съ чистиѧ и мирѡмь паки ѿтъпѹсти поклисарѧ до господина Стефана воевода, и къ нимь же паки лъстїѧ рекошѧ ꙗко грѧдѫть на Тѹрци, и паки и краль посла свое поклисари до Стефана воевода; господинъ же воевода погостивь ихь добрѧ и съ честиѧ ихь ѿтъпѹсти въ своа си, и паки еще по ихь рѧчиѹ лъстивими ѡне посла господинъ Стефань воевода поклисари до кралѧ свои вѣрнии болѧри жѹпань Тъѹтѹль логофеть и жѹпань Исакь вистѧрникь съ многими и великими дарми; и тако краль прѧиде рѧка Нистръ ѹ Михалчи на сеи страни съ въсѧми своими воисками, и прїидошѧ до Коцмане на краи земли молдавскои, и тамо ꙗшѧ поклисарїе господина Стефана воевода и послашѧ ихь до Лиѡвь градь; и тогда видѧ Стефань воевода ꙗко ѡблъгань бисть ѿтъ Лѧховь и тако повелѧ събрати сѧ въсеи воисцѣ своеи ѹ Романовь тръгѹ; и тако ѡни тамо сътворишѧ ѹ Коцмане седмь дьни и падошѧ ѹ Шипинци, а до-

толѣ господинъ Стефань воевода ѹтврьди и ѹправи стража и посла ихь противь Лѣховь на бродь Черновскомь тръгѹ на Прѹти рѫкѹ, а самь господинъ Стефань воевода, коли било аѵгѹста мѣсѧца .кз. въ неделѣ, ѡнъ е ихаль ѡтъ Сѹчави до воисцѣ своеи, до Романовь тръгѹ, и въ тъ дьнь приведошѧ емѹ ѡтъ стража .ѕ. Лѣховь и тако .г. Лѣхи посла до царѣ тѹрскаго а дрѹгїѧ же обѣсити повелѣ; и тако краль лѧдскїи прїиде съ възсѧми своими силами дѹ Сѹчавѣ града, въ неделѣ еже есть мѣсѧца септемврїа .кд.; въ .кѕ. же въ вторникь къ вечерю начѧшѧ рвати градь сѹчавскїи и тако рвашѧ .г. недели дьнъ и нощь и ничтоже не доспѧшѧ, а господинѹ же Стефанѹ воеводѣ прїиде помочь ѡтъ краль ѹгръскїи нареченнїи Дасльѹ иже бѣше брать Алвертѹ кралю лѧдскомѹ .ві. тисѧщь вои и съ ними бѧше Биртокь воевода ардѧлскїи, иже и сватїѧ бѧ Биртокь воевода съ Стефаномь воеводѡмь; и тако Биртокь воевода въпроси господина Стефана воевода съмирити его съ кралемь лѧдскимь и господинъ Стефань воевода едва волѧ его сътвори на съмїренїе, и тако Биртокь посла свои сьли до кралѣ лѧдского како аби ѡнъ и самь ихаль до кралѣ, и тако ѡтиде до кралѣ и съмири ихь, нѫ аби сѧ вратили пѫтемь имьже и прїидошѧ; и господинъ Стефань воевода погостивь и даровавь Биртокь воевода съ великими и многими дарми и ѡтъпѹсти его въ своа си; и въ .аі. ѡхтомврїа мѣсѧца ѹ четвертокь възврати сѧ краль лѧдскїи и не ѡтиде пѫтемь имьже и прїиде, нѫ ѡтиде инѣмь пѫтемь иже бѣше землѧ цѣла, и тако разгнева сѧ Стефань воевода и погнавъ слѧдь ихь съ своими вои и съ двѣ тисѧщь Тѹрковь и достиже ихь въ краи Козминь бѹковь и възѧть бога вышнѧго на помочь и ѹд[а]-

ришѧ на нихь ꙋ четвертокь, мѣсѧца ѡхтомвріа .кѕ., и милостїѧ божїеѧ и молитвами прѣчистїѧ богоматере и моленїемь свѧтаго и славнаго великомѫченика и миротѡчиваго Димитрїа възможе господинъ Стефань воевода тогда и разбишѧ ихь и тако погнашѧ ихь прѧзь бꙋ[ко]винꙋ Козминова ꙋбиваѧщи и сѣкѫщи; и бисть сѣчь велїа тогда въ Лѣховь ѡтъ молдавскихь ѡрѫжїи, и въси скиптрове кралеви възѧти бышѧ, и мнoѕи болѣри и велики воеводи лѣдскїи тамо падошѧ и многа воиска паде тогда и въси пꙋшки великии иже рвашѧ съ ними на Сꙋчавь градꙋ тогда възѧти бышѧ и инии мали и поменшии мнoѕи, иже нѣсть мочно исповедати; а самь краль съ ѡстанкими вои събра сѧ въ единь ѡколь ꙋ Козмина села и ѡтъ тѫдꙋ прїиде до Черновци. А воиска же Стефана воевода съ ними равно идѣхѫ ꙋбиваѧщи сѧ, и прїиде вѣсть господинꙋ Стефанꙋ воеводѣ ꙗко грѧдеть и дрꙋга воиска лѧдска на помочь кралю лѧдскомꙋ, и тако господинъ Стефань воевода призва Болдора воевода своего и даде емꙋ воиска и посла его на срѣтенїе тои воисцѧ и повелѣ емꙋ бити сѧ съ ними, и тако Болдорь прїѧть воиска и прїиде рѣка Прꙋтова и срѣте воиска та въ сѫбота вечерь и въ недела ѡхтомврїа .ка. разбишѧ и таа воиска милостїѧ божїеѧ и нарокомь господина Стефана воевода и бишѧ и тамо сѣчь велїа въ тѫ дьнъ въ Лѧховь ѡтъ молдавскихь орѫжии и паде и тамо многа лѧдска воиска въ мѣстѡ нарицаемое село Леницещии, и не вѣдѣаше краль ѡ пришествїи воисцѣ тои къ немꙋ и како погибе, ни паки воискаа та ѡ разбиенїе кралево; и въ понеделникь ѡхтомврїа .л. паки разбиень бисть краль ѡтъ Черновци и прѣиде Прꙋта рѣка и ѡтъ тѫдꙋ побѣже съ малими нѣкими вои и едва спась сѧ;

а самь господинъ Стефань воевода въсѧ воиска своа штъпѹсти къждо въ своа си, и тако повелѣ въсѧмь витѧзомь и болѣромь своимь събрати сѧ ѹ дьне свѧтаго Никола въ мѧстѡ нарицаемое Хръловь, и тако събрашѧ сѧ въси въ того дьне и тѹ бо тогда господинъ Стефань воевода гостба велїѧ сътвори въсѧмь болѧромь своимь штъ велика же и до мала и витѧжи мноѕи тогда постави и съ дарми многоцѧнми тогда дарова ихь къждо по достоанїю ихь и штъпѹщаше ихь въ своа си и наѹчаше ихь хвалити и благословити бога вышнѣго ѡ вывшемь имь дарованїи, понеже въсѧ възможна штъ бога сѫть [46]).

Въ лѣто .҂зѕ. (7006=1498), мѣсѧца маиа, плѧни Малкочь съ Тѹрки лѣдскаѧ землѧ и достиже повише Лишвь .ке. пъприщь и та възвратишѧ сѧ, плѣнѹѧщи землѧ и пожигаѧщи [47]).

Въ лѣто .҂зѕ. (7006=1498), мѣсѧца юнїа. .кв., поиде Стефань воевода до лѣдскаѧ землѧ и плѣни ѧ; Тирибоkь градь тогда пожегошѧ и многа блага штъ града възѧшѧ, и жолнире мноѕи штъ тѫдѹ възѧшѧ, иже и посѧчени бишѧ въси, дрѹѕи же и не мали пожегошѧ въ градь; и Бѹчачевь градь тогда много пострада и Подхаецовь градь сѫжежень бысть, и штъ тѫдѹ плѣнишѧ до Лишва и тако възрати[шѧ] сѧ и прѣидошѧ Нистрова река на сеи страни ѹ Халичи и плѣнишѧ на сеи страни и подь планини и пожегошѧ и запѹсти[ш]ѧ та подолскаа землѧ, и тако прїиде съ великоѧ побѣдоѫ въ своа си земли [48]).

Въ лѣто .҂зи. (7008=1500), мѣсѧца маиа .аі. ѹ понеделникь, прѣстави сѧ раба божїа Марїѧ деспина госпожда господина Радѹла воеводи, господарѧ ѹгровла-

хїискои, ꙗже бѣше приведена ѿтъ Стефана воевода въ-негда Дѫмбовицовь градь вѧше прїѧль, иже и погребе ѧ съ честиѧ въ своемь монастири ѿтъ Пѹтнои; вечна еи памѧть [49])

Въ лѣто .҂зві. (7012=1504), мѣсѧца юлїа .в., въ вторникь, прѣстави сѧ рабь божїи господинь Іѡнь Стефань воевода, господаръ земли молдавскѡи, ꙗко въ .г. чась дьне; и бысть тогожде лѣта прѣжде оу мартїа зима тѧжка и крѣпкаѧ ѕѣло, ꙗкѡва не бѣ николиже, и бѧхѫ въ лѣто дѫждеве крѣпцїи и пришелствїе водное и потопленїе ѿтъ водь мнѡгь [50]).

И прѣѧть скипътръ мѡлдавскыи сынь его Богдань воевода въ него мѣсто; и господьствова Іѡань Стефань воевода .мз. лѣть и .в. мѣсѧца и три недели [51]).

Въ лѣто .҂зеі. (7015=1506), ѡхтомврїа .ки, въ-ниде господинь Іѡань Богдань воевода въ мѹнтѧнскои земли съ въсѣми вои на мѣсто Рътезацїи, на могилоу Кътата, на ѡноу страноу Ребн[ик]а, и тамо прїиде ѿтъ Радоула воеводы посоль единь калоугерь именемь Макси-мїѧнь, сынь деспота царѣ сръбскаго, и оумоли господина Богдана воеводы съ мнѡгымь оумоленїемь, ꙗко да сѧ съмирить съ Радоуломь воеводѡмь, понеже есте хръстїане и племенници; и бышѧ мегю ними мнѡгы речи и мнѡго оумоленїе ѿтъ калоугера, и господинь Богдань воевода видѣ толико оумоленїе и воевода сътвори волѣ его на съмиренїе и тако посла съ нимь едного своего поклисарѣ до Радоула воевода съ въсѣми своими волѣры на свѧ-тѡмь еvаггелїи како да дръжить мирь вѣчнїи и хотарь по старимь хотаремь; и господинь Богдань воевода ви-дить толикѡ оумоленїе и клѧненїе и сътво[ри також де и възврати сѧ миромь въ своа си] [52]).

C. Traducerea.

Acesta e letopiseţul de cînd cu voia luĭ Dumnezeŭ s'a început ţara moldovenească.

In anul 6867 (=1359) veni Dragoş voevod din ţara ungurească, dela Maramurăş, la vînat după un zimbru şi domni 2 anĭ.

După el domni fiul săŭ Sas voevod 4 anĭ.

După acesta domni fiul săŭ Laţco voevod 8 anĭ.

Iar după el domni Bogdan voevod 6 anĭ [1]).

Petru voevod, fiul luĭ Muşat, domni 12 anĭ [2]).

Iar după el domni fratele săŭ, Roman voevod, 3 anĭ.

După acesta domni fratele săŭ, Ştefan voevod, 7 anĭ.

Iar după el domni Iuga voevod 2 anĭ.

Ţariĭ moldoveneştĭ.

In anul 6907 (=1399), luna luĭ Aprilie în 23, se ridică domn în ţara Moldoveĭ Alexandru voevod, ĭar pe Iuga voevod l-a luat Mircea voevod. Şi stăpîni Alexandru voevod ţara moldovenească 32 de anĭ şi 8 lunĭ şi muri în anul 6942 (=1434), Ianuarie 1; el fu îngropat în mănăstirea dela Bistriţa, pe care singur o zidise; vecĭnica luĭ pomenire [3]).

Şi i se născu luĭ cel dintîiŭ fiŭ, numit Ilie voevod, în anul 6917 (=1409), Iulie în 20, din doamna Neacşa.

Iar Ştefan voevod se născu din Stanca în anul 6919 (=1411).

Iar Petru voevod se născu din Marina, fiĭca luĭ Mărin, în anul 6930 (=1422)[4].

In anul 6933 (=1424), Octomvrie în 23, îşĭ luâ Ilie voevod soţie şi o aduse Ghedeon Sâmbăta, se cununâ cu ea Dumineca[5]) şi i se născu în anul 6935 (=1427) un fiŭ şi ĭĭ dederă numele Roman; ĭar Olehno[6]) se născu în anul 6946 (=1438), August în 17, şi muri în Cetatea Albă la anul 6963 (=1455); tot atuncĭ Petru voevod, numit Aron, se ridicâ domn la Movile[7]).

Şi se întîmplâ întîĭul răsboiŭ între fiiĭ luĭ Alexandru voevod la Loloĭ şi birui Ştefan voevod pe Ilie voevod; şi domni Ilie voevod, după moartea tatăluĭ săŭ Alexandru voevod, singur 21 lunĭ, ĭar după răsboĭul dela Loloĭ domni singur în ţară 22 lunĭ[8]).

Al doilea răsboiŭ a fost la Dărmăneştĭ în anul 6942 (=1434), Februarie 1, Lunĭa în săptămîna albă, şi aŭ biruit Ştefan voevod[9]).

Intr'al treilea răsboiŭ veni Ilie voevod din ţara leşască şi lovi pe Ştefan voevod la Podraga şi-l birui, în anul 6944 (=1436), August în 4, într'o Vinerĭ[10]).

Al patrulea răsboiŭ a fost la Pipereştĭ, în anul 6944 (=1436), luna luĭ Martie în 8, într'o Joĭ[11]).

In anul 6947 (=1438), Noemvrie în 28, aŭ venit Tătariĭ şi aŭ prădat până la Botoşanĭ; şi ĭarăşĭ aŭ venit în anul 6948 (=1439), Dechemvrie în 12, şi aŭ ars Vasluĭul şi Bărladul[12]).

In anul 6952 (=1444), luna luĭ Maĭ, în Vinerea de dinaintea Pogorîreĭ sfîntuluĭ duh, prinse Ştefan voevod pe Iliaş voevod şi-l orbi[13]).

In anul 6957 (=1448), luna luĭ Octomvrie în 12, venit-aŭ Bogdan voevod şi aŭ lovit pe Alexandrel voevod la Tămăşanĭ, aproape de tîrgul Romanuluĭ, şi ĭ-aŭ omorît o mulţime de boerĭ, între carĭ pe Oancĭa logofătul şi pe Costea Andronic; şi mulţĭ alţiĭ aŭ fost omorîţĭ [14]).

In anul 6959 (=1450), luna luĭ Octomvrie în 16, venit-aŭ Petru voevod, numit Aron, noaptea şi aŭ căzut asupra luĭ Bogdan voevod la Răusenĭ, într'o Vinerĭ, în zorĭ de zi, şi ĭ-aŭ tăĭat capul [15]).

In anul 6963 (=1455), Martie în 25, aŭ fost răsboiŭ la Movile cu Alexandrel, şi aŭ biruit Aron pe Alexandrel şi aŭ fugit la Cetatea Albă şi acolo aŭ răposat [16]).

In anul 6965 (=1457), luna luĭ Aprilie în 12, în Joĭa mare, venit-aŭ Ştefan voevod, fiul luĭ Bogdan voevod, asupra luĭ Aron voevod, la locul numit Hreasca, lîngă Doljeştĭ, şi cu ajutorul luĭ Dumnezeŭ aŭ biruit Ştefan voevod şi aŭ luat schiptrul moldovenesc [17]).

In anul 6969 (=1461), Iulie în 5, aŭ prădat Ştefan voevod ţara Săcuilor [18]).

In anul 6970 (=1462), Iunie în 22, l'aŭ lovit pe Ştefan voevod cu puşca la Cetatea Chilieĭ [19]).

In anul 6971 (=1463), Iulie în 5, îşĭ luă Ştefan voevod soţie pe doamna Evdochia din Chiev, sora ţaruluĭ Simeon [20]).

In anul 6973 (=1465), luna luĭ Ianuarie în 23, Joĭa pe la mĭezul nopţiĭ, intră Ştefan voevod în Chilia şi împresură cetatea şi petrecu acolo în pace Joĭa, ĭar Vinerea de dimineaţă loviră şi începură a dărăma

cetatea Chilieĭ, şi astfel dărămară toată ziua şi se bătură până sara; Sîmbătă se închină cetatea şi cu voĭa luĭ Dumnezeŭ intră Ştefan voevod în cetate şi rămase acolo 3 zile petrecînd şi lăudînd pe Dumnezeŭ şi îmblînzind pe oameniĭ cetăţiĭ; şi le puse acolo părcalabĭ pe Isaia şi pe Buhtea şi-ĭ învăţă să păzască cetatea de limbile necredincĭoase; şi astfel se întoarse cu toată oştirea sa în scaunul săŭ dela Suceava şi porunci mitropoliţilor şi episcopilor săĭ şi tuturor preoţilor, să mulţămească luĭ Dumnezeŭ pentru darul ce ĭ-a făcut Dumnezeul cel de sus Savaot, cel ce pe heruvimĭ se odihneşte [21]).

După doĭ anĭ, în anul 6975 (=1466), porni craĭul unguresc numit Matiaş şi năpădi asupra Totruşuluĭ cu toată puterea ungurească, Noemvrie în 19; ĭar în 29 Noemvrie veniră în tîrgul Romanuluĭ şi în ziua a 7-a a luneĭ luĭ Dechemvrie arseră tîrgul; şi astfel ajunseră până la Baĭa. In 14 a luneĭ luĭ Dechemvrie, Luniа spre Marţĭa, se împlini voinţa luĭ Dumnezeŭ cu Ştefan voevod, căcĭ năpădi noaptea asupra Ungurilor la Baĭa, şi-ĭ dede Dumnezeŭ în mînile luĭ Ştefan voevod şi ale oştireĭ sale, şi mare mulţime dintre dînşiĭ fură omorîţĭ; însuşĭ craĭul fu săgetat atuncĭ în luptă; şi astfel ruşinaţĭ se întoarseră pe altă cale maĭ scurtă, şi nu s'aŭ întîmplat cum credeaŭ aceĭa, ci s'aŭ întîmplat cum a fost voĭa luĭ Dumnezeŭ, părinteluĭ a tot ţiitor, căcĭ zice: să nu se laude înţeleptul cu înţelepcĭunea sa şi să nu se laude puternicul cu puterea sa, să nu se laude bogatul cu bogăţia sa; ĭar într'alt loc zice: precum aŭ căzut ceĭ puternicĭ, ĭar ceĭ slabĭ s'aŭ încins cu putere, tot astfel să ne gîndim, că

biruinţa dela nimenea altul nu poate veni, decît dela domnul dumnezeul puterilor [22]).

Intr'acelaş an aŭ prădat Ştefan voevod ţara Săcuilor; aceasta a fost a doua prădare a lor [23]).

In anul 6978 (=1470), luna luĭ Fevruarie în 27, Marţĭ în săptămîna albă, aŭ prădat şi aŭ dărămat Ştefan voevod Brăila [24]).

In anul 6979 (=1471), Ianuarie în 16, Marţĭa, s'aŭ tăĭat capetele luĭ Isaia vornicul, Negrilă paharnicul şi Alexa stolnicul [25]).

In anul 6979 (=1471), luna luĭ Martie în 7, într'o Joĭ, s'aŭ dat lupta cu Radul voevod la Socĭ, şi aŭ biruit Ştefan voevod cu milostivirea luĭ Dumnezeŭ şi cu ajutorul puternicului Dumnezeŭ Savaot, şi aŭ omorît mare mlţime dintre eĭ. Şi toate steagurile luĭ aŭ fost luate, chĭar marele schiptru al luĭ Radul voevod a fost luat; şi mulţĭ vitejĭ aŭ fost prinşĭ atuncĭ, carĭ maĭ apoĭ fură tăĭaţĭ; lăsat-aŭ cu viaţă numaĭ pe doĭ boerĭ marĭ, pe Mircea comisul şi pe Stan logofătul [26]).

Intr'acelaş an, August în 29, fost-aŭ un mare cutremur peste tot pămîntul, pe vremea cînd domnul şedea la prînz [27]).

In anul 6980 (=1471), luna luĭ Septemvrie în 14, îşĭ luă Ştefan voevod soţie pe doamna Maria din Mangop [28]).

In anul 6981 (=1472), luna luĭ Noemvrie în 8, Lunĭa, împărţi Ştefan voevod oştireĭ sale steagurile la Milcov şi porniră din noŭ, împreună cu Băsărab, asupra luĭ Radul voevod, şi încăerîndu-se într'o Joĭ la locul ce se cheamă Cursul Apeĭ, se bătură acolo

până seara; tot aşa şi Vinerea şi Sîmbăta până seara, adecă până în 20 ale aceleeaşĭ lunĭ. Sîmbăta spre Dumineca lăsă Radul voevod toate ale sale în tabără şi fugi cu toată oştirea în scaunul său numit Dîmboviţa; în 23 sosi Ştefan voevod cu toată oştirea sa şi împresură cetatea Dîmboviţa; Radul voevod fugi în aceeaşĭ noapte din cetate; în 24 ale aceleeaşĭ lunĭ, într'o Mĭercurĭ, luă Ştefan voevod cetatea şi intră într'însa şi luă pe doamna luĭ Radul voevod şi pe fiĭca luĭ, unica sa fiĭcă, şi toate comorile luĭ şi toate haĭnele luĭ şi toate steagurile luĭ; şi petrecu acolo 3 zile în veselie şi apoĭ se întoarse la scaunul său din Suceava. Acolo mitropolitul cu tot clerul îĭ făcură o minunată şi prea frumoasă întîmpinare, dar maĭ mult preamăriră pe Dumnezeŭ pentru toate cîte le dăduse robuluĭ său Ştefan voevod. Atuncĭ făcu mare ospăţ mitropoliţilor şi vitejilor săĭ. Pe Basarab îl lăsă să domnească în ţara muntenească, şi domni o lună, ĭar Radul voevod fugi la Turcĭ şi luînd cu sine 15,000 Turcĭ îl lovi pe Băsărab într'o Joĭ, Dechemvrie în 23, şi-l birui pe Băsărab împreună cu toate oştile luĭ; Băsărab fugi în ţara moldovenească, ĭar Turciĭ veniră pe urma luĭ Băsărab şi-şĭ aşezară tabăra la Bărlad, Dechemvrie în 31, într'o Vinerĭ, şi apoĭ sloboziră navrapiĭ şi pustiiră ţara şi se întoarseră şi prădară şi în ţara muntenească, toţĭ ceĭ ce eraŭ cu Băsărab [29]).

In anul 6982 (=1473), luna luĭ Octomvrie 1, luat-aŭ Ştefan voevod cetatea Teleajenuluĭ şi aŭ tăĭat capetele pârcalabilor şi pe femeile lor le-aŭ robit; şi mulţĭ Ţiganĭ aŭ luat atuncĭ, ĭar cetatea aŭ ars-o.

Intr'aceeaşĭ lună în 5 aŭ fost răsboiŭ cu Unguriĭ şi cu Ţepeluş şi ĭ-aŭ biruit; ĭar în 20 ale aceleeaşĭ lunĭ aŭ bătut şi pe Băsărab [30]).

In anul 6983 (=1475), Ianuarie în 10, Marţĭa, aŭ fost răsboiŭ la Vasluiŭ cu puterile turceştĭ şi aŭ biruit atuncĭ Ştefan voevod cu mila luĭ Dumnezeŭ şi cu ajutorul luĭ Isus Christos, fiul Dumnezeuluĭ celuĭ viŭ, care s'a născut din prea curata fecĭoară spre mîntuirea noastră; şi ĭ-a dat Dumnezeŭ în ascuţişul săbieĭ pe eĭ, limbĭ necredincĭoase, şi aŭ căzut atuncĭ nenumărată mulţime de oamenĭ şi mulţĭ şi fără de număr aŭ fost prinşĭ de viĭ, carĭ maĭ apoĭ aŭ fost tăĭaţĭ; numaĭ pe unul îl lăsară viŭ, pe fiul luĭ Sac-başa; şi steagurile lor împreună cu schiptrele cele marĭ aŭ fost luate, maĭ mult de 40 de schiptre; ĭar Ştefan voevod se întoarse cu toţĭ oşteniĭ săĭ ca un biruitor în scaunul săŭ dela Suceava; şi-ĭ eşiră spre întîmpinare mitropoliţiĭ şi preoţiĭ, purtînd în mînĭ sfînta evanghelie şi slujind şi lăudînd pe Domnul pentru darul cel de sus şi binecuvîntînd pe voevod, ca să trăească voevodul. Fost-aŭ atuncĭ mare bucurie între oamenĭ şi între toţĭ domniĭ vecinĭ şi între toţĭ creştiniĭ cu adevărat credincĭoşĭ, pentru-că biruise Domnul limbile păgîne cu mîna robuluĭ săŭ Ioan Ştefan voevod; ĭar Ştefan voevod făcu atuncĭ mare ospăţ mitropoliţilor şi vitejilor săĭ şi tuturor boerilor săĭ, dela mare pănă la mic, şi multe darurĭ împărţi atuncĭ oştireĭ sale întregĭ, lăudînd pe Dumnezeŭ pentru cele întîmplate [31]).

In anul 6984 (=1476), luna luĭ Iulie în 26, într'o

Vinerĭ, venit-aŭ însuşĭ împăratul turcesc numit Mehmet-beg cu toate puterile luĭ şi Băsărab voevod cu toată oastea sa asupra luĭ Ştefan voevod; şi se războí cu dînşiĭ la Valea Albă, şi biruiră atuncĭ afurisiţiĭ de Turcĭ cu Munteniĭ ceĭ viclenĭ, şi căzură acolo harniciĭ vitejĭ şi boeriĭ ceĭ marĭ nu puţinĭ şi voĭniciĭ ceĭ bunĭ şi tinerĭ şi oastea cea bună şi vitează; până şi husariĭ ceĭ vitejĭ se înecară atuncĭ; şi mare scîrbă aŭ fost atuncĭ în ţara Moldoveĭ şi în toate ţările şi domniile de prin prejur şi pentru toţĭ creştiniĭ drept credincĭoşĭ, cînd aŭ aflat c'aŭ căzut buniĭ şi vitejiĭ ostaşĭ, boeriĭ ceĭ marĭ, voĭniciĭ ceĭ bunĭ şi tinerĭ, oştile cele bune, viteze şi alese, împreună cu husariĭ ceĭ vitejĭ, în mînile limbilor necredincĭoase şi păgîne şi în mînile păgînilor de Muntenĭ, carĭ aŭ fost părtaşĭ cu păgîniĭ şi s'aŭ luptat împreună cu eĭ împotriva creştinilor. Astfel pustiiră ţara şi veniră până la Suceava şi arseră tîrgul şi se întoarseră prădînd şi arzînd ţara [32]).

In anul 6985 (=1476), Dechemvrie în 19, răposat-aŭ roaba luĭ Dumnezeŭ Maria doamna din Mangop [33]).

In anul 6987 (=1479), Iunie în 22, începură să zidească cetatea Chilieĭ şi o isprăviră într'acelaş an, Iulie în 16 [34]).

Intr'acelaş an, Iulie în 25, răposat-aŭ Bogdan, fiul luĭ Ştefan voevod [35]).

Intr'acelaş an, August în 8, Dumineca seara, răposat-aŭ roaba luĭ Dumnezeŭ cneajna, fata luĭ Alexandru voevod [36]), ĭar matele Stancĭul răposă 3 zile după dînsa [37]).

In anul 6989 (=1481), luna luĭ Iulie în 8, într'o Duminecă, aŭ fost răsboiŭ cu Munteniĭ şi cu Ţepeluş la Rîmnic şi aŭ biruit ĭarăşĭ Ştefan voevod cu mila luĭ Dumnezeŭ şi cu rugăcĭunile prea curateĭ născătoare de Dumnezeŭ şi ale tuturor sfinţilor şi cu rugăcĭunea sfîntuluĭ şi slăvituluĭ şi mareluĭ mucenic Procopie; şi mare şi nenumărată mulţime de oamenĭ fură bătuţĭ cu totul şi toate steagurile lor fură luate şi nicĭ unul nu le rămase, şi toţĭ vitejiĭ şi boeriĭ căzură atuncĭ; şi-şĭ vor aduce aminte de acea luptă şi de acea moarte până la sfîrşitul lumeĭ. Atuncĭ aŭ căzut şi Şandrea în acel răsboiŭ şi aŭ fost dus şi îngropat lîngă tatăl săŭ, la Doljeştĭ. Iar domnul Ştefan voevod aŭ lăsat pe Vlad voevod Călugărul să domnească în ţara muntenească, care maĭ apoĭ s'a făcut vinovat de viclenie înaintea domnuluĭ, căcĭ a dat ajutor Turcilor, cînd aceştia aŭ luat cetăţile şi aŭ ars ţara, şi a călcat pe urma celorlalţĭ domnĭ munteneştĭ şi nu s'a lăpădat de Turcĭ. Iar domnul Ştefan voevod se întoarse de acolo biruitor cu toată oastea sa şi cu toţĭ boeriĭ săĭ în scaunul săŭ dela Suceava şi acolo făcu Ştefan voevod mare ospăţ mitropolituluĭ şi episcopilor şi boerilor săĭ şi oştirilor sale, şi mulţĭ vitejĭ făcu atuncĭ şi multe darurĭ şi scule scumpe dărui boerilor săĭ şi vitejilor şi tuturor ostaşilor săĭ, şi pe toţĭ cu cuviinţă îĭ trimetea acasă şi-ĭ învăţa să laude şi să binecuvînteze pe Dumnezeŭ pentru cele întîmplate, căcĭ dela Dumnezeŭ eraŭ cele ce s'aŭ întîmplat[38]).

In anul 6990 (=1482), Martie în 10, luat-aŭ

Ştefan voevod cetatea Crăciuneĭ şi aŭ aşezat într'însa pre părcalabiĭ săĭ Vilcea şi Ivanco [39]).

In anul 6991 (=1483) începură să zidească o cetate de peatră la tîrgul Romanuluĭ [40]).

In anul 6992 (=1484) venit aŭ Turciĭ la cetatea Chilieĭ şi împreună cu eĭ în ajutor acel afurisit călugăr Vlad voevod cu Munteniĭ şi aŭ luat cetatea, Iulie în 14, într'o Mĭercurĭ, pe vremea părcalabilor Ivaşcu şi Maxim; într'acelaş an, August în 5, Mĭercurĭa, luat-aŭ şi Cetatea Albă, în vremea părcalabilor Gherman şi Oană [41]).

In anul 6993 (=1484), Septemvrie 1, se duse Ştefan voevod la craĭul leşesc şi se întălniră unul cu altul la Colomea; ĭar în vremea aceea veniră Turciĭ cu Hruet până la Suceava şi arseră tîrgul, Lunĭa, Septemvrie în 19, ĭar Marţĭa se întoarseră prădînd şi arzînd ţara [42]).

In anul 6993 (=1484), în luna luĭ Dechemvrie, aŭ fost răsboiŭ cu Turciĭ şi cu Malcociĭ la Cătlăbuga şi aŭ biruit Ştefan voevod cu mila luĭ Dumnezeŭ [43]).

In anul 6994 (=1486), luna luĭ Martie în 6, Lunĭa, aŭ fost răsboiŭ cu Hroet la Şchelĭa pe Siret, şi l-aŭ prins şi ĭ-aŭ tăĭat capul [44]).

In anul 7004 (=1496), luna luĭ Iulie în 26, Marţĭa, răposă robul luĭ Dumnezeŭ Alexandru voevod, fiul luĭ Ştefan voevod, şi fu îngropat lîngă străbunul săŭ Alexandru voevod în mănăstirea dela Bistriţa; vecĭnica luĭ pomenire [45]).

In anul 7005 (=1497), pornit-aŭ craĭul leşesc numit Albert cu toate puterile sale împotriva luĭ Ştefan voevod, înşelîndu-l cu vorba că se duce împo-

triva Turcilor, ca să le ia cetăţile Chilia şi Cetatea Albă. Atuncĭ aŭ trimes domnul voevod spre întîmpinarea craĭuluĭ leşesc numit Albert pe solul săŭ, jupînul Isac visternicul, cu multe şi marĭ darurĭ; craĭul primi darurile cu dragă inimă şi trimese cu pace pe solĭ îndărăt la domnul Ştefan voevod, spuindu-ĭ din noŭ cu înşelăcĭune, că se duce împotriva Turcilor, şi maĭ trimese şi craĭul pe soliĭ săĭ la Ştefan voevod; ĭar domnul veovod, după ce ĭĭ ospătă bine, ĭĭ trimese îndărăt cu cinste la ale sale; şi ĭarăşĭ, maĭ ales după vorbele lor mincinoase, trimese domnul Ştefan voevod solĭ la craĭul pe credincĭoşiĭ săĭ boerĭ, jupînul Tăutul logofătul şi jupînul Isac visternicul, cu multe şi marĭ darurĭ. Şi astfel craĭul trecu rîul Nistru pe la Mihalcea, de ceastă parte, cu toate oştile sale, şi veniră până la Coţmanĭ, la marginea ţăriĭ Moldoveĭ, şi acolo prinseră pe soliĭ domnuluĭ Ştefan voevod şi-ĭ trimeseră la cetatea Leovuluĭ. Atuncĭ văzu Ştefan voevod că a fost înşelat de Leşĭ şi porunci tuturor oştilor sale să se adune la tîrgul Romanuluĭ. Şi astfel Leşiĭ petrecură acolo la Coţmanĭ 7 zile şi apoĭ năvăliră la Şipinţĭ. In vremea aceasta domnul Ştefan voevod întări şi întocmi străjile şi le trimese împotriva Leşilor la vadul tîrguluĭ Cernăuţilor, pe apa Prutuluĭ; ĭar însuşĭ domnul Ştefan voevod porni din Suceava la oastea sa, în 27 a luneĭ luĭ August, spre tîrgul Romanuluĭ; într'aceeaşĭ zi ĭĭ aduseră din străjĭ 6 Leşĭ, dintre carĭ pe treĭ ĭĭ trimese împăratuluĭ turcesc, ĭar pe ceĭlalţĭ porunci să-ĭ spînzure. Şi astfel craĭul leşesc veni cu toate puterile sale la cetatea Suceveĭ, Duminecă în 24 a luneĭ luĭ Sep-

temvrie, ïar în 26, Marţïa spre seară, începură a bate cetatea Suceveĭ, şi astfel o bătură treĭ săptămînĭ ziua şi noaptea, dar nu isprăviră nimic; ïar domnuluĭ Ştefan voevod îĭ veni ajutor dela craïul unguresc numit Laslău, carele era frate cu Albert craïul leşesc, 12,000 de ostaşĭ, ïar cu eĭ se afla Birtoc voevodul Ardealuluĭ, care Birtoc voevod era şi cuscru cu Ştefan voevod; şi astfel voevodul Birtoc întrebă pe domnul Ştefan voevod dacă vrea să-l împace cu craïul leşesc, ïar domnul Ştefan voevod făcu pe voïa luĭ să se împace, şi aşa trimese Birtoc pe soliĭ săĭ la craïul leşesc cu vorbă ca să meargă el însuşĭ la craiŭ, şi astfel se duse la craïul şi-ĭ împăcă pe eĭ, dar cu făgădueala, ca să se întoarcă pe aceeaşĭ cale pe unde veniseră; ïar domnul Ştefan voevod ospătînd şi dăruind pe voevodul Birtoc cu multe şi marĭ darurĭ, îl trimese îndărăt în ţara sa. In 19 ale luneĭ luĭ Octomvrie, Joïa, se întoarse craïul leşesc, dar nu porni pe calea pe unde venise, ci porni pe altă cale, pe unde ţara era întreagă; de aceea s'aŭ mîniat Ştefan voevod şi gonindu-ĭ în urma lor cu oştile sale şi cu 2000 de Turcĭ ĭ-aŭ ajuns la marginea făgetuluĭ dela Cozmin şi luînd pe Dumnezeul cel de sus în ajutor ĭ-aŭ lovit, Joïa, în 26 a luneĭ luĭ Octomvrie, şi cu mila luĭ Dumnezeŭ şi cu rugăcĭunile prea curateĭ născătoareĭ de Dumnezeŭ şi cu rugăcĭunea sfîntuluĭ şi slăvituluĭ şi mareluĭ mucenic Dimitrie aŭ biruit atuncĭ Ştefan voevod şi ĭ-aŭ bătut şi ĭ-aŭ alungat peste făgetul Cozminuluĭ, omorîndu-ĭ şi tăindu-ĭ; fost-aŭ atuncĭ mare moarte între Leşĭ din partea armelor moldoveneştĭ şi toate schiptrele crăeştĭ aŭ fost

luate şi mulţĭ boerĭ şi voevozĭ marĭ de-aĭ Leşilor aŭ căzut acolo şi mulţĭ ostaşĭ aŭ căzut atuncĭ şi toate puştile cele marĭ, cu care bătuseră cetatea Suceveĭ, aŭ fost prinse atuncĭ, şi multe altele micĭ şi maĭ micĭ, pe care nu este cu putinţă a le înşira; ĭar însuşĭ craĭul cu ostaşiĭ rămaşĭ se adunară într'o tabără lîngă satul Cozminuluĭ şi deacolo se duseră la Cernăuţĭ, ĭar oştile luĭ Ştefan voevod mergeaŭ deopotrivă cu eĭ, omorîndu-se uniĭ pe alţiĭ. Şi sosi veste domnuluĭ Ştefan voevod că maĭ vine o oaste leşască spre ajutorul craĭuluĭ leşesc şi astfel domnul Ştefan voevod chemă pe Boldur, hatmanul săŭ, şi-ĭ dede oştile şi-l trimese să întîmpine acea oaste şi-ĭ porunci să se bată cu ea; atuncĭ Boldur luă oastea şi trecu rîul Prut şi întâlni acea oaste Sămbătă seara, ĭar Duminecă în 29 Octomvrie răsbiră şi acea oaste cu mila luĭ Dumnezeŭ şi cu norocul domnuluĭ Ştefan voevod şi o bătură; fost-aŭ şi acolo multă moarte în ziua aceea printre Leşĭ din partea armelor moldoveneştĭ, şi căzut-aŭ şi acolo multă oaste leşască, la locul ce se cheamă satul Lenţeştĭ; ĭar craĭul nu ştiea de venirea aceleĭ oştĭ la dînsul, nicĭ de peirea eĭ, dar nicĭ oastea aceea nu ştiea de înfrîngerea craĭuluĭ. Lunĭa în 30 Octomvrie craĭul aŭ fost din noŭ răspins dela Cernăuţĭ şi aŭ trecut rîul Prut şi deacolo aŭ fugit cu puţinĭ ostaşĭ şi deabĭa aŭ scăpat; ĭar domnul Ştefan voevod trimese toate oştile sale acasă, fie-care pe la ale sale, şi apoĭ porunci tuturor vitejilor şi boerilor săĭ să se adune în ziua de sfîntul Neculae la locul ce se cheamă Hărlăŭ, şi se adunară cu toţiĭ în acea zi, şi acolo făcu atuncĭ domnul Ştefan

voevod mare ospăţ tuturor boerilor săĭ, dela mare până la mic, şi mulţĭ vitejĭ făcu atuncĭ şi cu darurĭ scumpe îĭ dărui, pe fie-care după destoĭnicia sa, şi-ĭ trimetea apoĭ pe la casele lor şi-ĭ învăţa să laude şi să binecuvînteze pe Dumnezeul cel de sus pentru darul ce li s'a întîmplat lor, pentru că toate sunt cu putinţă numaĭ dela Dumnezeŭ ([46]).

In anul 7006 (=1498), luna luĭ Maĭ, aŭ pustiit Malcocĭ cu Turciĭ ţara leşască şi aŭ ajuns până maĭ sus de Liov 25 de poprişti, şi după aceea s'aŭ întors prădînd şi arzînd ţara ([47]).

In anul 7006 (=1498), luna luĭ Iunie în 22, merse Ştefan voevod în ţara leşască şi o prădă; atuncĭ arseră şi cetatea Tiribol şi multe averĭ luară din cetate şi mulţĭ ostaşĭ luară de acolo, carĭ maĭ apoĭ cu toţiĭ fură tăĭaţĭ; pe alţiĭ şi nu puţinĭ îĭ arseră în cetate; şi cetatea Buceacĭ a suferit atuncĭ mult şi cetatea Podhaĭeţ a fost arsă; ĭar de acolo prădară până la Liov şi apoĭ se întoarseră şi trecură rîul Nistru de ceastă parte lîngă Halicĭ şi prădară şi de ceastă parte până subt munţĭ, şi arseră şi pustiiră ţara Podolieĭ şi astfel se întoarseră cu multă dobîndă în ţara lor ([48]).

In anul 7008 (=1500), luna luĭ Maĭ în 11, Lunĭa, răposă roaba luĭ Dumnezeŭ Maria despina, doamna domnuluĭ Radul voevod, gospodarul ţăriĭ munteneştĭ, care fusese adusă de Ştefan voevod, cînd aŭ fost luat cetatea Dîmboviţeĭ; şi aŭ îngropat-o cu cinste în mănăstirea sa dela Putna; vecĭnica eĭ pomenire ([49]).

In anul 7012 (=1504), luna luĭ Iulie în 2, Marţĭa, răposă robul luĭ Dumnezeŭ domnul Ioan Ştefan voe-

vod, gospodarul ţăriĭ Moldoveĭ, cam pe la al treilea ceas din zi; şi aŭ fost în acel an maĭ 'nainte prin Martie ĭarnă grea şi foarte puternică, precum nu fusese nicĭ odată, ĭar peste an aŭ fost ploĭ marĭ şi vărsărĭ de ape şi potoape din pricina multelor ape (50).

Şi luă schiptrul moldovenesc fiul săŭ, Bogdan voevod; domnit-aŭ Ioan Ştefan voevod 47 de anĭ şi 2 lunĭ şi 3 săptămînĭ (51).

In anul 7015 (=1506), Octomvrie în 28, întrat-aŭ domnul Ioan Bogdan voevod in ţara muntenească cu toate oştile la locul Rătezaţiĭ, lîngă movila Călata, pe cea parte a Rimniculuĭ; şi acolo aŭ venit dela Radul Voevod un sol, un călugăr cu numele Maximian, fiul luĭ Despot ţarul sîrbesc, şi aŭ rugat pe domnul Bogdan voevod cu multă rugăminte, să se împace cu Radul voevod, fiind că „sunteţĭ creştinĭ şi de acelaş neam" (zicea el); şi multe vorbe s'aŭ schimbat între dînşiĭ şi multă rugăminte s'aŭ făcut din partea călugăruluĭ; ĭar domnul Bogdan voevod văzînd atîta rugăminte făcu pe voĭa luĭ şi se 'mpăcă; şi astfel trimese cu el pe un sol al săŭ la Radul voevod, ca acesta să jure cu toţĭ boeriĭ săĭ pe sfînta evanghelie, că va păzi pace vecĭnică şi hotarul după hotarele cele vechĭ; ĭar domnul Bogdan voevod, văzînd atîta rugăminte şi atîta juruinţă, îĭ făcu pe placul luĭ şi se întoarse cu pace la ale sale îndărăt (52).

D. Note.

1) Cf. Ureche (C[2], I, 133): „şi aŭ rămas domn fiu-său Laţco vodă şi aŭ domnit 8 anĭ; ĭară după Laţco vodă aŭ domnit Bogdan vodă 6 anĭ". Cum se vede, versiunea despre Bogdan şi Laţco este identică la Ureche cu a letopiseţuluĭ dela Bistriţa: Sas 4 anĭ, Laţco fiul său 8 anĭ, Bogdan 6 anĭ; pe cînd cronica şi analele putnene aŭ: Sas 4 anĭ, Bogdan 4 anĭ, Laţco fiul luĭ Bogdan 8 anĭ, Cf. Vechile Cron. Mold., nota 4, pag. 245.

2) Ureche are *16* anĭ; tot aşa cron. putn. şi cron. anonimă.

3) Datele suireĭ în tron a luĭ Alexandru cel Bun „Aprilie 23" şi morţiĭ sale „1 Ianuarie, 1434 (6942)" lipsesc la Ureche, cron. putn. şi cron. moldopol. Acestea spun numaĭ că a domnit 32 anĭ şi 8 lunĭ. Ureche maĭ face greşala că pune moartea luĭ Alexandru cel Bun în anul în care Vladislav al Polonieĭ s'a împrumutat dela el cu 1000 ruble de argint; acest împrumut s'a făcut însă la 1411; cf. Uljanickij, Materijaly, pag. 20.

De obiceiŭ se admite ca dată a morţiĭ an. *1433* şi se aŭ în vedere, de bună samă, jurămintele luĭ Iliaş către regele polon: unul latinesc din 3 Iunie 1433 (Uljan. pag. 35), altul slavonesc din 5 Iunie 1433 (Uljan. pag. 36), tradus cuvînt de cuvînt după cel latinesc (traducătorul Ghedeon?). Cf. şi documentul cu închinarea boerilor din 4 Iunie 1433 (Uljan. pag. 34), de unde se vede numaĭ că Alexandru nu maĭ domnea. In niciĭ unul din aceste documente nu se vor-

beşte de moartea luĭ Alexandru; este decĭ probabil că Iliaş şi boeriĭ săĭ aŭ depus jurămînt regeluĭ polon fiind încă în viaţă Alexandru, poate greŭ bolnav. Facem această presupunere, deoarece data croniceĭ dela Bistriţa nu pare să fie greşită. Dela 23 Aprilie 1401—1 Ianuarie 1434 sunt tocmaĭ 32 de anĭ şi 8 lunĭ (plus 7 zile), pe cînd dela 23 Aprilie 1401—1 Ianuarie 1433 sunt numaĭ 31 de anĭ şi 8 lunĭ (plus 7 zile).

[4]) Datele precise asupra naşteriĭ fiilor luĭ Alexandru cel Bun (Ilie 1409 Iulie 20, Ştefan 1411, Petru 1422) nu pot fi controlate, căcĭ ne lipsesc isvoarele; în general ele sunt adevărate, căcĭ Ilie era maĭ mare decît Ştefan, ĭar Petru maĭ mic decît amîndoĭ. Acesta se pomeneşte în documente numaĭ după 1422; cf. Uljan. pag. 32 (1429), pag. 34 (1431).

Ceva maĭ încurcată este chestiunea cu femeile luĭ Alexandru cel Bun. Pe cînd cronica dela Bistriţa pomeneşte numaĭ de treĭ (Neacşa 1409, Stanca 1411, Marina 1422), pomelnicul dela Bistriţa citează cincĭ: Ana, Maria, Maria, Vasilisa, Anastasia: помѣни гн҃и православнаго господарѣ Ꙗлеѯандра воеводѫ, истиннаго ктитора стыѫ ѡбытѣли сеѫ, и брата его Богдана и мт҃ре их анастасїѫ и гжѫ Ꙗнна, гжѫ марїа и дъщерѣ еи Ꙗнна, гжѫ марїѫ и гжѫ василисѫ и гжѫ анастасїѫ. Spusele croniceĭ par a fi exacte, căcĭ ele se adeveresc din alte isvoare. Aşa despre *Neacşa*, care este identică cu Ana, se spune în inscripţiunea de pe mormîntul eĭ, pusă de Ştefan cel Mare, că este „soţia luĭ Alexandru vodă şi *mama luĭ Ilie Vodă*"; ea a murit la 2 Noemvrie 1417 (6926). *Marina* este amintită la *1429, 3 Martie*, în epilogul evanghelieĭ dela Oxford (Sreznevskij, Svědenija i zametki, No. LXXX, St. Petersburg 1876, pag. 559). Aceasta pare să fi fost cea din urmă soţie a luĭ. Se crede că ea este identică cu *Ringala* (Ryngalla) saŭ *Rimgaila* (subt această din urmă formă se găseşte cuvîntul în doc. dela 1421 din Uljan.), sora luĭ Vitovt, principele litvan, nu

a luĭ Vladislav Jagiełło. Aceasta ne-o spune Alexandru însuşĭ în doc. din 1421 (Uljanickij, pag. 27), prin care el dă „principeseĭ Rimgaila, foasta luĭ soţie, sora domnuluĭ săŭ regeluĭ polon şi mareluĭ duce litvan Alexandru, alias Vitovt“ Siretul şi Volhoveţul cu toate veniturile lor. Cf. şi Žurnalъ ministerstva narodnago prosvěščenija, 1878, No. din Noemvrie, pag. 90—92.

Asupra acestor detaliĭ istoriciĭ diferă mult unul de altul. Picot, Chronique de Moldavie, pag. 603, face următorul tabloŭ al soţiilor luĭ Alexandru cel Bun: 1) Margareta de Lozonţ, catolică, moartă la 1410 şi îngropată la Baĭa (aceasta ar fi Neacşa din cronica bistriţeană) 2) Ana 3) Stana 4) Maria saŭ Marina, care—după dînsul—nu este alta decît Ryngała, sora luĭ Vladislav Jagiełło. Xenopol, Istoria Romînilor II, pag. 159, crede că Ilie este născut din Margareta de Lozonţ, prima soţie a luĭ Alexandru, ĭar Ştefan din Ringala (=Maria), cu care Alexandru s'ar fi căsătorit la 1411 şi de care s'a despărţit la 1421. Tocilescu, Manual, pag. 130, crede că Ana cea înmormîntată la Bistriţa este prima soţie a luĭ Alexandru.

[5]) Aniĭ căsătorieĭ luĭ Ilie, naşteriĭ luĭ Roman şi Olehno nu se pot verifica. Cine să fie însă *Ghidigol?* Nu cumva să fie o greşală de scris în loc de *Ghedeon?* Un Ghedeon găsim în doc. dela 1431, unde este numit „diac al doamneĭ“: „пис. гедеон кнѧгинин дїѧкъ“, Uljan. pag. 34; el rămîne diac şi sub Iliaş şi Ştefan, cf. doc. 1436, Uljan. pag. 49. La 1433 acest Ghedeon traduce jurămîntul luĭ Ilie din latineşte în slavoneşte: „гедеон писа лѣт ҂ѕцма“, Uljan. pag. 36.

[6]) Cf. *Ilihno* din doc. luĭ Roman, fratele săŭ, 14 Februarie 1448, Uljan. pag. 70: вѣра вьзлюбленнаго брата г҃вми Илиҳна. Ilihno este identificat cu Alexandru II şi de Picot, l. c. pag. 602—603, şi de Tocilescu, l. c. pag. 125.—Forma *Olehna* se găseşte în cronicele ruseştĭ din sec. 13—15, *Olehno* în acte din sec. 16. Moroškinъ, Slavjanskij imenoslovъ, St. Petersburg 1867, pag. 143.

[7]) Cf. nota 16.

[8]) *Loloiŭ* (dacă admitem greşala лолони=лолоин) pare

a fi *Loloĭ* de astăzĭ, după Frunzescu, Dicţionar topografic pag. 269, „o locuinţă isolată în judeţul Buzăŭ“. Această identificare se potriveşte şi cu naraţiunea maĭ pe larg a luĭ Ureche (C², 142): Ştefan venea din Muntenia împotriva luĭ Iliaş, ĭar Iliaş ĭ-a eşit înainte.

Loloĭasca şi *Loloĭeştĭ* sunt de aceeaşĭ origine; toate numirile acestea par a deriva din *Lola*, nume propriu. Un boer Lola e amintit în pomelnicul dela Bistriţa, f. 33. In limba veche rusască se găsesc numele propriĭ *Lala*, *Lale*, *Lalo* (Moroškinъ, op. cit. sub v.), în vechea sîrbească *Lola* (cf. *Lolainь dolь* în Glasnik, vol. XV, pag. 295).

Datele despre durata domnieĭ luĭ Iliaş după moartea tatăluĭ săŭ şi după lupta dela Loloĭ sunt greşite, căcĭ Ştefan e recunoscut domn al Moldoveĭ decătră Vladislav regele Polonieĭ deja în 13 Dechemvrie 1433 (Uljan. 37, 39), ĭar după lupta dela Loloĭ domneşte Ştefan singur pănă la 1435, cînd se împacă cu frate-săŭ. La 26 August 1435 eraŭ împăcaţĭ, căcĭ la 1 Septemvrie acelaş an eĭ împart ţara în două, Uljan. pag. 42—44.

⁹) *Dărmăneştiĭ*, unde se dede la 1 Febr. 1434 (aceeaşĭ dată la Ureche) a doua luptă între Ştefan şi Iliaş, sunt saŭ ceĭ din Neamţ, plaĭul Peatra, saŭ ceĭ din Bacăŭ, plaĭul Tazlăul de sus. Frunzescu, l. c. pag. 157.

¹⁰) *Podraga* pare a fi Podriga de azĭ, sat în judeţul Dorohoiŭ, plasa Başău; cf. totuşĭ Hurmuzaki, Doc., vol. I, partea 2, pag. 852: на подрагѣ. — 4 August 1436 lipseşte la Ureche; după acesta, la Podraga a învins Ştefan pe Iliaş, după cronica bistriţeană dinpotrivă.

¹¹) *Pipereştĭ*, sat în judeţul Iaşĭ, plasa Branişte. — Ureche are pentru lupta dela Pipereştĭ data 4 Aug. 1435 (6943), ĭar la „8 Martie 1437 (6945) într'o Gĭoĭ“ pune un al cincelea răsboiŭ între Iliaş şi Ştefan, în care Iliaş fu bătut şi după care curînd se împăcară fraţiĭ şi domniră apoĭ împreună 7 anĭ.

In descrierea luptelor dintre Iliaş şi Ştefan cronica bistriţeană nu e lipsită de greşelĭ. Noĭ ştim din documente emanate dela aceştĭ doĭ domnĭ că la 26 Aug. 1435 eĭ eraŭ împăcaţĭ; luptele dela Podraga şi Pipereştĭ aŭ trebuit să se

întîmple deci înainte de această dată şi prin urmare *4 Aug. 1436* din cronica bistriţeană şi *8 Martie 1437* din Ureche sunt greşite. Dacă data lui Ureche pentru lupta dela Pipereşti este exactă (4 Aug. 1435), am putea admite pentru lupta dela Podraga data *8 Martie 1435* şi am avea următorul şir de lupte:

Loloi, 1433.

Dărmăneşti, 1434, 1 Februarie.

Podraga, 1435, 8 Martie.

Pipereşti, 1435, 4 August.

1 Februarie 1434 cade tocmai într'o Luni (ca în cronica bistriţeană), 4 August 1435 cade însă Joi, 8 Martie 1435 Marţi; aceste din urmă date nu se potrivesc cu cele din cronica bistriţeană. Dar nici datele cronicei şi ale lui Ureche nu sunt exacte, căci 4 Aug. 1436 cade într'o Sîmbătă, nu Vineri, iar 8 Martie 1437 într'o Vineri, nu Joi; 8 Martie 1436 cade Joia (ca în cronica bistriţeană).

[12]) Acelaş pasaj la Ureche (C^2, 144), cu oarecari amplificaţiuni de stil: „Scrie letopiseţul nostru că în anii 6947, Noemvrie 28, întrat aŭ în ţară oaste tătărască de aŭ prădat şi aŭ ars până la Botoşeni şi aŭ ars şi tîrgul Botoşenii. Aşişderea la anul după această pradă, în anul 6948, Dechemvrie în 12, iarăşi aŭ întrat Tătarii în ţara de jos de aŭ prădat şi aŭ ars Vasluiul şi Bărladul". Nu ştiŭ pentru ce D-l Tocilescu, Manual, pag. 135, pune aceste prădări tătăreşti cu 10 ani mai tărziŭ, la 1448 şi 1449.

[13]) Aceeaşi versiune la Ureche (C^2, 145): „în anii 6952 (1444) în luna lui Mai, înaintea Rusaliilor". Ureche combină spusele cronicei bistriţene cu ale cronicei putnene, din care ia ştirea că Ştefan a domnit singur 5 ani după orbirea lui Iliaş, iar împreună cu fratele săŭ 7 ani. Cf. Vechile Cronice Moldoveneşti, pag. 144.

Dintr'un document publicat de Uljanickij (pag. 62—63) se vede că la 1444 Maria saŭ Mariulia, soţia lui Iliaş vodă, cedează pentru cîtva timp (până la sf. Petru, 29 Iunie) cetăţile Hotin, Cieciun şi Chmielov (Choczin, Czeczun, Chmielow) spre administrare lui Ioan de Czyszow şi Petru Odrowąż;

actul de cesiune e făcut la Lemberg „Leopoli, sabbato ante dominicam invocavit a. d. 1444“. Deoarece la 1444 paştile cad în ziua de 12 Aprilie, ĭar dominica invocavit la 1 Martie, sabbatum a. d. i. a fost la 28 Februarie. Iliaş trăĭa aşa dar la 28 Febr. 1444, căcĭ soţia luĭ, încredinţînd cetăţile sale de zestre Hotinul, Cĭecĭunul şi Chmĭelovul celor doĭ dignitarĭ polonĭ, pretinde dela dînşiĭ să mijlocească pe lîngă rege, ca acesta să asigureze luĭ Iliaş, eĭ şi copiilor lor nişte bunurĭ regale în Polonia, în care să se poată stabili la vreme de nevoe; ĭar dacă până la 29 Iunie nu vor isbuti să facă aceasta, vor trebui să dea îndărăt cele treĭ cetăţĭ („eadem castra in manus magnifici domini Elie woyewode moldawiensis et nobis resignare“, l. c. pag. 63). In tot documentul se vorbeşte de Iliaş ca de un om ce era în viaţă; se vede că atuncĭ, perzînd nădejdea de a se susţinea în Moldova de sus, căuta să găsască un adăpost în Polonia. Treĭ lunĭ după aceea însă e prins şi orbit de frate-său.

Greşeşte dar Picot, Cronique de Moldavie, pag. 62, scoţînd din doc. dela 1444 că Iliaş era mort şi că Maria a încredinţat cele treĭ cetăţĭ nobililor polonĭ în calitate de văduvă. Aceeaşĭ greşală se repetă sub o altă formă la Xenopol, Istoria II, pag. 168. Iliaş moare după 1444 Maĭ, probabil în 1445.

Soţia luĭ Iliaş Maria a fost, după uniĭ, sora regeluĭ polon Vladislav Jagiełło; cf. Długosz: relicta Heliae voievodae Moldaviae Maria, Cazimiri regis Poloniae matertera (Cazimir era fiul luĭ Vladislav Jagiełło). Aceasta se confirmă şi prin doc. din 6 Oct. 1454, prin care Petru vv. jură credinţă luĭ Cazimir, regele Polonieĭ, şi se obligă, înaintea luĭ Odrowąż şi altor nobilĭ polonĭ, să lase mameĭ sale, marea principesă Maria, *mătuşa regeluĭ*, tîrgul Seretuluĭ şi Olhoveţul cu toate veniturile lor: потвержаемь матери нашеи великои кнѧгини Марїи, тетцѣ королевской, Серецкїи торгъ etc., Uljan. pag. 83. Picot, l. c. pag. 56, e aplicat însă a crede că Maria a fost sora neveste a patra a luĭ Vladislav Jagiełło Sofia, fata luĭ Andreĭ Oligmondovič; după dînsul,

ea se maĭ numea şi Manka, ĭar soră-sa Sonka. Pe această Marie ar fi adus-o decĭ Ghedeon.

[14]) Lupta dela Tămăşanĭ între Bogdan II şi Alexandrel o pune Ureche (C^2, 147) la 1454, Aug. 22: dată greşită, căcĭ ea s'a întîmplat pe la sfîrşitul anuluĭ 1449, poate prin Octomvrie. Data cronicei bistriţene 1448, Oct. 12, se apropie maĭ mult de adevĕr, dacă nu cumva avem a face aci cu greşala vre-unuĭ copist, care a pus „1448, Oct. 12“ în loc de „1449, Oct. 12“. Prin Octomvrie 1448 domnea în Moldova Petru, fiul luĭ Alexandru cel Bun.

Oancĭa logofătul şi *Coste Andronic* se pomenesc unul lîngă altul pentru ultima oară în doc. luĭ Alexandrel dela 5 Iunie 1449: **п.Оанчѣ логофетъ, п. Косте Андронникъ** (Uljan. pag. 76). Intr'un doc. al luĭ Ştefan dela 26 Ian. 1446 Coste e numit **Косте Андронниковъ**; la 1447 Sept. 22 şi 1448 Aprilie 23 (sub Petru) e numit **Косте Андронниковичъ**; la 1448 Aug. 22 idd. Uljan. 64, 67, 68, 71, 74.

[15]) Ureche (C^2, 150) pune moartea luĭ Bogdan la 6963 în loc de 6959 (1454 în loc de 1450); celelalte amănunte se potrivesc (16 Oct. Vinerĭ dimineaţa). Data adevărată este 1451, căcĭ din Ianuarie 1451 posedem o diplomă dela Bogdan; Picot, Chronique de Moldavie, pag. 82. Din 27 Oct. 1451 avem o diplomă dela Alexandru, Uljan. pag. 77—78.—Dacă însă data adevărată este *16 Oct. 1451*, nu 1450, atuncĭ ziua morţiĭ luĭ Bogdan cade într'o Sîmbătă, nu într'o Vinerĭ; 16 Oct. 1450 e Vinerea. E de regretat că inscripţia de pe mormîntul luĭ Bogdan de la Răusenĭ nu se poate ceti, „peatra fiind despicată, ĭar literile roase de tot“, cum ne spune părintele Melchisedec.

[16]) Ureche, care citează aci „letopiseţul cel moldovenesc“ (C^2, 150) are în loc de 25 Martie —*Maĭ* („în anul 6963, în luna luĭ Maĭ“). Este probabil că lupta s'a dat în 25 Martie saŭ 25 Maĭ: Alexandrel fiind bătut fugi la Cetatea Albă, unde curînd după aceea a şi murit. Alexandrel a fost alungat maĭ întîĭ din ţară de către Petru, după ce domni dela 1451—1453 (cf. doc. din Uljan. 77—79, 81—82), ĭar după doĭ anĭ de domnie a luĭ Petru (cf. doc. din Uljan. 82—85, 1454—1455)

Alexandrel îl atacă la 25 Martie saŭ 25 Maĭ 1455 la Movile, după ce se închinase maĭ întîĭ regeluĭ polon printr'un act făcut în Banilva la 14 Martie saŭ 14 Maĭ (cf. doc. Uljan. No. 77, datat .,ѕцѯг. д̃ı. оу Банилвѣ, fără lună). In actul de închinare se citează toţĭ boeriĭ credincĭoşĭ luĭ Alexandrel: Duma Braevicĭ, Stancĭul părcalab, Dancĭul părcalab, Coste Danovicĭ, Şandru logofăt, Cosma visternic, Petru postelnic, Ivanco Braevicĭ, Buhtea comis; cf. doc. Uljan. No. 69—71 şi 73. Unde să fi fost *Banilva?* Localităţĭ cu acest nume nu se găsesc azĭ nicĭ în Moldova, nicĭ în Bucovina, nicĭ în Galiţia. Nu cumva documentul să aĭbă o greşală în loc de Банилѣ? *Bànila* este un sat în Bucovina, districtul Vižnitz; era şi în Basarabia un sat cu asemenea numire (Cronicele Romînieĭ, ed. 2, pag. 239). Xenopol, Istoria II, pag. 174, fără a precisa luna şi locul, pune lupta decisivă între Petru şi Alexandrel la 1455. Tocilescu n'are nicĭ o dată pentru această luptă.

[17]) Analele putnene povestesc maĭ pe larg acest eveniment; după ele se ĭa Ureche aproape cuvînt de cuvînt. Amîndouă aceste isvoare aŭ în loc de „на мѧсто нарицаемое Хрѧскъ"—„на тинѫ оу Должещи". E vorba probabil de un loc ce se numea *Hreasc* saŭ *Hreasca*, lîngă Doljeştĭ. In Moldova găsim treĭ sate cu numele Hreasca saŭ Hreaţca, în jud. Tutova, Dorohoiŭ şi Suceava (Frunzescu, pag. 235); ele îşĭ aŭ acest nume dela *hreast*, tufiş, spiniş, bulg. sîrb. *hrast*, paleosl. *hvrastъ*. — Вторникъ великъ pentru четврътокъ великъ este o greşală de copist în analele bistriţene.

[18]) Intocmaĭ aşa cron. moldopol. cu deosebirea că are 5 Iunie în loc de 5 Iulie (Cron. Mold., pag. 174); la Ureche (C^2, 152) lipseşte luna; în analele putn. lipseşte întreg alineatul (Cron. Mold., pag. 144).

[19]) Intocmaĭ aşa anal. putn. pag. 144 şi cron. moldopol. pag. 174, care maĭ adaoge „Węgrowie". Ureche (C^2, 152) are 22 Iulie în loc de 22 Iunie; altfel el traduce literalmente anal. putn.

[20]) Tot aşa Ureche (C^2, 152); anal. putn. şi cron. moldopol. aŭ 5 Iunie (Cron. Mold., pp. 144, 175).

21) Anal. putn. pag. 145 aŭ aceleaşĭ date. Ureche (C^2, 152—153) se ĭa după anal. bistriţene. Cf. următoarele pasaje dintr'însul: *însă Gĭoĭ nu s'aŭ apucat de harţ*“: и прѣбисть тȣ въ четвертокъ мирно; „şi acolo *petrecînd* treĭ zile *veselindu-se şi lăudînd pre Dumnezeŭ*“: и прѣбисть тȣ .г. дьни весела сѧ и хвалѧ бога; „aŭ lăsat pre Isaia şi pre Buhtea părcălabĭ *ca să le grijască*“: постави имь тȣ Исаиа пръкалабьмь и Бȣхтѫ и наȣчи его блюсти градь. Cuvintele subliniate nu se află în anal. putn.

22) Anal. putn. n'aŭ decît data pornireĭ luĭ Matiaş, 19 Noemvrie. Ureche (C^2, 153—154) foloseşte analele bistriţene, din care împrumută datele: 29 Noemvrie (sosirea Ungurilor la Roman), 7 Dechemvrie (aprinderea tîrguluĭ), 14 Dech. (sosirea la Baĭa) şi 15 Dech. (atacul nocturn al luĭ Ştefan). Tot din analele bistriţene şi 'mprumută Ureche reflecsiunile dela sfîrşitul capitoluluĭ, care încep cu „aşa noroceşte Dumnezeŭ pe ceĭ mîndriĭ şi falnicĭ“; cf. „nime să nu se nădăjduească în puterea sa“: да не хвалить сѧ силнии силоѫ своеѫ.

23) Aceeaşĭ notiţă la Ureche (C^2, 155) după „letopiseţul moldovenesc“.

24) Intocmaĭ aşa Ureche (C^2, 157) şi cron. moldopol., pag. 175.

25) Cf. Ureche (C^2, 157): „In anul 6979, Ghenarie 16, aŭ tăĭat Ştefan vodă pre Negrilă paharnicul şi pre Alecsa stolnicul şi pre Isaiĭa vornicul *în tîrgul Vasluĭuluĭ*“; adaosul din urmă lipseşte în anal. bistriţene şi în cron. moldopol.

26) Versiunea asupra lupteĭ dela *Socĭ* este redusă în anal. putn. la două şire, pag. 145; ea se păstrează însă aproape întreagă în cron. moldopol., pag. 175—176; cf. traducerea polonă „jego własną chorągiew wziął“ cu originalul: и великїи скиптръ Радȣль воевода възѧть бысть. — Ureche se ţine şi aci de analele bistriţene.

27) Cf. Ureche (C^2, 158): „Intr'acestaş an, August 29, s'aŭ făcut un cutremur mare preste toată ţara, în vremea ce aŭ şezut domnul la masă de prînz“: cuvînt de cuvînt după analele bistriţene.

28) Tot aşa Ureche (C^{2}, 158). *Sept. 14*, care lipseşte în anal. pntn., pag. 146, s'a păstrat în cron. moldopol., pag. 176.

29) Anal. pntn. snnt o prescnrtare a celor bistriţene; Ureche (C^{2}, 158) tradnce povestirea acestora întreagă, cu pnţine omisinnĭ de stil şi cn o singnră deosebire de fapt, avînd 24 în loc de 31 Dechemvrie pentrn ajnngerea Tnrcilor la Bărlad. Pe сташа становь îl tradnce greşit cn „aŭ stătnt ca un zid" în loc de „şĭ-aŭ aşezat tabăra". Intreg pasajnl ar pntea fi citat ca model de tradncerea luĭ Ureche după „letopisetnl nostru".

Notăm aci că pentru lnpta dela Cursnl Apeĭ s'a admis greşit data 1471 în loc de 1472. Cf. Xenopol, Istoria Romînilor II, pag. 420, Tocilescn, Mannal, pag. 146 (idd. ediţia II, 1894, pag. 63). Toate cronicele vechĭ şi Ureche aŭ pentrn această lnptă annl 1472.

30) Aceste treĭ pasaje snnt tradnse de Ureche aproape cnvînt de cnvînt în capitolnl „Cînd aŭ lnat Ştefan vodă cetatea Teleajneĭ şi cînd s'aŭ bătnt cŭ Ungnriĭ, cn Ţăpălnş vodă, maĭ apoĭ şi cn Băsărab vodă" (C^{2}, 160). In anal. pntn., pag. 146, aceste treĭ pasaje lipsesc, ĭar cron. moldopol., pag. 176, le resnmă în mod greşit. Cf. nota 31 din Vech. Cron. Mold., pag. 257 şi urm.

31) Anal. pntn. snnt o prescnrtare a celor bistriţene. Ureche (C^{2}, 160—161) completează ştirile acestor din nrmă cn altele din scriitoriĭ polonĭ; datele snnt aceleaşĭ. Cf. nota 32 din Vech. Cron. Mold., pag. 260.

32) Anal. pntn. prescnrtează anal. bistriţene, lăsînd afară tot ce este înfrnmseţare retorică în ele. Ureche (C^{2}, 165) s'a folosit de aceste din nrmă; aceasta o dovedeşte data 15 Inlie (an. pntn. aŭ 15 Iunie) şi cîteva expresiunĭ ale lnĭ. Cf. „şi mnlţĭ din boeriĭ ceĭ marĭ aŭ picat şi vitejiĭ ceĭ bnnĭ aŭ perit cn totnl atnnce": и падоша мꙋ добрїи витѧжи и великїи болѣри не мали; „şi fn scîrbă mare în toată ţara şi tntnror domnilor şi crailor de prin prejnr, dacă aŭ anzit că aŭ căznt Moldoveniĭ snbt mîna păgînilor"; и бысть тогда скрꙋбь велїа въ молдавстѣи земли и въсѣмь

ѡколнымь землемь и господемь... вьнегда слышаша ꙗко падоша... под ржки невѣрниҳь и поганскиҳь ꙗзикь.

[33]) Tot aşa Ureche (C^2, 166). In loc de *19 Dech.* anal. putn. aŭ 7 Dech., pag. 146. Cf. nota 38 din Vech. Cron. Mold., pag. 261.

[34]) Cf. Ureche (C^2, 166): „în anul 6986, Iunie 22, aŭ început Ştefan vodă a zidire cetatea Chilieĭ şi o aŭ săvîrşit într'acelaş an, Iulie în 17". 6986 în loc de 6987 (ѕцпѕ—ѕцпз) şi 17 în loc de 16 (зі—ѕі) pot fi greşala unuĭ copist, care a confundat pe ѕ cu з. Care sunt datele adevărate?

[35]) Ureche (C^2, 166): „într'acelaş an şi într'aceastaşĭ lună, Iulie 25, pristăvitu-s'aŭ Bogdan vodă, fecĭorul luĭ Ştefan vodă". Data adevărată este 6987 (1479), luna luĭ Iulie (26 saŭ 25: 26 se află pe mormîntul luĭ Bogdan; cf. nota 36 din Vech. Cron. Mold., pag. 261); *16 Iunie* din anal. putn., pag. 147, este o greşală.

[36]) Acest pasaj completează notiţa luĭ Ureche (C^2, 166); „într'acestaş an, August 8, pristăvitu-s'aŭ cneajna"; e vorba aci de o fată a luĭ Alexandru, fiul cel maĭ mare al luĭ Ştefan vodă.

[37]) Cine a fost acest Stancĭul, mort la 11 Aug. 1479, şi ce înţeles să aĭbă atributul de „mare" ce i se dă în analele bistriţene?

Fără îndoeală, Stancĭul din anal. bistr. este identic cu boerul Stancĭul, care de la 1463 se citează în documente ca unul din ceĭ maĭ de frunte boerĭ şi care e pomenit şi în pomelnicul dela Bistriţa, f. 18 b. La 1463 îl găsim între boeriĭ ceĭ marĭ (doc. Uljan., pag. 104), la 1466 părcalab de Cetatea Albă (Archiva istorică I, 1, pag. 115), la 1468 în aceeaşĭ calitate, coleg cu Buhtea părcalabul de Chilia (Uljan. 106, 107); la 1470 nu maĭ era părcalab de Cetatea Albă, căcĭ atuncĭ găsim pe Luca şi Vlъko, Uljan. 108, dar e citat ca primul martor între boerĭ. La 1468 era, se pare, cel maĭ influent boer al luĭ Ştefan cel Mare, căcĭ prin mijlocirea luĭ Ştefan ĭartă pe logofătul Mihail şi pe fratele acestuĭa Duma şi le îngădue să se întoarcă în ţară. La 1480 Stancĭul nu se maĭ pomeneşte în documente.

Se pare că la 1479 Stancĭul era mare vornic şi că în anal. bistr. lipseşte după велнкїн cuvîntul дворникъ. Casurĭ analoge constatăm în cîteva documente. Aşa la an. 1442, sub voevodul Ilie, cetim în doc. Uljan. pag. 58: вѣра пана Хоудича дворника, вѣра пана Крстн великого, в. п. Нѣгою логодета etc., pe cînd acelaş Cîrstea la 1436, decĭ cu 6 anĭ maĭ 'nainte, este numit *„dvornic"* (doc. Uljan. 49); la 1437 şi 1439 (Uljan. 55, 57) Cîrstea e numit fără epitetul „velikij".

La 1448, într'un document dela Roman vodă, găsim amintiţĭ doĭ boerĭ: unul cu atributul „mare vornic" altul cu atributul „mare": вѣра пана оны дворника великого н вѣра пана манонла великаго н в. п. Костѣ пръкалаба etc.

La 1455, într'un document dela Petru vodă, unul din boeriĭ ceĭ maĭ influenţĭ e numit: Братѹлъ велнкїн. El figurează aci, ca şi în documentul de închinare dela 15 Iunie 1456, ca cel dintîĭ martor între boerĭ, îndată după mitropolitul Teoctist.

In urma documentelor dela 1442 şi 1448 noĭ suntem aplicaţĭ a crede că şi în doc. din 1455 şi în analele putnene sub an. 1479 avem a face cu titlul de *„mare vornic"*, pe care îl purta probabil vornicul ţăriĭ de sus, cel ce resida în Suceava şi se afla totdeauna pe lîngă domn. In această funcţiune găsim totdeauna pe ceĭ maĭ influenţĭ boerĭ.

[38]) Anal. putn. daŭ o prescurtare a celor bistriţene; în ele lipsesc maĭ multe expresiunĭ şi ştirea despre îngroparea luĭ Şendrea la Doljeştĭ. Ureche urmează şi aci versiunea anal. bistr. Cf. „şi cu mila luĭ Dumnezeŭ şi cu ruga Preacistiĭ şi a tuturor sfinţilor şi cu ruga mareluĭ mucenic Procopie aŭ biruit Ştefan vodă": н възможе пакн Стефань воевода божїею милостїю н молнтвамн прѣчнстыѧ богоматере н въсѧхь свѧтыхь н моленїемь свѧтаго н славнаго великомѫченнка Прокопїа; „şi aŭ pus Ştefan vodă domn ţăriĭ munteneştĭ pe Vlad vodă Călugărul, carele maĭ apoĭ aŭ făcut vicleşug asupra luĭ Ştefan vodă, pentru că didese ajutor Turcilor, cînd aŭ mers de aŭ luat cetăţile şi aŭ prădat ţara":

Стефань воевода остави Влада воевода Калѹгера господствовати мѹнтѧнской земли, иже и лѫкавое сътвори прѣдь господьмѫ, понеже даваше помощь тѹркомь, егда вызѧше градове и егда пожегошѧ землѧ.

[39]) Aceeaşĭ notiţă în analele putnene, fără să amintească pe părcalabĭ. Ureche iĭ aminteşte (pe Vîlcea şi Ioan), însă la loc greşit, căci el pune lupta de la Rîmnic după bătălia dela Vasluĭ (C², 162).

[40]) Ureche (C², 167) are „în anul 6991 Ştefan vodă aŭ început a zidire cetatea dela tîrgul Romanuluĭ, *ce se cheamă Smeredova*"; cuvintele din urmă se află numaĭ la Ureche.

[41]) Cf. Ureche (C², 167): în anul 6992 sultan Baĭazit, împăratul turcesc, cu marĭ oştĭ aŭ intrat în ţară... încă şi cu Vlad vodă Călugărul domnul Muntenesc... şi Mĭercurĭ în 14 a luĭ Iulie aŭ luat cetatea Chilia, în zilele luĭ Ivaşcu şi a luĭ Maxim părcalabiĭ. Aşişderea într'acelaş an, August 5, aŭ luat şi Cetatea Albă, în zilele luĭ Gherman şi Ioan părcalabiĭ.

Anal. putn. şi cron. moldopol. prescurtează anal. bistriţene, lăsînd afară numele părcalabilor. Pe aceştia iĭ găsim în documentele contimporane. Aşa în doc. 1481 (Archiva istorică I, 1, pag. 75): вѣра пана германа и вѣра пана ѡанн пръкалабове белоградскихъ; в. п. ивашко и в. п. максима, пръкалабове келенскїи. Cf. şi doc. 1480, Arch. ist. I, 1, pag. 116. — La Ureche *Ioan* e greşală în loc de *Oană*.

[42]) An. putn. prescurtează povestirea analelor bistriţene, nepomenind de arderea Suceveĭ la 19 Sept. Ureche (C², 168) traduce aproape cuvînt de cuvînt anal. bistr.

[43]) Ureche (C², 168) are aci textul analelor putnene (16 Noemvrie); din aceleaşĭ anale şĭ-a luat notiţa despre numirea egumenuluĭ al doilea dela Putna, 1486.

[44]) Ureche (C², 169) ĭa totul din anal. bistr., adăogînd ştirea analelor putnene despre căderea luĭ Stefan de pe cal. Cf. Vech. Cron. Mold., pag. 147.

[45]) Ureche (C², 169) are „Iulie în 25", an. putn. aŭ „Iunie 26". Care dată e adevărată: Iunie 26, Iulie 26 saŭ Iulie 25?

[46]) Lupta dela Cozmin e istoriseşte Ureche (C², 169—174) după anal. bistriţene, din care împrumută toate datele mărunte şi toate numele de localităţĭ. Nimic nu e lăsat afară şi nimic nu e schimbat; pe alocurea chĭar stilul e acelaş, cuvînt de cuvînt. Ar trebui să cităm întreg pasajul acesta faţă în faţă cu textul slavonesc, pentru a ne convinge despre aceasta. Versiunea analelor bistriţene aŭ păstrat-o cronica moldopolonă; anal. putn. aŭ prescurtat-o de tot. Cf. Vech. Cron. Mold., pag. 148, 177—178.

[47]) Tot aşa Ureche (C², 174) cu deosebirea că în loc de *Maĭ* are *Martie 11*.

[48]) Ureche (C², 174) în capitolul „Cînd aŭ prădat Ştefan vodă ţara leşască" traduce tot ce se cuprinde în analele bistriţene.

[49]) Această notiţă este adăugată la cronica luĭ Ureche (C², 175) de Simion Dascălul, care a luat-o din anal. bistriţene: „într'acelaş an, Martie, s'aŭ pristăvit doamna Despina a Raduluĭ vodă, ce era robită de Ştefan vodă, cînd luase cetatea Dîmboviţa şi cu cinste o aŭ îngropat în mănăstirea Putna". *Martie* în loc de *Maĭ 11* poate fi o variantă a exemplaruluĭ luĭ Simion Dascălul.

[50]) şi [51]) Cf. Ureche, C², 178.

[52]) Cf. Ureche (C², 181): „în anul 7015 văzînd Bogdan vodă... aŭ întrat în ţara muntenească până la Rătezaţĭ, la movila Căĭatiĭ, de ceĭa parte de Rîmnic, 28 Octomvrie... şi acolo dela Radul vodă l'aŭ întîmpinat sol, un călugăr anume Macsimian, fecĭorul luĭ Despot, domnul sîrbesc, şi s'aŭ rugat luĭ Bogdan vodă să facă pace cu Radul vodă, pentru că sunt creştinĭ şi de o sămînţie. Decĭ Bogdan vodă, văzînd rugămintea dela acel călugăr, aŭ făcut pace pentru voĭa luĭ şi aŭ trimis solĭ la Radul vodă şi atunce Radul vodă cu boeriĭ săĭ aŭ gĭurat pe sfînta evanghelie ca să fie pace neclintită şi hotarul ceĭ bătrîn pe unde aŭ fost aŭ lăsat... şi s'aŭ întors Bogdan vodă cu pace". Ureche spune anume că cronicĕle leşeştĭ „nu însamnă nimica" despre „cum aŭ mers Bogdan vodă în ţara muntenească asupra Raduluĭ

vodă"; el ĭa prin urmare această ştire din letopisețul moldovenesc, i. e. din analele bistrițene. Alineatul complet din acestea se termina probabil cu frasa ce termină povestirea luĭ Ureche „şi s'aŭ întors Bogdan vodă cu pace": и сътво[ри такожде и възврати сѧ миромь въ своа си]. Cf. cronica moldopolonă „a Bogdan woiewoda uczynił także i poszedł nazad do ziemie swey".

II

CRONICA SERBOMOLDOVENEASCĂ DELA NEAMȚ

1325—1512.

A. Codicele din 1557 al mănăstireĭ Neamţuluĭ.

In „Vechile Cronicĭ Moldoveneştĭ" cap. II, vorbind despre cronica putneană, am arătat că autorul acesteĭ cronicĭ s'a servit pentru prima parte a eĭ, drept model literar, de o genealogie universală (сказанїе въ кратцѣ, ἑρμηνεία ἐν συντόμῳ) pe care o cunoştea în redacţiunĭ bulgăreştĭ şi sîrbeştĭ. O redacţiune de felul acesta am publicat în Archiv für slavische Philologie, vol. XIII, fasc. IV, pag. 502 şi urm. Tot după modele bulgăreştĭ şi sîrbeştĭ, maĭ ales după aceste din urmă, aŭ fost redactată partea a doua a croniceĭ putnene, aceea pe care am numit-o maĭ exact „analele putnene". Atît acestea cît şi celelalte anale vechĭ moldoveneştĭ, ca d. p. cele dela Bistriţa, nu se deosebesc maĭ întru nimic în modul lor de redacţiune de analele sîrbeştĭ, cunoscute în nenumărate versiunĭ: şi unele şi altele relatează într'un stil precis şi foarte pre scurt faptele de căpetenie, amintind de obiceiŭ anul, luna şi ziua, cîteodată numaĭ anul în care s'aŭ petrecut evenimentele, şi evitînd sistematic orĭce jude-

cată asupra lor. S'ar putea zice că între analele moldoveneştĭ şi cele sîrbeştĭ există o singură deosebire de redacţiune şi aceasta foarte neînsemnată: anume că analele moldoveneştĭ aŭ adeseorĭ un stil maĭ înflorit, nicĭ odată însă maĭ corect şi maĭ clar decît cele sîrbeştĭ.

Pentru noĭ nu încape îndoeală că ceĭ ce aŭ început a scrie analele moldoveneştĭ şĭ-aŭ luat de model pe cele sîrbeştĭ, care la rîndul lor aŭ fost redactate după modelul celor bulgăreştĭ.

Cu toate acestea, între manuscrisele cunoscute până acum nu găsisem nicĭ unul unde analele moldoveneştĭ să fie amestecate cu cele sîrbeştĭ. Primul manuscris de asemenea natură este sbornicul cu No. 72 dela mănăstirea Neamţuluĭ, în care găsim combinate la un loc un extras din redacţiunea analelor sîrbeştĭ publicate de mine în Archiv für slavische Philologie cu ştirĭ luate din analele moldoveneştĭ. Aceasta este *o încercare de a pune în legătură istoria Moldoveĭ cu istoria Serbieĭ, Turcieĭ şi imperiuluĭ bizantin.* Fiindcă această compilaţiune este, pe cît ştiŭ eŭ, unică în felul eĭ, o public aci ca o completare a celorlalte monumente istoriografice moldoveneştĭ dinainte de Ureche. Inainte de a da însă textul aceșteĭ compilaţiunĭ, voiŭ da o descriere a sbornicului, interesant şi din alte puncte de vedere atît pentru vechea literatură bulgară (întreg sbornicul este scris în limba mediobulgară) cît şi pentru cea romînă. Descrierea făcută de părintele Melchisedec în Archiva pentru Istorie, Archeologie şi Filologie, an. II, vol. I. pag. 136—137, este necompletă şi neexactă.

Eĭ e scris pe hărtie, are 338 file în 8º, e împărţit în quaterniunĭ de cîte 8 file şi numerotaţia merge regulat dela început pănă la fila 318, cu care se termină quaterniunea 38. Restul este adăugat maĭ tărziŭ şi e scris de altă mînă. Partea întîĭa e scrisă cu o semiuncială frumoasă în sec. 16, partea a doua cu o semiuncială maĭ colţuroasă în sec. 17. Ca ornamentică (iniţiale şi vignete) sbornicul dela Neamţ e maĭ frumos decît cel dela Tulcea; frumoase sunt vignetele dela fila 1 şi 23; cea dela fila 319 e fără gust. Cuprinsul sbornicululuĭ este următorul;

прѣсловїє покаанїю правило стхъ ѿцъ съборныхъ вьсєи вьсєлєнѣи: precuvîntare la pocăinţă, pravila sfinţilor părinţĭ aĭ soboarelor pentru lumea întreagă. Această introducere saŭ „precuvîntare“ la pravila sfinţilor părinţĭ adunaţĭ în soboarele ecumenice merge pănă la fila 17 a., unde începe cuprinsul pravileĭ după capitole: сказанїє въ кратцѣ книзѣ сєи: cuprinsul pre scurt al aceşteĭ cărţĭ (pănă la f. 22 b.). La f. 23 a. începe însăşĭ pravila sf. apostolĭ cu titlul: правило стхъїх апль и стхь . з . съборшвь и иных стхь ѿцъ вьсѣмь члкѡм, на вьсѣкж потрѣбж заповѣдн различных: pravila sfinţilor apostolĭ şi a celor şapte sfinte soboare şi a altor sfinţĭ părinţĭ, poruncĭ felurite pentru toţĭ oamenĭĭ şi pentru toate împrejurările. Această bucată pare că merge pănă la f. 220 a., unde se află patru notiţe analistice din istoria Moldoveĭ asupra mitropoliţilor moldovenĭ Iosif, Teoctist şi Gheorghe şi asupra patriarhuluĭ sîrbesc Nicodim; acestea sunt interca-

late maĭ tărziŭ de o altă mînă şi sunt scrise în cursivă.

F. 220 b.—225 b. cuprind cronica pe care o publicăm maĭ la vale sub titlul хрⷭ҇тїа́нстїи цріе (împăraţiĭ creştinĭ), ĭar după aceasta vin următoarele bucăţĭ :

патрїа́рси ѿ . а. сбоⷬ въ кѡнстантїнⷩ градⷧ : patriarhiĭ dela întîĭul sobor din Constantinopol, f. 226 a.—228 a.

да вѣсте вси православны хрстїани, сїе настоѫщее писанїе еже зрите прѣписа сѧ ѿ чтнаго и стго писанїа стхъ трїехъ патрїархъ иже въ сирїи и едины срокы приложенїа или ѿѧтї не има въ себѣ ниже рѣчи : să ştiţĭ cu toţiĭ, pravoslavnicĭ creştinĭ, că această scrisoare, pe care o vedeţĭ, s'aŭ scos din cinstita şi sfînta scrisoare a celor treĭ sfinţĭ patriarhĭ din Siria şi nu are nicĭ un adaos şi nicĭ o prescurtare de cuvinte. — Aceasta este o circulară a celor treĭ patriarhĭ din Alexandria (Filoteĭ), Ierusalim (Ioachim). şi Antiohia (Doroteĭ), provocată de îndemnurile luĭ Arsenie, mitropolitul Chesarieĭ din Capadocia şi exarhul întregeĭ bisericĭ orientale, prin care se condamnă hotărîrile conciliuluĭ dela Florenţa şi prelaţiĭ ortodocşĭ carĭ aŭ aderat la ele. Bucata începe cu понеже прїиде прѣѡсщенныи митрополитъ здѣ стѣишїѧ митрополїѧ кесарїѧ кападокїискыѧ : „fiindcă aŭ venit aci prea sfinţitul mitropolit al prea sfinteĭ mitropoliĭ din Chesaria Capadocieĭ“,

şi se termină cu ѥгоже ради да҃ сѧ ѥмоу написа҃ на҃ свѣ҃т сѫбѡрнѣ подписань нашеѭ рѫкоѭ, м҃ца апри҃ в лѣ҃тѡ .ѕц҃на: din pricina luĭ i s'a dat sfatul nostru comun, iscălit cu mîna noastră, luna luĭ Aprilie anul 6951 (=1443).

повѣсть полезнаа ѡ латинѡ когда ѿлѫчишѧ҃ ѿ грѣкь и ѿ ст҃ыѧ б҃жиѧ ц҃ркве и како изъврѣтѡшѧ себѣ ереси еже ѡпрѣснѡчнаа слоужити и хоула на ст҃го д҃ха: poveste folositoare despre Latinĭ cum aceştia s'aŭ despărţit de Grecĭ şi de sfînta şi dumnezeească biserică şi cum şĭ-aŭ scornit eresurĭ, slujind pînea nedospită şi hulind pe sfîntul duh, f. 232 — 247 a.; cf. aceeaşĭ bucată în sbornicul dela Chiev, f. 295 — 310, Vechile Cronicĭ Mold. pag. 9.

ѡ сѫботнѣмь постѣ гла҃в .н. ѿ зинар҃ѣ: despre postul de Sîmbăta, cap. 50 din Zonara, f. 247 a.— 250 b., cu o glosă romînească, care zice „прѣ бине“ acolo unde se spune că e păcat a posti Sîmbăta şi Dumineca.

ѡ браци ієреѡвѣхь: despre căsătoria preoţilor, f. 251—253 b.

ѡ ѡстрижении брады: despre tunderea bărbiĭ, f. 253 b.

ѡ растѧщих власы и красѧщих сѧ ими: despre creşterea păruluĭ şi împodobirea cu el, f. 253 b.— 254 a.

ѡ прѣстени: despre inel, f. 254 a.—255 b.

ѡ франзѣ и ѡ прочи латина: despre Francĭ şi ceĭ-

lalţĭ Latinĭ, f. 255 b.—259 b. Lîngă titlu la margine гла .на: cap. 51. Inceputul: папа рїмскыи и ѡлико же западныѧ страны хрїстїаны: papa din Roma şi creştinii părţilor de spre apus,

иже въ стхъ ѡца нашего никѡна ѡ томже: cuvîntele sfîntuluĭ părinte al nostru Nicon despre acelaş lucru, f. 260 a. — 262 a.

йна повѣст никифѡра калиста ѡ вечерѣх хвѣх: altă poveste a luĭ Nichifor Calist despre cinele luĭ Christos, f. 262 b.—263 b. cf. f. 276 a.—277 b. din sbornicul dela Chiev, Vech. Cron. Mold. pag. 8.

слово ѡ нѣмѣчьскѡ прѣлъщени како наоучи гѫгниивыи петръ ереси: cuvînt despre eresurile nemţeştĭ, cum a învăţat pe oamenĭ eresurĭ Petru cel Gîngav, f. 263 b.—265 a.; cf. sbornicul din Chiev f. 310 a.—311 b., l. c. pag. 9.

слово ѡца нашего ѳеѡсїа печерскаго игоумена къ изѧславоу кнѧзоу (la margine: ѡ латинѡх): cuvîntul părintelui nostru Teodosie egumenul Peşterii către principele Izjaslav despre Latinĭ, f. 265 a.—271 b. Aceasta e cunoscuta bucată din vechea literatură rusască, transcrisă în limba mediobulgară: un cas foarte interesant, căcĭ pe cînd producţiunile literatureĭ bulgăreştĭ le găsim maĭ toate în redacţiunĭ ruseştĭ, contrarul se întîmplă foarte rar. Incepe cu: азъ ѳеѡсїе хоудыи мних, рабь стыѧ трцѧ: eŭ Teódosie plecatul călugăr, robul sfinteĭ treimĭ.

ѻ҇ йсправлєни мало въ кратцѣ є (sic) вѣрѣ и ѻ҇ низлѡжєни нєчьстивы єрєтик и кыи ѿ єрєти и ѿ кѫдоу ꙗви сѧ, cлоучи бо сѧ ѿ днє и нѣкыи събраніоу сємоу быти и глати (sic) ѿ си: despre îndreptarea credinţeĭ, pre scurt, şi despre înfrîngerea necuraţilor, ereticĭ şi fiecare eretic de unde s'aŭ arătat, că s'aŭ întîmplat ca cineva să le adune pe acestea la un loc şi să vorbească despre ele [1], f. 272 a.—279 b., fără sfîrşit, căcĭ după aceasta lipsesc maĭ multe file din quaterniunea 33 şi 34. Bucata tratează despre ivirea felurîtelor eresurĭ şi despre hotărîrile soboarelor ecumenice. Incepe cu cuvintele: събравъ жє въ дроугѫѧ нєлѧ люди вѣрныѧ: adunînd în a doua duminecă pe oamenii ceĭ credincioşĭ.

кѵрила алєѯандръскаго (ѻ҇ тѣжє la margine): Chiril din Alexandria despre aceleaşĭ lucrurĭ, f. 280—281 b., întrebărĭ şi răspunsurĭ.

повѣданіє въ кратцѣ како и коєго ради дѣла ѿлѫчишѧ сѧ ѿ на латинє и извръжєни бышѧ ѿ пръвѣнца своєго и ѿ книгь помѣнныи идєжє пишѫт сѧ право: istorisire pe scurt, cum şi din ce pricină s'aŭ despărţit Latinii de noĭ şi aŭ fost alungaţĭ de către ceĭ dintîĭ născuţĭ aĭ lor şi din cărţile de pomenire, unde se scriŭ drept. Restul acestuĭ titlu şi bucata întreagă lipseşte; la margine se află o glossă care o atribue luĭ

[1] Ultima parte a acestuĭ titlu e tradusă pe gîcite, căcĭ textul slav este cu totul obscur.

Mihail Syncel şi o numeşte изложеніє православнои вѣрѣ: expunerea drepteĭ credinţĭ.

La f. 282 a. începe o bucată cu titlu necomplet, care conţine între altele un mic fragment din Ioan Scărarul, ĭar dela f. 284 b. — 302 a. sunt adunate la un loc o sumă de fragmente privitoare la dogmatica ortodoxă din Anastasie patriarhul Antiohieĭ şi Chiril al Alexandrieĭ (f. 284 b.), din sf. Vasilie (f. 286 b.), din Ioan Gură de aur (f. 287 b.), din Grigorie Teologul (f. 288 b.), din Ioan Damaschin (extrase din teologia luĭ: despre sf. troiţă 289 a. despre numirile dumnezeeştĭ 289 b.), din Dionisie Areopaghitul etc., toate fragmente ce se repetă mereŭ în sbornicele mănăstireştĭ.

ꙗвлéніє ѿ҃цоу нáшемоу авраáмꙋ ѿ зáвѣтѣ архістрáтигѡ͠м михаѝлѡ͠м: apariţiunea părinteluĭ nostru Avraam despre porunca arhistratiguluĭ Mihail, f. 303 a. — 314 b.

оукáзь кáко сътвори г҃ь братство крⷭ҇тноє: arătare cum Dumnezeŭ a făcut frăţia de cruce, f. 315 a. — 318 a. Cu aceasta se termină partea maĭ veche a sborniculuĭ. Restul este un fragment din tipicul dela muntele Athos, completat cu fila dela sfîrşit, tot în mănăstirea Neamţuluĭ, de ieromonahul Iorest la 1757, August 30.

Afară de această ultimă parte, sbornicul a fost scris întreg în mănăstirea dela Neamţ, pe la 1557, de către ierodiaconul Ilarion la porunca mitropolituluĭ Grigorie, care l'a depus spre păstrare în aceeaşĭ mănăstire, precum se vede din următoarea notiţă de

pe fila 302 b.: изволе́ніє(м) ѿ҃ца и съ поспѣше́нїєм сн҃а и҆ съврꙑше́нїє(м) ст҃го д҃ха начѧ сїа кни́га на имѧ правила ст҃ых ап҃ль и съврꙑши повелѣнїє(м) и҆ дааніє(м) прѣѡсщ҃енна митрополи́та сꙋчаска кѵ́р григѡ́рїа ѥже и нѣмеска зове сѧ и да́де ю въ монастыр иде(ж) хра(м) є възнесенїє г҃а б҃а и сп҃са наше і҆с х҃а, да бѫдет емꙋ въ вѣкꙑ вѣка памѧт: cu voea tatăluĭ și cu ajutoruĭ fiuluĭ și cu desăvîrșirea sfîntuluĭ duh, s'a început această carte anume *pravila sfinților apostolĭ* și s'a săvîrșit din porunca și cu dania prea sfințituluĭ *mitropolit al Suceveĭ kir Grigorie numit și dela Neamț* și aŭ dat-o în mănăstirea cu hramul înălțăreĭ domnuluĭ dumnezeŭ și mîntuitoruluĭ nostru Isus Christos, ca să-ĭ fie pomenire în veciĭ vecilor. Urmează după aceasta blestemul obicĭnuit contra celor ce ar strica dania și apoĭ и҆ и҆спи́са сѧ рѫкоѫ ѥ҆родїакона і҆ѥ҆ларїѡна ꙋ҆ченика то́гожде митрополи́та, въ д҃ни а҆лезандра воеводы влатѡ .҂зѯє. м҃ца а҆вг .а.: și s'aŭ scris cu mîna erodiaconuluĭ Ielarion, ucenicul aceluĭaș mitropolit, în zilele luĭ Alexandru voevod, în anul 7065 (1557), luna luĭ August 1. La f. 228 a. se repetă aproape acelaș lucru într'o notiță din 1567 (.҂зое.). Vezĭ traducerea completă a ambelor notițe de episcopul Melchisedec în Archiva pentru Istorie, Archeologie și Filologie, an. II, vol. I, pag. 136—137.

Asupra „pravileĭ“ care ocupă ceva maĭ mult de

jumătate din acest sbornic voiŭ vorbi maĭ pe larg cu altă ocasiune; deocamdată observ numaĭ că ea este aproape identică cu pravila cea mică dela Govora şi că a servit prin urmare aceşteĭa drept isvor. Acĭ ne interesează în special crónica sîrbească cea amestecată cu anale moldoveneştĭ şi cele patru notiţe analistice isolate; pe acestea le reproducem întregĭ. Pe cea dintîĭ fiind că este pănă acum singura compilaţie de felul acesta, pe celelalte fiind-că ne daŭ un exemplu de acele *însemnărĭ istorice pe manuscripte*, care aŭ fost folosite maĭ apoĭ ca material pentru anale; cf. Vechile Cronicĭ Moldoveneştĭ, pag. 28. Episcopul Melchisedec, în descrierea manuscriselor dela Neamţ, a publicat numaĭ traducerea acestor patru notiţe şi precum prevăzusem în scrierea citată pag. 250, cu greşelĭ; cît despre cronică, răposatul prelat nicĭ n'a observat că ea există în manuscrisul pe care l'a avut subt ochĭ. Noĭ publicăm maĭ la vale, în întregimea lor, atît cronica cît şi cele patru notiţe analistice isolate, în textul original şi în traducere. Pasajele analelor moldoveneştĭ intercalate în cronica sîrbească le relevăm prin tipar rărit. Asupra cronicei sîrbeştĭ şi isvoarelor eĭ se poate consulta articolul citat din Archiv für slav. Phil. an XIII.

B. Cronica serbomoldovenească.

Хрьстїаньстїи царїе. ,а. съборъ.

Великыи кѡнстантїнъ лѣтъ .лв. скѡнчавъ сѧ великыи кѡнстантїнь сыи лѣтъ .ѯе. и ѡстави тремъ сыновѡмъ своимъ царство: кѡсте и кѡнстантїнѹ и кѡнстантїѹ иже царствоваша лѣтъ .кд. [по] кѡнстантїе[1]) царствова ioѹлїань прѣстѫпникъ лѣтъ .в., иовїань .ѳ. мѣсѧцъ, оѹалентїань великыи лѣтъ .аі., оѹалъ .гі., гратїань .ѕ., оѹалентїань .еі., ѳеѡдѡсїе великыи .ѕі. лѣтъ. при немь же бысть .в. съборъ .рн. свѧтыхъ ѡтьцъ. аркадїе сынъ его .кв. лѣтъ, ѳеѡдѡсїе малыи .мв. лѣтъ, сынъ аркадїевь. при немь бысть .г. съборъ .с. свѧтыхъ ѡтьцъ, маркїанъ .аі. лѣтъ и мѣсѧцъ .е. при немь же бысть .д. съборъ .хл. свѧтыхъ ѡтьцъ. лъвь великыи .иі. лѣть, лъвь малыи внѹкъ его .а. лѣто, зинѡнь ѡтьцъ его лѣтъ .зі., анастасїе дікѡръ .кз., іоѹстїнь ѳраѯь .ѳ. лѣтъ, іоѹстїнїань великыи лѣтъ .лѳ. при немь же бысть .е. съборъ .рѯе. свѧтыхъ ѡтьцъ. іоѹстинь малыи дроѹгыи лѣтъ .гі., тїверіе лѣтъ .е., маврикїе .к. лѣтъ, фѡка каппадѡкъ лѣтъ .и., иракліе лѣтъ .л., кѡнстантїнь .а. лѣто, ираклѡна съ матерїѫ си коѹпно мартїноѫ мѣсѧцъ .д., кѡнста .кз. при семъ ꙗви сѧ срацинскыи лъжепророкъ мѡхаметь. кѡнстантїнъ сынъ кѡнстїнь .зі. лѣтъ. при семь бысть .ѕ. съборъ .ро. свѧтыхъ ѡтьцъ. іоѹстїнїань сынъ его лѣтъ .і., леѡнтїе лѣтъ .з., аѱімарь .з., пакы іоѹстинїань кръноносы съ тиверїемь .ѕ. лѣтъ, филлипикь варданїе .в. лѣта, артемїе же и анастасїе

[1]) Manuscrisul are după константїе din greşală лѣтъ .кд., luat din frasa precedentă.

л҄ѣта .в., ѳеѡдѡсїе адрамитинь .в. л҄ѣта, лъвь кононь икѡноборець ,кд. л҄ѣта. при семь римлѣне ѿтъстѫпиша ѿтъ грькь и оудръжаша рїмь о себѣ даже до селѣ. кѡнстантїнь гнѡиименитыи .лд. л҄ѣта, лъвь хазарь сынъ его .е. л҄ѣтъ, кѡнстантїнь съ православноѫ матереѫ си ириноѫ л҄ѣтъ .ки. при сихъ бысть .з. събѡръ .тѯз. свѧтыхь ѿтьць на икѡноборцѣ. никїфѡрь .и. л҄ѣтъ и мѣсѧцъ .ѳ., ставракїе л҄ѣто .а. и мѣсѧцъ .в., михаилъ рагавеи благочьстивыи л҄ѣта .в., лъвь армѣнинь .з. л҄ѣтъ и мѣсѧцъ .е., михаиль травли аморреи .и. л҄ѣтъ и мѣсѧцъ .ѳ., ѳеѡфилъ сынъ его .ві. л҄ѣть [1]), михаилъ сынъ ѳеѡфиловь съ матерїѫ си ѳеѡдѡроѫ .ке. л҄ѣтъ и съ василїемь македѡномь .а. л҄ѣто и мѣсѧцъ .д. при сихъ ѡбнови сѧ православїе и ікѡны свѧтыѧ въставиша сѧ въ цръкви пакы, и блъгаре хрьстїаны сътвориша сѧ и слѡвеса слѡвенскаа съставиша сѧ свѧтымъ кѵрилѡмъ, въ л҄ѣтѡ ҂ѕтѯ. (6360=852). василїе македѡнъ .ѳі. л҄ѣтъ. при семь роуси кръстиша сѧ и быша хрьстїане. лъвь прѣмѫдрыи .ке. л҄ѣть и мѣсѧцъ .и., алеѯандръ братъ его .а. л҄ѣто и мѣсѧцъ, кѡнстантїнь сынъ лъвѡвь .нд. л҄ѣта, рѡманъ сынъ его .г. л҄ѣта, рѡманъ .к. л҄ѣтъ, порфїрѡгенитъ кѡнстантїнь .еі. л҄ѣтъ, нови рѡманъ .а. л҄ѣто, никїфѡрь фѡка .ѕ л҄ѣтъ и мѣсѧцъ .ѕ. при семь лавра начѧтъ здати сѧ въ свѧтѣи гѡрѣ свѧтымь ѳанасїемь ѳѡнскымь въ воеводскѡмь саноу еще сѫщи емоу, въ л҄ѣтѡ ҂ѕѵѯѳ. (6469=961). ιѡаннъ цимисхїи .ѕ. л҄ѣть и мѣсѧцъ .ѕ. выбаѧтъ оубо ѿтъ адама до цимисхїа л҄ѣтъ ҂ѕѵпд. (6484=976). василїе порфїрѡгены блъгароубиицъ .н. л҄ѣтъ, кѡнстантїнь братъ его

[1]) În original urmează aci потисъ. E de notat că originalul are mai multe îndreptări şi adaose, mai ales la numărul anilor, pe care nu le reproducem, deoarece n'aŭ nicĭ un interes pentru noĭ.

.в. лѣта и мѣсѧцъ .аі., рѡмань дрѹгыи аргѵрѡпоуль .є. лѣтъ и мѣсѧцъ .є., михаилъ пафлагѡнь з. лѣтъ, калафатінь мѣсѧцъ .д. и .є. дьни, кѡнстантінь мономахъ .ві. лѣтъ, ѳеѡдѡра багрорѡднаа .а. лѣто и мѣсѧцъ .ѳ., михаилъ старецъ .а. лѣто, ісакїе .и., кѡстантінь доука .з. лѣтъ и мѣсѧцъ .з., еудокїѫ жена его съ сынѡви своими мѣсѧцъ .з. и мало дьнїи, рѡмань дїѡгенинь лѣта .д., михаилъ сынъ кѡнстантіноу доуки .ѕ. лѣтъ, никифѡръ во[то]нїатъ .г. лѣта, алеѯїе кѡмнинь .лѕ. лѣтъ, іѡаннь багрорѡдныи .ѕі. лѣтъ, маноуиль сынъ его багрорѡдныи .ли. лѣтъ. бываѭтъ оубѡ ѡтъ адама до сего царства .҂ѕхпѳ. лѣтъ (6689=1181). алеѯїе сынь маноуилевь багрорѡдныи .г. лѣта, андрѡникь кѡмнинь .в. лѣта, ісакїе аггель .ѳ. лѣтъ, алеѯїе аггель братъ его .кѕ. лѣтъ, алеѯїе[1] моурцоуфлъ мѣсѧцъ .д. ѡтъ него же латинѡмъ покори сѧ цариградъ и неоустроенїю бывшоу въ градѣ въсташѧ ѡтъ вьсѫдоу на градъ и прїѧшѧ фрѫзи градъ въ лѣтѡ .҂ѕѱі. (6710=1202) и побѣже алеѯїе моурцѹфло а фрѫзи градъ дръжашѧ лѣта не мала, и въздъхнѫшѧ гръци видѣвъше възмѫщенїе въ градѣ и поминаахѫ папѫ рїмскаго въ пръвыихъ помѣни господи. ѳеѡдѡрь великыи ласкаръ лѣтъ .иі., ватаць іѡаннь зѧть его .лв. лѣтъ, ѳеѡдѡрь малыи ласкаръ сынъ его .л. лѣтъ. сїи же въ коупѣ съ фрѫги. михаилъ палеѡлогь иже латини изгна ѡтъ цариграда .кд. лѣтъ, въ лѣтѡ .҂ѕѱнѕ. (6756=1248), и даати дань гръкѡмь ѡбѣщашѧ сѧ. андрѡникь сынъ михаила палеѡлога по съмръти ѡтьца своего царствова при патрїарсѣ іѡсифѣ .к. лѣть, михаилъ азимитъ и сынъ его палеѡлогь .иі.

[1]) Orig. are după алеѯїе cuvintele и оносъ мѣсѧцъ .з.

лѣть, андроникь сынъ его палеωлогь .л. лѣть, иже варлама низложи и слωвеси и дѣлы. въ коупѣ ωтъ адама до зде .҂ѕωѯ. (6860=1352) лѣть. катакоузинь іω малеи въ малѣ палеωлогь, іωнъ съ матерїѫ и сынωмь андрωникωмь[1]), катакоузинь и по[си]гклитень въ коупѣ и каліωаннь сынъ андрωника палеωлога .л. лѣтъ, маноуиль по семь сынъ калωіωанна палеωлога .ле. лѣтъ.

Ѡтъ създанїа же мира до лѣта сихъ царїе, въ лѣтω .҂ѕωѯз. (6867 = 1359) ωтъ толѣ произволенїемь божїемь нача сѧ мωлдавскаа земля [2]). прїиде драгωше воевода ωтъ оугръскои земли ωтъ марамоурѫша за тоуромь на лωвь [3]).

Ѡтъ тогожде лѣта въ лѣтω .҂ѕωѯз. (6867=1359) тоурци прѣидошѧ калипωле и прѣимишѧ брωдь и прїѧшѧ многыѧ страны къ западωмь, и ωтъ толѣ съмѫщенїе сътвори сѧ и неоустроенїе велїе и пагоуба по мѣстωхь хрьстїанскыихь. бышѧ же и трѫси велици по землѣхь.

Таже двωимь мимошедшїимь лѣтωмь ωтнелиже тоурци калипωле прѣидωшѧ въ лѣтω .҂ѕωѯѳ. (6869 = 1361) погыбе мωмчило перїтωрскыи.

Ѡсмь десѧтомѹ же текѫщоу съ връхоу ωсмихь стωтинь къ шестыимь тысѧщамь лѣть (6880 = 1372) оумрѣть царь Ѹрωшь.

Въ лѣто .҂ѕца. (6901=1393) прїѧшѧ тоурци трънωвь.

---

[1]) Pasaj corupt.

[2]) In original земли.

[3]) La margine se află aci o glossă prin care se atrage atenţiunea cetitoruluĭ asupra pasajuluĭ despre ţara Moldoveĭ: зри, за странѹ мωлдавскаѧ.

Въ лѣтѡ .ѕцаı. (6911 = 1403) погыбе баıазить амира ѡтъ демира подь ангоуромь, юнїа .кд. дьнь.

Въ лѣтѡ .ѕцка. (6921=1413) моусїа ходи на новобръдо, а послѣди споустивь едно лѣто разсыпа блъгары и ѡтъ тогожде лѣта заклань бысть на искроу, и алеѯандръ воевода мѡлдавскаго (sic) ста на господьство и господьствова лѣть .лв. и мѣсяць .и.

Въ лѣтѡ .ѕцкѳ. (6929 = 1421) оумрѣть валша зетскыи и царъ соултань рекомыи кришчїа.

Въ лѣтѡ .ѕцли. (6938 = 1430) тоурци прїяша солѹнь.

Въ лѣтѡ .ѕцн. (6950=1442) оуби ıанкоуль мезить бега на власѣхь.

Въ лѣтѡ .ѕцна. (6951 = 1443) ходи баша подь бѣльградь и съзида жрънобь, и въ то лѣто разби ıанкоуль башоу на влашкои земли на ıалѡвницѣ.

Въ лѣтѡ .ѕцнѳ. (6959=1451) оумрѣть моурать, февроуарїа д.

Въ лѣтѡ .ѕцѯ. (6960 =1452) царь мехмедь бегь царство прїемь, съгради новыи градь выше цариграда.

Въ лѣтѡ .ѕцѯа. (6961=1453) прїять царъ мехмедь бегь цариградь, мѣсяца маи .кѳ. въ дьнь вторникь.

Въ лѣтѡ .ѕцпѳ. (6989 = 1481) оумрѣть царъ мехмедь бегь прѣко морѣ прѣшедь съ воискѡмь, маи .г. оу четвръткъ .вı. часъ дьне, а баıазитъ сынъ его прїими царство, мѣсяца тогожде .ѳı. въ сѫботѫ, и чема брата си прогна. сьи царъ прїими келїѫ и бѣльградь .г.-го лѣта царства его.

Въ лѣтѡ .ѕк. (7020=1512) мѣсяца априлїа .ı. оставлъ баıазить царство свое богомръзкомоу своемоу сыноу сенилимоу и въ то лѣто при благочьстиваго іѡ богдана

воеводѣ бысть моръ и съмрътоносіе и ѡ въсе нестроеніе въ земли мѡлдавское, ѡво ѡтъ божіа попоущеніа съмрътъ, ѡво же гладъ, ино же чѧстаа събиранїа въ вѡискахъ, ꙗко мнѡгымъ глаголати быти сицевыѧ зли веще ради настати злочьстиваго царѣ ꙗкоже пишеть сѧ о антихристѣ.

Ѿтъ царства мехмедь бега до царства баизита сѫть .ка. лѣть и ѡтъ царства баꙗзита до царства селима сѫть .ла. лѣтъ.

Въ лѣтѡ .,ѕцѯа. (6961 = 1453) бѣ архіепископъ кvръ іѡсифъ ѡть нѣмеческаго монастирѣ при благочьстивѣмь воеводѣ алеѯандрѣ.

И по томь въ дьни алеѯандрела сына иліаша воеводї благослови сѧ прѣѡсвѧщенныи митропѡлить кvръ ѳеѡктистъ старыи ѡтъ архіепископа сръбскаго кvръ никѡдима.

Въ лѣтѡ .,ѕцпе. (6985 = 1477) прѣстави сѧ прѣѡсвѧщенныи митрополить кvръ ѳеѡктисть старыи.

Въ лѣтѡ .,зѳі. (7019 = 1511) прѣстави сѧ прѣѡсвѧщенныи митропѡлить кvръ геѡргіе старыи и ѡть прѣставленіа прѣѡсвѧщеннаго ѳеѡктиста митрополита до геѡргїа митрополита сѫть лѣть .лд.

C. Traducerea.

Impărații creștinĭ. Intîĭul sobor.

Constantin cel Mare a domnit 32 de anĭ. Murind Constantin cel Mare în vîrstă de 65 de anĭ, lăsă îm-

părăţia celor treĭ fiĭ aĭ săĭ: Costea, Constantin şi Constantie, carĭ domniră 24 de anĭ. După Constantie domni Iulian Apostatul (Călcătorul de lege) 2 anĭ; Iovian 9 lunĭ; Valentian cel Mare 11 anĭ; Val 13; Gratian 6; Valentian 15; Teodosie cel Mare 16. Pe vremea acestuĭa a fost al doilea sobor cu 150 sfinţĭ părinţĭ. Arcadie, fiul luĭ, domni 22 de anĭ; Teodosie cel Mic, fiul luĭ Arcadie, 42 de anĭ; pe vremea luĭ a fost al treilea sobor cu 200 sfinţĭ părinţĭ. Marchian domni 11 anĭ şi 5 lunĭ; în vremea luĭ a fost al patrulea sobor cu 630 sfinţĭ părinţĭ. Lev cel Mare domni 18 anĭ; Lev cel Mic, nepotul luĭ, 1 an; Zinon, tatăl luĭ, 17 anĭ; Anastasie Dicor 27 de anĭ; Iustin Tracul 9 anĭ; Iustinian cel Mare 39 de anĭ; în vremea acestuĭa a fost al cincelea sobor cu 165 sfinţĭ părinţĭ. Iustin cel Mic al doilea domni 13 anĭ; Tiverie 5 anĭ; Mavrichie 20 de anĭ; Foca Capadocul 8 anĭ; Iraclie 30 de anĭ; Constantin 1 an; Iraclona împreună cu mama sa Martina 4 lunĭ; Consta 27 de anĭ. In vremea acestuĭa se ivi mincinosul proroc al Saracenilor Mohamet. Constantin, fiul luĭ Consta, domni 17 anĭ; în vremea acestuĭa a fost al şaselea sobor cu 170 sfinţĭ părinţĭ. Iustinian, fiul luĭ, domni 1 an; Leontie 7 anĭ; Apsimar 7; Iustinian Cirnul împreună cu Tiverie 6 anĭ; Filipic Vardanie 2 anĭ; Artemie şi Anastasie 2 anĭ; Teodosie Adramitul 2 anĭ; Lev Conon Iconomahul 24 de anĭ. In vremea acestuĭa Romaniĭ s'aŭ despărţit de Grecĭ şi aŭ păstrat Roma pentru sine, până în ziua de astăzĭ. Constantin Copronimul domni 34 de anĭ; Lev Hazar, fiul luĭ, 5 anĭ; Constantin cu credincĭoasa sa mamă Irina 28 de anĭ. In vremea acestora

s'a ţinut al şaptelea sobor cu 367 sfinţĭ părinţĭ impotriva iconomahilor. Nichifor domni 8 anĭ şi 9 lunĭ; Stavrachie 1 an şi 2 lunĭ; Mihail Ragaveĭ Cuviosul 2 anĭ; Lev Armeanul 7 anĭ şi 5 lunĭ; Mihail Travli Amoreĭ 8 anĭ şi 9 lunĭ; Teofil, fiul luĭ, 12 anĭ; Mihail, fiul luĭ Teofil, cu mama sa Teodora domni 25 de anĭ şi cu Vasilie Machedoneanul 1 an şi 4 lunĭ. Pe vremea acestora s'a reinoit pravoslavia (dreapta credinţă) şi sfintele icoane s'aŭ pus din noŭ în bisericĭ şi Bulgariĭ s'aŭ făcut creştinĭ şi literile sloveneştĭ s'aŭ alcătuit de către sfîntul Chiril, in anul 6360 (=852). Vasilie Machedoneanul domni 19 anĭ. In vremea acestuĭa se botezară Ruşiĭ şi se făcură creştinĭ. Lev Inţeleptul domni 25 de anĭ şi 8 lunĭ; Alexandru, fratele luĭ, 1 an şi 1 lună; Constantin, fiul luĭ Lev, 54 de anĭ; Roman, fiul luĭ, 3 anĭ; Roman 20 de anĭ; Constantin Porfiroghenitul 15 anĭ; alt Roman 1 an; Nichifor Foca 6 anĭ şi 6 lunĭ. In vremea acestuĭa începu a se zidi lavra dela sfîntul munte decătră Atanasie din Atos, pe cînd avea încă rangul de voevod, în anul 6469 (=961). Ioan Ţimischie domni 6 anĭ şi 6 lunĭ. Trecut-aŭ aşa dar dela Adam pănă la Ţimischie 6484 de anĭ (=976 dela Christos). Vasilie Porfiroghenitul Bulgaroctonul domni 50 de anĭ; Constantin fratele luĭ 2 anĭ şi 11 lunĭ; Roman al doilea Arghiropol 5 anĭ şi 5 lunĭ; Mihail Paflagonul 7 anĭ; Calafatin 4 lunĭ şi 5 zile; Constantin Monomahul 12 anĭ; Feodora Porfirogheneta 1 an şi 9 lunĭ; Mihail cel Bătrîn 1 an; Isachie 8 anĭ; Constantin Duca 7 anĭ şi 6 lunĭ; Evdochia, soţia luĭ, cu fiiĭ eĭ 7 lunĭ şi cîteva zile; Roman Dioghen 4 anĭ; Mihail, fiul luĭ

Constantin Duca, 6 anĭ; Nichifor Votoniat 3 anĭ; Alexie Comnin 36 de anĭ; Ioan Porfiroghenitul 16 anĭ; Manuil Porfiroghenitul, fiul luĭ, 38 de anĭ. Sunt aşa dar dela Adam până la această domnie 6689 de anĭ (= 1181 dela Christos). Alexie, fiul luĭ Manuil, Porfiroghenitul, domni 3 anĭ; Andronic Comnin 2 anĭ; Isachie Anghel 9 anĭ; Alexie Anghel, fratele luĭ, 26 de anĭ; Alexie Murţuflo 4 lunĭ. Pe vremea luĭ se supuse Ţarigradul Latinilor, şi întîmplîndu-se neorînduelĭ în cetate, se ridicară din toate părţile asupra cetăţiĭ şi cuceriră Frînciĭ cetatea, în anul 6710 (=1202), şi fugi Alexie Murţuflo, ĭar Frînciĭ ţinură cetatea nu puţinĭ anĭ; şi suspinară adînc Greciĭ văzînd răscoala din cetate şi pomeneaŭ pe papa Romeĭ la cele dintiĭ „pomeneşte doamne". Teodor cel Mare Lascar domni 18 anĭ; Vataţ Ioan, ginerele luĭ, 32 de anĭ; Teodor cel Mic Lascar, fiul luĭ, 30 de anĭ; acesta a domnit împreună cu Frînciĭ. Mihail Paleologul, care alungă pe Latinĭ din Ţarigrad la anul 6756 (=1248), domni 24 de anĭ; Latiniĭ făgăduiră tribut Grecilor. Andronic, fiul luĭ Mihail Paleolog, domni după moartea tătăluĭ săŭ, în timpul patriarhuluĭ Iosif, 20 de anĭ; Mihail Azimit şi fiul luĭ, Paleolog, domniră 18 anĭ; Andronic, fiul luĭ, Paleolog, domni 30 de anĭ. Acesta răsturnă pe Varlaam şi cu vorba şi cu fapta. La un loc, dela Adam până aci sunt 6860 de anĭ (= 1352 dela Christos). Catacuzin Iw Mateĭ, Paleolog, domni puţin timp; Ioan cu mama şi fiul săŭ Andronic, Catacuzin şi Posincliten împreună, şi Caloioan, fiul luĭ Andronic Paleologul, domniră 30 de anĭ; Manuil, fiul luĭ Caloioan Paleologul, domni 35 de anĭ.

Aşa dar dela începutul lumeĭ până pe vremea acestor împăraţĭ aŭ trecut 6867 de anĭ (=1359 dela Christos); în acest an, cu mila luĭ Dumnezeŭ, s'a început ţara moldovenească. Venit-aŭ Dragoşe voevod din ţara Ungurească dela Maramurăş la vînat după un zimbru.

In acelaş an 6867 (=1359) aŭ trecut Turciĭ Calípole şi aŭ luat Vadul şi aŭ cucerit multe ţinuturĭ din spre apus; de atuncĭ s'a făcut răscoală şi neorînduealǎ mare şi pĭerzare prin ţările creştine. Fost-aŭ şi cutremure marĭ pe pămînt.

Doĭ anĭ după ce aŭ trecut Turciĭ Calipole, în anul 6869 (=1361), aŭ perit Momcilo din Peritor.

In anul 6880 (=1372) aŭ murit ţarul Uroş.

In anul 6901 (=1393) luară Turciĭ Tîrnova.

In anul 6911 (=1403) peri Baĭazit Amira de mîna luĭ Demir subt Angora, Iunie în 24.

In anul 6921 (=1413) merse Musia la Novobrdo, ĭar după un an împrăştiă pe Bulgarĭ; în acelaş an fu omorît la Iscra; ĭar Alexandru, voevodul Moldoveĭ, se sui în domnie şi domni 32 de anĭ şi 8 lunĭ.

In anul 6929 (=1421) muri Balşa din Zeta şi ţarul-sultan numit Crişciĭa.

In anul 6938 (=1430) luară Turciĭ Solunul (Salonicul).

In anul 6950 (=1442) omorî Iancul pe Mezit Beg în ţara muntenească.

In anul 6951 (=1443) merse paşa împotriva Belgraduluĭ şi zidi cetatea Jîrnov; în acelaş an bătu Iancul pe paşa în ţara muntenească, pe Ialomiţa.

In anul 6959 (=1451) răposă Murat, Februarie în 4.

In anul 6960 (=1452) împăratul Mehmed Beg luă domnia și zidi Cetatea Nouă, din sus de Țarigrad.

In anul 6961 (=1453) luă împăratul Mehmed Beg Țarigradul, în luna luĭ Maĭ 29, într'o Marțĭ.

In anul 6989 (=1481) muri împăratul Mehmed Beg, după ce trecu cu oștile dincolo de mare, Maĭ în 3, într'o Joĭ, la al 12 ceas din zi, ĭar domnia o luă fiul săŭ Baĭazit, în aceeașĭ lună, în 19, într'o Sîmbătă, și alungă pe fratele săŭ Cema.

Acest împărat luă Chilia și Belgradul în al treilea an al împărățieĭ sale.

In anul 7020 (1512), luna luĭ Aprilie în 10, lăsă Baĭazit împărăția fiuluĭ săŭ spurcatuluĭ Selim, și în acelaș an, pe timpul cuviosuluĭ Iw Bogdan voevod, aŭ fost boală și moarte multă și multă neorînduĭeală în țara Moldoveĭ: ba foamete, ba dese strîngerĭ de oștĭ, așa că mulțĭ ziceaŭ că acestea sunt semne rele și că are să se ridice răutăcĭosul țar carele se chĭamă Antichrist, precum scrie în cărțĭ.

Dela împărăția luĭ Mehmed Beg până la împărăția luĭ Baĭazit sunt 29 de anĭ; ĭar dela împărăția luĭ Baĭazit până la împărăția luĭ Selim sunt 31 de anĭ.

In anul 6961 (=1453) era archiepiscop kir Iosif dela mănăstirea Neamțuluĭ, în timpul cuviosuluĭ voevod Alexandru.

Şi mai apoi, în zilele lui Alexandrel, fiul lui Iliaş voevod, s'aŭ miruit preaosfinţitul mitropolit kir Teoctist cel Bătrîn decătră archiepiscopul sîrbesc kir Nicodim.

In anul 6985 (=1477) răposa preaosfinţitul mitropolit kir Teoctist cel Bătrîn.

In anul 7019 (=1511) răposa preaosfinţitul mitropolit kir Gheorghie cel Bătrîn, şi dela moartea preaosfinţituluĭ Teoctist mitropolit până la Gheorghie mitropolitul sunt 34 de anĭ.

III

CRONICA MOLDOPOLONĂ DE NICOLAE BRZESKI

1359—1566.

A. Nicolae Brzeski şi codicele dela St. Petersburg.

Intre număroasele manuscripte polone ale bibliotecei Załuski, păstrate astăzi în biblioteca imperială din St. Petersburg, se află unul de cea mai mare importanţă pentru istoriografia noastră veche, căci el conţine autograful cronicei moldopolone, pe care am căutat-o atît de mult până acuma şi pe care n'o cunoşteam decît dintr'o copie făcută în sec. 18 pentru istoricul polon Adam Naruszewicz. După această copie, foarte neexactă, noi am publicat cronica moldopolonă în „Vechile Cronice Moldoveneşti înainte de Ureche", Bucureşti 1891. De pe atunci încă D-l Dr. J. Korzeniowski, un distins bibliograf din noua generaţie polonă, îmi comunicase că într'un catalog al bibliotecei Załuski din St. Petersburg a găsit însemnată o altă copie a cronicei moldopolone, afară de cea pe care o cunoştea şi D-sa din muzeul principilor Czartoryski dela Cracovia, ale cărui manuscrise le descria pe atunci. Mai tărziŭ D-l Korzeniowski, avînd ocasie să studieze mai de aproape manuscrisele bibliotecei

imperiale din St. Petersburg, mĭ-a comunicat că într'adevăr această bibliotecă posede o nouă copie a cronicei moldopolone şi încă o copie maĭ bună decît copia muzeuluĭ Czartoryski. Comunicarea prietenuluĭ meŭ m'a făcut să întreprind o călătorie la St. Petersburg şi mĭ-a dat ocasie să descoper acolo nu o copie a cronicei moldopolone, ci însuşĭ originalul, autograful luĭ Mikołaj Brzeski, cel care a scris-o pe la 1566 în Iaşĭ.

Manuscrisul în care se află acest autograf este manuscrisul polon cu signatura F. IV. No. 250, are 57 file de hărtie în folio şi e scris de aceeaşĭ mînă dela început până la sfîrşit. El a fost adus dimpreună cu toate celelalte manuscrise ale bibliotecei Załuski din Varşovia la St. Petersburg şi depus în biblioteca imperială de aci. Dintr'o notiţă care se află pe fila din urmă se vede că a fost odată în proprietatea unuĭ „castelan de Chełm“: *kronika wołoska wielmożnego Jego Mości pana Chełmskiego*; cronica moldovenească a graţiosităţiĭ sale prea puterniculuĭ domn (castelan) de Chełm.

Manuscrisul are treĭ părţĭ deosebite una de alta şi aşezate într'adins aşa de alcătuitorul luĭ. Partea întîĭa are titlul general de *kronika tureczka* (cronica turcească) şi e împărţită în maĭ multe capitole, fiecare cu titlul săŭ special; ea merge până la f. 47, fără să se sfîrşască, căcĭ fila cea din urmă este stricată.

Partea aceasta e o copie a cunoscuteĭ „cronicĭ turceştĭ“ a ĭeniceruluĭ sîrb Mihail Constantinovicĭ din

Ostroviţa [1]), publicată de maĭ multe orĭ şi citată de istoriciĭ polonĭ de obiceiŭ sub titlul: „memoriile ĭeniceruluĭ (pamiętniki janczara). Redacţiunea manuscrisuluĭ nostru e împărţită în 48 de capitole; cap. I—XXXII merg până la f. 32 b., unde se află numaĭ titlul capitoluluĭ XXXIIĬ cu notiţa „Dragula voiewoda woloski etc., hoc caput vide post chronicam Valachiae", ĭar după aceasta urmează fără întrerupere capitolele XXXIV—XLVIII; acesta din urmă nu este complet, deoarece manuscrisul are aci o lacună. Se vede că alcătuitorul manuscrisuluĭ, care avea de gînd să anecseze şi „cronica Moldoveĭ" pe lîngă cronica turcească, a scris din aceasta din urmă capitolul XXXIII, care se ocupă aproape esclusiv cu Vlad Ţepeş, cu intenţiunea de a pune acest capitol maĭ tărziŭ, după cronica moldovenească.

Cronica turcească începe cu cuvintele: A pierwszi poczatek Turkow iest s Tatarow ktorzi liata bozego siedmsetnego pieczdziesziatnego piatego wysli s pulnoczĭ z ziemie zagorza" şi precît m'am putut convinge din comparaţiunea cîtorva capitole, în special a capitoluluĭ XXXIII, cu ediţia dela Varşovia din 1828 [2]), este *cea maĭ bună şi cea maĭ veche* din toate recensiunile cunoscute până acum. Nu mă îndoesc că învăţaţiĭ polonĭ vor şti să profite de această nouă copie, pentru a ne da o ediţie critică a „memoriilor ĭeni-

[1]) Numit greşit de Xenopol, Istoria Romînilor II, pag. 283, *Constantin Mihailovicĭ*, după Hasdeu, Archiva istorică I, 2, pag. 8.

[2]) Cf. asupra ediţiunilor polone şi cehe ale acesteĭ cronicĭ *H. Zeissberg*, Die Polnische Geschichtschreibung im Mittelalter, Leipzig 1873, pag. 419—421.

cerului“, cunoscute până acum numaĭ în nişte copiĭ foarte corupte din sec. 17, precum este copia din mănăstirea dela Berdyczew, după care s'a făcut ediţia din Varşovia la 1828, saŭ copia bibliotecei Działyński din Kórnik, care nicĭ ea nu este completă. Profesorul Brückner, care s'a ocupat multă vreme cu manuscrisele polone ale bibliotecei imperiale din St. Petersburg, va releva de bună samă însemnătatea acestuĭ noŭ manuscris al cronicei luĭ Mihail Constantinovicĭ din Ostroviţa [1]).

FF. 48—54 a. conţin cronica moldopolonă aşa cum o publicăm maĭ la vale, păstrînd întocmaĭ ortografia originaluluĭ, deosebită foarte mult de ortografia copieĭ Czartoryski.

FF. 54 b.—57 conţin capitolul XXXIII din cronica turcească sub titlul:

„Vipyſz s kroniki tureczky popisanei przesz Michala Constantinovicza z Ostrovicze, Racza iednego ktori bil wzieth do Turkow miedzi janczari, ktorey dostal urodzoni Mikolaj Brzeski, K. Je° M. sekretarsz i dworzanin, bendącz poslem in anno 1566“, adecă:

„Extras din cronica turcească scrisă de Mihail Constantinovicĭ din Ostroviţa, un Sîrb luat de Turcĭ între ĭenicerĭ, care cronică a căpătat-o nobilul Nicolae Brzeski, curtean şi secretar al Maĭestăţiĭ Sale Regeluĭ, fiind sol în anul 1566“.

[1]) Memoriile ĭeniceruluĭ sunt însemnate maĭ ales prin aceea că ele sunt prima scriere istorică *în limba polonă*, dintre aniĭ 1490—1516; înainte de ele cronicele se scriaŭ în Polonia *latineşte*; ele deschid calea scriitorilor naţionalĭ de maĭ târziŭ: Stryjkowski, Bielski, etc. După noĭ, copia Załuski înlătură cu totul presupunerea că originalul acestor memoriĭ n'ar fi fost scris în limba polonă. Ca isvor istoric memoriile, sunt foarte însemnate pentru descrierea lupteĭ dela Varna; vezĭ Zeissberg, l. c., pag. 421.

După aceste cuvinte urmează titlul capitoluluĭ XXXIII:

„Jako Wladiſlaw starſsy sin Draguli w[o]ievodi voloſkiego s Turkiem valczil i iako czeſarsz tureczki dobil viſpu Mitilenu, a ucziniwſsi s krolem Mathiaſem przimierze dobival xiazath arbanaſky ziemie, krom iednego ktori mu się obronil, imieniem Skinder, capitulu XXXIII": „Cum Vladislav, fiul cel maĭ mare al luĭ Dracula, voevodul moldovenesc, s'a bătut cu Turciĭ şi cum împăratul turcesc a cucerit insula Mitilene, ĭar făcînd pace cu regele Matiaş, a supus pe principiĭ ţăriĭ Albanejilor, afară de unul singur cu numele Skinder, care i s'a împotrivit, capitolul XXXIII."

Naraţiunea începe cu frasa „Dragula[1]) voievoda woloſki dva sini mial: starſsemu Wladislaw a mlodſsemu Draguĭ, a obu dal bil czesarzovi Machometovi ku dvoru sluzicz" (Dracula voevodul Moldoveĭ avea doĭ fiĭ: cel maĭ mare se numea Vladislav, cel maĭ mic Dracul, şi pe amîndoĭ ĭĭ dăduse la curtea împăratuluĭ Mahomet spre slujbă), trece apoĭ la expediţia luĭ Mahomet contra luĭ Vlad Ţepeş, povesteşte trecerea Dunăriĭ, înfrîngerea luĭ Vlad, punerea în scaun a luĭ Radu, fuga luĭ Vlad, prinderea şi închiderea luĭ de către Matiaş regele Ungarieĭ şi termină cu cucerirea Albanieĭ şi a insuleĭ Mitilene prin Turcĭ. Sfîrşitul capitoluluĭ este: „wroczil się do Adrinopola (sc. Mahomet), a tam przysli poslovie od krola boſsenſkiego Thomasza żądaiącz o przimierze" (şi se întoarse la Adrianopol

[1]) *Dracul, Dracula* e dat în textul polonesc prin *Dragul, Dragula*.

(sc. Mahomet), iar acolo iĭ veniră soliĭ dela Toma regele Bosnieĭ, cerînd pace).

Nu maĭ mult decît din cele citate aci se vede ce deosebire este între copia din St. Petersburg şi cea publicată la Varşovia în colecţiunea scriitorilor polonĭ (Zbiór pisarzy polskich), partea II, tom. V, din care capitolul referitor la Vlad Ţepeş a fost reprodus de D-l B. P. Hasdeu în Archiva Istorică, an. I, partea II, pag. 8—11. Intr'alt loc vom vedea cum lupta luĭ Vlad Ţepeş cu Mahomet ese cu totul altfel după această copie, decît după copia cea rea a manuscrisuluĭ din Berdyczew.

Deocamdată ajunge să constatăm că manuscrisul F. IV. No. 250 conţine treĭ părţĭ: 1) ff. 1—47 cronica turcească, 2) ff 48—54 a. cronica moldovenească, 3) ff. 54 b.—57 fragmentul despre Vlad Ţepeş, toate treĭ întocmite aşa de autorul manuscrisuluĭ, Mikołaj Brzeski, la 1566.

Cine era acest Brzeski şi unde şĭ-a alcătuit el acest codex atît de interesant pentru noĭ?

O întîmplare norocoasă ne-a păstrat, tot în biblioteca Załuski, cîteva corespondenţe diplomatice, care ne arată pe acest Brzeski în Moldova pe la 1566, fapt ce coincide perfect cu data pusă de dînsul în titlul croniceĭ moldopolone: „w roku 1566, 28 die menſis Octobris, w Iaſsiech“.

Alexandru Lăpuşneanul, care domneşte a doua oară în Moldova dela 1563 — 1568, fie îndemnat de Turcĭ, cu al căror ajutor îşĭ recăpătase tronul şi cărora se robise cu totul, fie de bună voea sa, — cu siguranţă nu putem şti — făcu spre sfîrşitul domnieĭ

sale maĭ multe invasiunĭ hrăpitoare în provinciile mărginaşe ale Polonieĭ şi nemulţămi foarte mult prin aceasta pe regele Sigismund August, care îĭ arătase destulă bună-voinţă, tăind, după rugăciunea Turcilor, în anul 1564 pe ceĭ treĭ duşmanĭ aĭ luĭ Lăpuşneanul; pe Tomşa, Moţoc şi Spancĭoc. Regele Sigismund se plînse de maĭ multe orĭ la Turcĭ împotriva purtăriĭ domnuluĭ moldovenesc [1]), dar cum se pare, fără succes. Lăpuşneanul a invadat, după spusele luĭ Bielski (Chronika, ed. Turowski, vol. II, pag. 1163), la 1565 Pocuţia; în aceeaşĭ vreme Tătariĭ invadaseră Podolia.

Pentru a reclama împotriva acestor neajunsurĭ din partea Moldovenilor şi Tătarilor, cît şi pentru alte afacerĭ, regele polon trimese în 1566 cu o misiune la poarta otomană pe *„sólul şi secretarul săŭ Nicolae Brzeski“*. Brzeski fu oprit însă de Lăpuşneanul în Iaşĭ, unde îl ţinu maĭ mult timp, de frică ca nu cumva Turciĭ să audă de faptele luĭ şi să-l ajungă pedeapsa turcească, Tot aşa făcu Lăpuşneanul şi cu alţĭ solĭ şi comornicĭ aĭ regeluĭ, trimeşĭ în urma luĭ Brzeski, ca să afle ce s'a întîmplat cu el.

Toate acestea le ştim dintr'o instrucţie dată cu un an maĭ tărziŭ (1567) mareluĭ ambasador polon către poarta otomană Petru Zborowski, trimes de rege la Constantinopol să reînoească pacea cea veche între Polonĭ şi Turcĭ. Această instrucţie se află într'o copie foarte veche, dacă nu chĭar contimporană, în ma-

[1]) Vezĭ scrisoarea sultanuluĭ Suleiman către regele Polonieĭ din c. 6 Octomvrie 1564, publicată de noĭ în Doc. Hurmuzaki, Suplementul II, vol. I, No. CXXVII, pag. 243 şi urm.

nuscrisul F. IV. No. 116 din biblioteca imperială de la St. Petersburg [1]).

Iată cuprinsul eĭ:

După ce se spune maĭ întîĭ, că aflînd de moartea sultanuluĭ Soliman şi de suirea în scaun a luĭ Selim, regele polon a hotărît să trimeată cu felicitărĭ pe „solul şi secretarul săŭ Nicolae Brzeski“, rechemat dintr'o solie cu care fusese însărcinat pe lîngă bătrînul sultan în Ungaria [2]), — regele se plînge de voevodul Moldoveĭ (Alexandru Lăpuşneanul), care în loc să-ĭ fie recunoscător pentru binefacerile primite dela dînsul, a ţinut, nu ştie din ce pricină, multă vreme la sine pe solul Nicolae Brzeski, şi tot aşa a făcut cu alţĭ solĭ şi comornicĭ aĭ săĭ, trimeşĭ în urma luĭ Brzeski. Regele se plînge maĭ departe că Tătariĭ fac din noŭ calea nesigură în Podolia şi din pricina aceasta Gheorghe Jazłowiecki, castelanul Cameniţeĭ, pe care era să-l trimeată în solie la Constantinopol, nu s'a încumătat a pleca, ne voind a se expune nicĭ mînieĭ voevoduluĭ moldovenesc, nicĭ jafurilor tătăreştĭ. Voevodul moldovenesc trebue îmblînzit, ĭar Podolia trebue golită de Tătarĭ. După ce-l felicită din noŭ pentru domnie, regele polon propune sultanuluĭ să reinoească tratatul încheĭat de Gheorghe Jazłowiecki cu răposatul săŭ părinte [3]) şi să pedepsească pe toţĭ turbură-

---

[1]) Instructia poslowy krolia Jego Mczi do Turek wielmoznemu panu Piotrowi Zborowskiemu, castellanowi woiniczkiemu, staroscżie stobniczkiemu dana, 1567; f. 39 şi urm.

[2]) Sultanul Soliman a murit în mijlocul trupelor sale din Ungaria.

[3]) Vezĭ acest tratat în Hurmuzaki, Documente, Suplem. II, vol. I, pag. 251, No. CXXX.

torii păcii, în special pe Alexandru, voevodul Moldoveĭ, care nu numaĭ că a trimes pe oamenii săĭ să prade în Polonia, dar a încurajat chĭar pe Tătarĭ să facă acelaş lucru, dîndu-le banĭ şi arme: aceasta s'a văzut din puştile cu care aŭ puşcat Tătariĭ în Nicolae Sieniawski, voevodul Rusieĭ, la Międzyborze. Alexandru vv., simţindu-se vinovat şi temîndu-se ca nu cumva împăratul turcesc să afle de aceste fapte ale luĭ, a ţinut la sine cît ĭ-a plăcut pe solul şi pe comorniciĭ regeluĭ. Regele cere ca împăratul turcesc să silească pe Alexandru vv. să observe tratatul încheĭat de dînsul, fiind deja domn în Moldova, cu regatul Poloniei şi să nu calce tratatele existente între cele două marĭ puterĭ, să repare daunele făcute de supuşiĭ luĭ în Polonia, să lase drum liber neguţătorilor polonĭ, să nu schimbe drumurile cele vechĭ şi tîrgurile şi să-şĭ trimeată comisariĭ săĭ la comisiunea de anchetă în afacerile de graniţă (na pograniczny sejm), ca pagubele făcute să se răsplătească. Regele termină spunînd că-şĭ aduce aminte de făgăduinţa făcută luĭ Gheorghe Jazłowiecki de răposatul sultan de a lăsa pe sama regeluĭ polon numirea domnilor Moldoveĭ, pentru ca aceştia să nu se maĭ schimbe aşa de des: lucru ce nu aduce nicĭ un folos Porţiĭ.

La această instrucţie e anexată o „instructio in dubiis“ către solul regeluĭ, în care se spune, între altele, că în cas cînd Turciĭ ar obĭecta că Poloniĭ ar fi sprijinit pe Łaski şi pe Despot în Moldova, solul să tăgăduească aceasta, spunînd că Łaski este supus al împăratuluĭ german şi că pe Despot Poloniĭ l'aŭ recunoscut numaĭ după ce li s'a spus că e recunoscut şi

de Turcĭ; cît despre refugiaţiĭ moldovenĭ în Polonia (Tomşa cu soţiĭ luĭ), Ibrahim Beg poate să spună sultanuluĭ cum aŭ fost pedepsiţĭ de rege la Lemberg. Regele n'a suferit în Polonia nicĭ un duşman de-aĭ luĭ Alexandru şi totuşĭ acesta s'a purtat răŭ faţă de dînsul. Maĭ departe, solul regeluĭ trebue să respingă însinuările luĭ Alexandru, că voevodul Rusieĭ (Sieniawski) ar fi adunat armată în contra Turcilor şi că regele polon s'ar fi înţeles cu împăratul german contra sultanuluĭ. Insfîrşit, dacă Turciĭ s'ar plînge de nişte nedreptăţĭ ce s'ar fi făcut unor solĭ aĭ luĭ Alexandru în Polonia, ambasadorul regeluĭ să răspundă că eĭ singurĭ aŭ fost de vină, căcĭ n'aŭ vrut să meargă pe calea indicată lor de oameniĭ regeluĭ; chemaţĭ apoĭ la judecată, ca să fie recompensaţĭ, eĭ nu s'aŭ presentat [1]).

Aceste două instrucţiĭ ale regeluĭ polon către ambasadorul săŭ Petru Zborowski, amîndouă din 1567, ne lămuresc pe deplin motivele, care l'aŭ determinat pe Alexandru Lăpuşneanul cu un an maĭ 'nainte să aresteze pe Nicolae Brzeski în Iaşĭ şi să-l ţie maĭ multă vreme la dînsul, ca să nu poată ajunge maĭ de grabă la Constantinopol. Zicem că l'a ţinut în *Iaşĭ,* deoarece e ştiut din alte isvoare că Alexandru Lăpuşneanul a fost cel dintîĭ domn moldovenesc care la îndemnul Turcilor şi-a stabilit reşedinţa în acest oraş, părăsind Suceava, care se părea Turcilor prea aproape de Polonĭ [2]). Aci în Iaşĭ a copiat Brzeski cronica turcească a luĭ Mihail Constantinovicĭ din

[1]) Ms. F. IV. No. 116, ff. 45—50.
[2]) Xenopol, Istoria Romînilor, vol. III, pag. 89—90.

Ostroviţa şi a tradus din limba slavonă în cea polonă cronica ţăriĭ Moldoveĭ, după o versiune ce ĭ-a căzut în mînĭ cine ştie dela ce boer saŭ de la ce călugăr. Identitatea luĭ Brzeski solul polon din 1566 cu Brzeski autorul manuscrisuluĭ din 1566 nu sufere nicĭ o îndoeală. In afară de cele două instrucţiunĭ, pe care le-am resumat în scurt, Brzeski maĭ este pomenit în cîteva scrisorĭ ale regeluĭ polon şi ale luĭ Zborowski din 1567 şi 1568, ale căror copiĭ se păstrează în acelaş manuscris cu instrucţiile: scrisoarea regeluĭ către Zborowski din 7 Dec. 1567 (ff. 50—52), scrisoarea regeluĭ către castelanul de Sandomir din 2 Maĭ 1568 (ff. 53—55), scrisoarea luĭ Petru Zborowski către castelanul de Sandomir din 23 Aprilie 1568, trimeasă în urma morţiĭ luĭ Alexandru Lăpuşneanul (ff. 56—58), o altă scrisoare a luĭ Zborowski către acelaş castelan din 24 Maĭ 1568 (ff 58—61), şi în sfîrşit scrisoarea luĭ Zborowski către regele polon din Maĭ 1568 (ff. 62—75). Se maĭ pomeneşte de Brzeski în lista banilor cheltuiţĭ cu ambasada luĭ Zborowskĭ; o copie de pe această listă se află în acelaş manuscris, f. 124.

Asupra vieţiĭ luĭ Nicolae Brzeski puţine lucrurĭ am putut afla. El este de bună samă acelaş Brzeski, despre care contimporanul săŭ Paprocki, în „Herby rycerstwa polskiego“ ed. II (1858), pag. 478, ne spune că se ţinea de herbul Ciołek şi se trăgea dintr'o familie răspîndită în palatinatul de Sandomir, că pe vremea luĭ a trăit îndelung la curtea regeluĭ Sigismund August şi a fost apoĭ staroste de Camenita în

Podolia, că era un om liniştit şi pacînic.[1]) Un rol maĭ însemnat în istoria saŭ literatura polonă nu ştiŭ să fi jucat acest Brzeski; cronica moldopolonă rămasă dela dinsul nu este scrisă pentru cine ştie ce scopurĭ literare. Om pacînic, cum ni-l descrie Paprocki, se vede că în arestul luĭ dela Iaşĭ n'a găsit cu ce petrece maĭ bine vremea, decît căutind să-şĭ satisfacă curiositatea de a cunoaşte trecutul poporuluĭ moldovenesc şi de a da în acelaş timp şi compatrioţilor săĭ putinţa de a-l cunoaşte. Aceasta l'a îndemnat să traducă un „letopiseţ moldovenesc" în poloneşte şi să-l completeze cu cîteva ştirĭ adunate de dînsul în Iaşĭ asupra timpuluĭ despre care letopiseţul moldovenesc nu spunea nimic. Istoria domnilor o întregeşte prin cîteva notiţe statistice asupra boeriilor şi judeţelor din Moldova, voind astfel să ofere compatrioţilor săĭ un fel de schiţă completă a Moldoveĭ din timpul săŭ.

La analisa făcută croniceĭ moldopolone în „Vechile Cronice Moldoveneştĭ", cap. III, pag. 52 şi urm., am arătat in ce mod a ştiut autorul eĭ să traducă şi să completeze originalul slavon; am văzut acolo că notiţele întroduse de dînsul în analele moldoveneştĭ sunt foarte exacte, lucru care acum nu ne

[1]) *Niesiecki*, vol. II, pag. 326, adaugă la cele spuse de Paprocki că a văzut iscălitura luĭ Brzeski pe o diplomă din 1590 a luĭ Sigismund III între manuscrisele colegiuluĭ din Lemberg. — Enciclopedia polonă a luĭ Orgelbrand dela 1883 şi enciclopedia generală din Varşovia dela 1893 nu ştiŭ nimic despre acest Brzeski; ele pomenesc numaĭ pe un Felix Brzeski, voevod de Mazovia pela 1526. — Despre misiunea luĭ Zborowski vezĭ şi *Bielski*, Chronika, ed. Turowski (1856), pag. 1173; tratatul încheĭat de el e publicat în Hurmuzaki, Documente, Supl. II, vol. I, No. CXXXVI, pag. 260—262.

surprinde de fel, deoarece Brzeski a avut destulă vreme în Iaşĭ să culeagă ştirĭ sigure asupra ultimelor evenimente din Moldova. Nu maĭ reviŭ asupra acesteĭ chestiunĭ, deoarece versiunea cea nouă nu schimbă intru nimic conclusiunile adoptate în capitolul III din Vechile Cronice Moldoveneştĭ.

Un lucru însă trebue relevat, şi anume raportul între această versiune originală şi copia luĭ Naruszewicz.

Se pare că versiunea manuscrisuluĭ Załuski, care, cum am observat la început, este însuşĭ autograful luĭ Nicolae Brzeski, a servit de model copieĭ luĭ Naruszewicz. Nimic maĭ natural decît aceasta, după ce ştim că între materialele adunate pentru Adam Naruszewicz foarte multe sunt scoase din bogata bibliotecă a conteluĭ Załuski, pusă spre sfîrşitul republiceĭ polone la disposiţia oamenilor învăţaţĭ din Varşovia. Această presupunere se confirmă prin o sumă de lecturĭ greşite ale copieĭ Naruszewicz, care se esplică foarte uşor din caracterul scrisoriĭ luĭ Nicolae Brzeski.

La întîĭa cetire a autografuluĭ luĭ Nicolae Brzeski ne frapează presenţa greşelelor de nume propriĭ şi localităţĭ pe care le cunoaştem din copia luĭ Naruszewicz; din ce ne obicĭnuim însă maĭ mult cu ductul acesteĭ scrisorĭ, constatăm că o parte din aceste greşelĭ îşĭ aŭ originea în cetirea neexactă a scrisoriĭ luĭ Brzeski, care ca orĭ ce scrisoare modernă îşĭ are şi ea particularităţile sale. Brzeski face literile aşa, că d. p. „*w Puthny*“ de sub an. 6974 (1466) s'ar putea ceti de unul care nu e familiarizat cu scrisoarea luĭ „*w Puchary*“, căcĭ ductul luĭ *th* seamănă

foarte tare cu *ch* (*t* fiind foarte scurt), ĭar ductul luĭ *ar* cu *n*. Şi într'adevăr, copistul luĭ Naruszewicz a cetit, fără să-şĭ dea samă de ce mănăstire e vorba, „*w Pucharyi*“ (cf. Vech. Cron. Mold., pag. 175). „*Thorgu*“ de sub anul 6975 (1466) s'ar putea ceti „*thorfu*“ saŭ „*chorfu*“, *th* fiind foarte aproape de *ch*, ĭar *g* de *f*; copistul luĭ Naruszewicz a cetit „*chorsu*“ (l. c. pag. 175). „*Brailow*“ de sub an. 6978 (1470) ar putea fi cetit „*Bearlow*“, căcĭ şi *i* şi *e* seamănă foarte tare cu *r*; copistul luĭ Naruszewicz a cetit „*Beardow*“ (l. c. pag. 175). *Mircza* de sub 6979 (1471) pare a fi scris „*Nircza*“, cum se află în copia Naruszewicz (l. c. pag. 176). „*Po(wiat) Horniczowski* din copia Narusz., pe care în ediţia noastră (l. c. pag. 183) l-am îndreptat în „*Powiat Tekuczowski*“, se citeşte în autograf „*Horinczowski*“ saŭ „*Horniczowski*“, ĭar în loc de „*po(wiat) Bakowski*“ se află în autograf „*Bakokowski*“, în copia Narusz. „*Bukokowski*“.

Aceste lecturĭ greşite şi o sumă de alte greşelĭ, comune autografuluĭ şi copieĭ luĭ Naruszewicz, cum sunt *Omaramarufsa* pentru Maramarusza, *Jaczko* pentru Laczko, *Ofczauę* pentru Soczauę, *Koynatha* pentru Koyatha, *Kufia* pentru Kostia, *Towtala* pentru Towtula şi multe alte, ne dovedesc că *copia luĭ Naruszewicz este luată după autograful luĭ Brzeski din biblioteca Załuski*. Nu poate fi prin urmare vorba de maĭ multe versiunĭ ale cronicĕ moldopolone: cele cunoscute până acum aŭ toate acelaş isvor. Textul publicat maĭ la vale cu ortografia originaluluĭ, fără cea maĭ mică abatere, ne va convinge şi maĭ mult despre aceasta [1]).

[1]) Traducerea vezĭ-o în Vechile Cronice Moldoveneştĭ, pag. 223 şi urm.

B. Textul cronicei moldopolone.

Spissanie kroniki o ziemi wolofkyey takze i o hofpodarach iei, iako napiruei Volochouie przifli do ziemie volofky i ktori napirwfsy hofpodar albo voieuoda ich byl, od roku pirwfego stworzenia swiatha 6862, a od narodzenia bozego 1352. [1])

W roku 1566, 28 die menfis Octobris, w Iafsiech.

S bozei voley napirwſsi voieuoda Dragoſsa iako louiecz prziſsedl od vęgerſky ziemie miaſta i rzeki Maramaruſsa (*orig*. Omaramaruſsa) za turem na lowy, ktorego zabil na tei rzecze Moldauie, i tamze bil weſsol suoymy pany; tamze mu szię ta ziemia podobala i zostal w ny i ziemię oſsadzal themiſz Volochi vęgierſkiemy, i bil hospodarem duie lieczie; potem sin iego bil hospodarem, nie piſse iako mu bilo imie.

---

[1]) Aşa pare că trebue cetit acest pasaj, care în original nu este clar; aci în locul luĭ 6862 este scris „s 8624" (cf. copia Naruszewicz: 8624), unde cifra de la început are forma unuĭ *s*, aşa cum e făcută de multe orĭ această literă în manuscrisul luĭ Brzeski. Copistul luĭ Naruszewicz, neştiind cum s'o citească, a lăsat-o afară şi a pus data 8624 (Vech. Cron. Mold., pag. 173). Acest *s* ar putea fi luat însă drept un 6, a căruĭ linie curbă se prelungeşte de desuptul şiruluĭ (6) şi atuncĭ s'ar putea ceti 6862, iar cifra dela sfîrşit, care pare a fi un 4, am lua-o drept conjuncţia *a*. In chipul acesta în locul uneĭ lecturĭ imposibile: „s 8624 od narodzenia bozego 1352" ne ese lectura „6862 a od narodzenia bozego 1352." Se 'nţelege că şi în casul acesta manuscrisul are o greşală, căcĭ după 6862 ne-am aştepta să găsim 1354 dela Christos. Copia Naruszewicz are 1342, care presupune o dată dela facerea lumeĭ 6850.

Pothem Bogdan, nie piſse czij sin bil, bil hospodarem czteri liata.

Pothem sin Bogdanow Laczko *(orig.* Jaczko) bil hospodarem osm liath.

Potim sin Muſsaczinow Petr bil hospodare[m].[1])

Potem sin Petrow Roman bil hoſpodarem osm liath.

Potem Romanow brath Stephan bil hoſpodarem 7 liath.

Potim Juga bil hospodarem duie lieczie, nie piſse czij sin bil.

Anno 6907[2]) bil hospodarem Alex[ăn]der vieuoda y bil hoſpodarem 38 liath i 8 mieſsięczi; i tego nie piſse czij sin bil.

Potem Jliasz voieuoda bil hoſpodarem duie lieczie i dzieviecz mieſsieczi sam, a potem z bratem swim Stephanem bili oba hoſpodarmy siedm lath; thenze Stephan pothem zdradzil brata swego Iliaſsa i oſliepyl go, potim bil hoſpodarem po osſliepieniu brata pięcz lath.

Potem naſtal Roman voieuoda i szczął tego Stephana, i bil hoſpodarem ten Roman sin Iliaſsa voieuodi rok ieden.

Potem naſtal bil hoſpodarem sin Alexandrow rok ieden; tenze dal Kilią kroloui vęgierſkiemu, abi go bronyly od Turkow, nie piſse ktoremu kroloui.

Pothem bil hoſpodarem Czuber voieuoda dua mieſsiącza.

---

[1]) Aci hârtia fiind ruptă, numărul anilor nu se poate ceti; cf. textul luĭ Naruszewicz în Vech. Cron. Mold., pag. 173.

[2]) In manuscris 60907.

Pothem bil voieuoda Iliaſsa sin hoſpodarem Alexander czteri latha; przi tim poczęly bicz wladikouie i metropolitouie od patriarchi Nicodema ziemie serbsky za krola Juria Deſpota; tenze Alexander w Bialogrodzie vmarl voloſkim.

Anno domini 6962 Auguſta mieſsiącza 26 hoſpodarem zòstal Bogdan voieuoda, sin Àlex[an]dra voieuodi; bil hoſpodarem duie lieczie, ktorego dal scziącz Piotr voieuoda, ktorego zwano Aron Harnazan, ktori hoſpodarem bil duie lieczie; za tego voieuodi poczęli Volochouie dauacz dan Turkom.

Pothem naſtal voieuoda Stephan hoſpodarem i dal ſcziącz tego Piotra Harnaſana; ten bil hoſpodarem trzi latha.

Anno 6965 Auguſti 12 w wielki czuartek prziſedl od Moltanſky [zie]mie[1]) Stephan voieuoda, sin Bogdana voieuodi.

Anno domini 6969 Juny̆ 5 thenze Stephan voieuoda voioual czakielſką·ziemię.

Anno domini 6970 Juny̆ 22 poſtrzelono Stephana voievodę s Kiliei Vęgrouie w nogę.

Anno domini 6971 Junij 5 prziniesly zonę temusz Stephanouy voieuodzie s Ky̆oua, siostrę Simiona[2]) czara kyowſkiego.

Anno domini 6973 January 23 we czuartek prziſedl tenze voieuoda pod Kilią, dobiual go przesz piątek, w ſobothę dobil go pod Vęgri i poſtauil tam na nym purkulabem Isaia i Buchte, a ſzam poſzedl nazad do Soczaui, dziękuiącz panu bogu za zwiczieſtwo.

[1]) Loc rupt.

[2]) S'ar putea ceti și *Smirona;* cf. Vech. Cron. Mold., pag. 175.

Anno domini 6974 July 10 [1]) zbudoual monaſter suiatei Bogarodzicze w Puthny [2]).

Anno domini 6975 Nouembris 19 zostal krolem vęgerſkim Mathias i prziſedl z woiſkiem swim do ziemie Voloſky do Totruſa, pothim i do Romanſkiego thorgu [3]) i popalil miaſteczka, pothim prziſedl i do Boiow *(sic)* voloſkich; potim prziſedl na króla Mathiaſa ten Steffan voieuoda z woiskim swim, porazil go na glouę, i bil poſtrzelon krol Mathias od niego, lieduie vſsedl sromothą inſsą drogą do Vęgier z malem liudzi; tegosz roku vmarla zona hospodaroui ta s Kyowa [4]) Owdokya; potim pomierzil się Steffan voieuoda s krolem Mathiaſsem i podaroual krol Mathias Steffana voieuodę dwiema zamki Węgrzech Baltę i Czichauę i z dzierzawamy ich w ardenský ziemý.

Anno domini 6978 Auguſti 20 prziſlo wielkie voiſko Tatarow do Vo[lo]ch, i byl szię z nyemy Steffan voieuoda na Lipniczi Dambrouie nad Neſtrem i porazil ie i wſitek plon im odbyl; w ten czaſz Tatarouie s Podolia sly, bo im byly zaſly drogę naſsy. Pothem dal oſuięczicz ten manaster na Puthnei, dzienkuiącz panu bogu za zwiczieſtwo ſam [me]tropolita Wteoktiſta i biſkupa Taraſsa; tegosz roku February 27 povadzil szię s Radula voieuodą multanſkim i vipalil mu Brailow [5]) i ine dzierzauy.

---

[1]) Copia Naruszewicz *20*.

[2]) *Puthny* e scris aşa că poate fi uşor cetit *Puchary*; cf. maĭ sus pag. 117.

[3]) S'ar putea ceti *thorſu*, cum a cetit copiatorul luĭ Naruszewicz; cf. pag. 118.

[4]) Cf. Vech. Cron. Mold., pag. 175.

[5]) Cf. maĭ sus pag. 118.

Anno domini 6979 dal scziącz Ysaiya (*orig.* y Siaya) duornika, Niegrila czeſnika i Aleksa (*orig.* Iakra) stolnika; thegosz roku mial bitunę z Radulem voieuodam multanſkim na rzecze v Ssocze w ziemy multanſky, i porazil voieuodę multanskiego i barzo vielie ich pobil i chorąguie im pobral, iego wlaſną chorągiew wzial a więzniow vielie doſtal, ktorich wſitkich poſczinacz dal, iedno duu panow vielkich zostauil, canclerza Sthana[1]) a Mircza[2]) koniuſsego.

Tegosz roku 9 Auguſti bilo uielkie trzeſzienie ziemie po wſitkim swiatu w poludnie.

Anno 6980 Septembris 14 wſial sobie Steffan voieuoda zone Maryą z Mangopo; czarſtwo tam bilo s Przekopſkim czarzem krzeſczianſczy.

Anno domini 6981 Nouembris 8[3]) poſsedl voieuoda Stephan do ziemie Multanſky na Radulę voieuodę i podkaly się s sobą z woiſky swemy na Bialim pothocze w ziemy Multanſky; tam szię trzi dny byly, potem ten Radul voieuoda viachal przed nim na swoi zamek na Debouicze, on za nym sedl z woiſkim svim i oblegl go na Dębouiczi; pothim on i zamku vcziekl, a Stephan voieuoda dobil zamku i wſiął tam zonę Radula voievodi i czorkę i wſitky skarbi iego czo tham mial, i mięſkal na tim zamku trzi dni̗; pothim się uroczil do Soczaui, a Baſsarabę zostauil, abi tham bil hoſpodarem w mul-

[1]) In original pare că e scris *Cancher za Sthana*; cf. copia Narusz. în Vech. Cron. Mold., pag. 176.

[2]) S'ar putea ceti şi *Nircza*, cum a făcut copistul luĭ Naruszewicz; cf. pag. 118.

[3]) Pentru *8* este întrebuinţat aci un semn curios, pe care copistul luĭ Narusz. l-a luat drept *3*.

tanſkiy ziemy; i bil tam hoſpodarem ten Baſsaraba mieſsiącz ieden, a Radul voieuoda do Turek vcziekl i wſsial s sobą 15 tiſsiącz Turkow i vderzil na Baſsaraba i voiſka iego porazil i wſitko iego czo bilo pobral, a Baſsaraba vcziekl do ziemie voloſky.

Anno 6982 Octobris 9 byly szię Vęgrouie z Multany, nad Vęgri bil Czapaluſsi, i pobyto Vęgri [1]).

Anno domini 6983 Januarÿ 1 bil poboi na Voſluiu Voloſsech s Turki, i pobyl ich tenze Stephan voieuoda za pomoczą bozą, ktorich wſitkich nieziwil, iedno zostauil iednego Turczina sina Subbaſse [2]), bo iego oczięcz bil starſim nad temi Turki, ktorich bilo 40 chorągwi; bily Poliaczi z nymy.

Anno domini 6984 Julÿ 26 przíſedl cz[es]arſz tureczki Machometh ze wſitkiemy silamy swemy i Baſsaraba voievoda z nymy suoim voiſkiem na Steffana voieuodę, i bil szię s Turki na Bialim potocze w dzierzauie niemieczky w ziemy volosky, i porazil go ten czeſarsz tureczki i plonil wſitkę ziemię i Soczauę (*orig.* Oſczauę) spalily.

Anno 6987 Nouembris 8 sin Stephana voieuodi Bogdan vmarl; potim i drugi sin iego Piotr vmarl.

Anno 6989 July 8 [3]) bithwa s Czapaluſsem na Ribnik rzecze w ziemi multanſky, i porazil go Steffan voieuoda; tham mu zabith iego hethman Sandra w tej bituie.

Anno 6992 Marcy 15 przíſedl czeſarsz tureczki

[1]) Acest pasaj se repetă întocmaĭ după anul 6983; noĭ l-am lăsat aci, deşi este şters în original, deoarece aci îĭ este locuĭ.

[2]) Copia Naruszewicz are *Sabbasse.*

[3]) Copistul luĭ Narusz. neputînd ceti semnul întrebuinţat aci pentru *8,* l-a lăsat afară; cf. nota [3]) dela pagina precedentă.

soltan Baiazeth pod Kilią zamek voloſki; w ten czaſz wſzial Kilią, i Bialogrod w drugim mieſsiączu, bandz [t]o bylo in Auguſto, Julio; w ten czaſz poſtauil voieuodę Wlada do Multan.

Anno 6993 Septembris 1 jeszdzil Steffan voieuoda do krola polſkiego i ziachaly szię w Kolomiei, a w ten czaſz prziſli Turczi asz do Soczauy z Cromothem (*orig.* Cromothen) na hoſpodarstwo i spalily Soczawę i viplonyly ziemie voloſky szila.

Tegosz czaſu pobil Turki Stephan voieuoda w mieſsiączu 16 9·bris na Kathlabudzie; tu bili s Poliaki.

Anno 6994 Febr. 15 a w ten czaſz porazil Steffan voievoda Hromotha (Hroniotha ?), czo bil prziſedl s Turki nań, alie bil pod koni z nim[1]) w tei bitwye, wſak nie mial nycz skodliuego; Hromotha (Hroniotha ?) doſtawſi, dal go szcziącz.

Anno 6998 vmarl krol vęgierſki Mathias; thegos roku vmarl sin vielkiego kniaſsia moskiewſkiego Juan, potim sin tegosz voieuodi vmarl Alex[an]der.

Anno 7005 prziſedl krol polſki do Voloch Olbrach[t] z woiſky swemy na Steffana voieuodę, ktori bil poſsedl na Turki, i poſlal do niego Stefan voieuoda poſly swoie logophetha Towtula i Isaya (*orig.* Towtala i Saya) vist[e]rnika z wielkiemy dari, ktore poſly krol dal okouacz, dari wziawſy, i poſlal ich do Luoua, a sam prziſsedl do Soczaui i obliegl i dobiual i dobiual go 5 niedziel i nie dobil; a Steffan voieuoda

[1]) In orig. aceste patru cuvinte sunt nedespărţite. Copistul luĭ Narusz. a înţeles cu totul greşit acest pasaj corupt; cf. Vech. Cron. Mold., pag. 177. — *ń* din *nań* şi *m* din *nim* par că sunt nişte *m* cu un punct deasupra.

zbyl wſitkę· sziemię swoię w Romanſkim torgu [1]), ktemu brath krolia polskiego Wladiſlaw poſlal voieuodzie voloſkiemu Vęgrow 12,000 na przecziw bratu swemu, nad ktoremy bil voieuoda ardolſky Birthok, swath Steffana voieuodi, i Radul voieuoda multanſki poſlal mu tesz ludzi na pomocz; i począl proſsicz Berthek Steffana voieuodi, abi szię s kroliem polſkim zmierzil, a Steffan voieuoda przizuolil na przimierze, pomierzil się s kroliem polskim, alie tem obiczaiem, abi krol sedl s temy ludzmy swemy tąm drogąm ktoram przyſsedl; a Steffan voieuoda daroual Bertega wielkiemi dari i poſedl do Vęgier, a krol sam sedl z ynnimy voiſki thąm drogąm ktorą prziſsedl ku Choczimiu, chiba kilka powiatow ziemian swouolnich poſly na Bukouinę a skodi vielkie czinily, przespiecznie sly nieſtrzegącz szię. A Steffan voieuoda poſlal za nymy Boldora dwornika wielkiego z woiſkiem, tamze ie porazil zarambawſsy u [2]) Kuſminta bukouinę. Za to ie pan bog karal ze bili nazbith swowolny woiſku sami beſpiecznieiſsi a skodi czinili i hetmanow swich nie ſluchaly; pobrano im w then czaſz chorągui pouiathovich nie malo i dzial takze i samich barzo viele.

Anno 7006 voioual ziemię polską Markola voloſki, bil z woiſkim aſz bliſko Luoua; i potem zaſsię poſsedl Steffan voievoda do ziemie polskÿ, voioual ią i dobil duu zamkow Trębowlei i Pod[h]aiecz i spalil, do ziemie szuei tesz prziuiodl ludzi wielie.

---

[1]) Orig. *tochu*; cf. copia Naruszewicz, l. c. p g. 177.

[2]) Scrisoarea e nelămurită aci şi s'ar putea ceti *ym* în loc de *u*; cf. copia Narusz., l. c. pag. 178.

Annò 7012 vmarl Steffan voieuoda Iuly 2. Ten Stephan bil sinem Bogdana voieuodi i pogrzebion w tem monasterze svoim v Puthni; ten bil hoſpodarem albo voieuodam 47 liath i dua mieſsiacza i trzi niedziele; czlouiek bil valeczni, fortunni i nabozny.

Anno 7015 28 Octobris poſsedl Bogdan voieuoda do Multanſky ziemie suoimy voiſky i doſsedl do miaſta zową ie Rotherzeczi *(orig.* Rothezerczi) [1]) i na mogylie Koyatha *(orig.* koynatha) z obu stron Ribnika, i tham prziſsedl poſsel do niego od Radula voieuodi multanſkiego Maxin mnich Despotouicz i proſsil Bogdana voieuodi, abi szię pomierzil z Radulem voieuodą, i inich viele rzeczi s nim mouil; a Bogdan voieuoda na ządanie Radula voievodi vczinil volią iego na przimierze, i tak poſlal s tim Despotem iednego suego poſla do Radula voieuodi, a tham mu prziſięgal Radul voieuoda przi poſlie iego i s pany swemy na s. ewangelią, abi dzierzal sz nim viecznie przimierze i granicze po staremu; a Bogdan voieuoda vczinil takze i poſedl nazad do ziemie szuei.

Anno 7017 29 Iuny w piątek przeſedl Bogdan voieuoda przesz Niestr suoimy voiſki a w ſobote prziſedl pod Camieniecz a w niedzielie prima July poſedl sz woiſki swemy poczawſi od brzegu Niestra aſz do granicze litewsky i palil, voyoval ziemię polską i prziſedl pod Rohatin i Rohatin spalil i dobil, i barzo vielie pobral skarbow, liudzi i plonu wſelakiego; bil w ten czaſz i pod Luouem, i potem zaſz puſczil

[1]) In copia Narusz. cetit greşit *Noterzecz*, l. c. pag. 178.

voiſka pod ploniny [1]) i sila zamkow i miaſt popalil i liudzi viele prziuiod do Voloch, potem do Soczaui cziągnol.

Anno 7021 22 Auguſti prziſli Tatarouie, palili ziemię voloſką aſz dó Jaſsi i Jaſsi spalily i viele skodi poczinily w ludziech i inich ploniech ktorich zabraly.

Anno 7022 27 February prziſedl Trifail [2]) do Waſluya, ktori chczial bicz hospodarem; poimal go Bogdan i dal go scziacz.

Anno 7025 22 Augusti vmarl Bogdan voieuoda w mieſcie Wuſſiech *(sic)*, ktori bil hoſpodarem 12 liath 9 mieſsięczi; pothem bil voieuodam albo hoſpodarem sin iego Steffan, za ktorego ziemia bila w pokoiu od wſitkich stron.

Anno 7026 Auguſti 14 prziſli Tatarouie do voloſky ziemie naprzod na miasteczko na Vſczie Sarbath [3]); nad th[e]my Tatari bil Alb Soltan, i kazal ziemię palicz, a Steffan voieuoda woiſko sue zbieral i poſsedl do niego na gorę Pruthem szam i posſlal do Karabocza wielkiego dolicſnego *(sic)* duornika suego, abi przeſedl Pruth ze wſitką ziemią doliznąm, i kazal mu w poniedzialek rano na roſzuiczie abi się s Tatary vderzil; i bil i vderzil ten duornik na nye i porazil ie i vielie ich pobitho, i z nich więzniow barzo vielie poimaly i dwa murzi vielkich, a inſich gonyly i byly przesz polie, byącz i sziekącz

[1]) Copia luĭ Narusz. are aci greşit *plony*, l. c. pag. 179; traducerea acestuĭ pasaj (l. c. pag. 229) trebue schimbată decĭ aşa: „şi dat-aŭ drum oştilor să jefuească până pe sub munţĭ".

[2]) Scris aşa că s'ar putea ceti *Teifail* saŭ *Teifad*; cf. copia Narusz., l. c. pag. 179.

[3]) Vezĭ textul din Vech. Cron. Mold., pag. 179.

aſz do Nieſtra, asz lieduie z malem ludzi vcziekl[1]) ten Alb Soltan, a Steffan voieuoda wroczil szię do Groloua, bo tesz i sam bil w tęj bithuie.

Anno 7030 Septembris 7 zdradzili tego Steffana voieuodę iego panouie i chczieli go zabicz, i pan bog mu pomogl, i pobil ich i poimal nyktorich: Kostia *(orig.* Kufia) porkulapa niemieczkiego, Maxima viſternika i Jwanka logopheta, i dal ich poſczinacz w Romanskim torgu *(orig.* Romanskich tochu)[2]) a inny pobiegly do Vęgier.

Anno 7034 Februarii 4 cziągnol Steffan voieuoda na Radula voieuodi multanſkiego do miaſta Terafara[3]) i od tad pomierziwſi [się] s Radulem wroczil się do ziemie swei.

Anno 7034 vmarl Piotr brath tego Steffana Septembris 20; tegos roku January 4 vmarl i ten Steffan voievoda w Cho[c]iniu i pogrzebion w Puthnei; bil hoſpodarem seſcz liath; thegos January 20 zostal voieuoda Piotr hoſpodarem, nie piſse czij sin bil, bo go sobie obraly w Chorlouie.

Anno 7035[4]) thenze Piotr voieuoda cziągnol do czakielſky ziemie do Vęgier i mial duie voiſcze sue na dua polki i sedl duiema drogamy do ich ziemie i ziachal szię z ich pany zewſſądi i pobil ich i roſpędzil i nabrawſſi ludzi i plonow poſpolitich wroczil się do Woloch, nabrawſſi Zaklow i Saſsow sobą barzo vielie.

[1]) După *vcziekl* originalul are un *a* superfluŭ.

[2]) Copistul luĭ Narusz. a cetit *komanjach tochu*; cf. l. c., pag. 180.

[3]) *Terguszora*; cf. l. c. în nota precedentă.

[4]) Originalul are în loc de *7034* și *7035* din aceste treĭ alineate *7304* și *7305*.

Thegos roku Juny 10 pomierzil szię s Piotrem voieuodą Steffan[1]) krol vegerſki i obieczal mu bil Biſtrziczki zamek i z dzierzawam wſitką biſtrziczka i z dochodi, alie panouie vęgierſczy nie zwolilÿ, wſakze wielkie skarbi i liudzi Czaklow i Saſsow stamtąd do Voloch przignal.

Potem tenze Piotr voieuoda voioual ziemię polſką trzi krocz, Pokuczie palil i v Sereta náſich porazil, alie v [O]bertinia dobrze po glouie od Polakow wzial, aſz lieduo sam viachal i wſitkich skarbow i dzial czo mial s ſobą odbirzal.

Potim anno iako onÿ pyſsą 7046 Zigmunth krol polſki poſlal voiſko swe do Choczimia, nad ktorem bil hethmanem Jan Grabia s Tarnoua, i dobiual Choczimia duie niedziely, aſz bil Piotr voieuoda do niego przyachal i tam ſzie hethmanoui krolewskiemu poklonil i prziſięgal kroloui polſkiemu ze wſitkiemi pany swemy. Tegos czaſzu soltan Soliman czeſarsz tureczki przicziągnol ſzam z woiſkim swim do Voloch; Dunay przeſedſsi, dalei nie ſmial cziągnocz; a w ten czaſz proſil Piotr voieuoda voloſki hethmana krolewſkie[g]o, abi mu ludzi dal za pieniądze na Turki, czego hethman krolewſki vczinicz nie chczial prze tę przicziną, isz krol mial przimierze s tureczkim czeſarzem. Pod tem czaſsem tenze Piotr voieuoda porazil bil Tatari v Stepanouicz na gloue; a czeſarsz tureczki poki sliſsal o ludziech krolewſkich pod Choczimiem, z mieſcza się nie ruſsil, aſz ludzie krolewſczi ruſsili się od Choczymia, dopiro on się ruſsil z woiſki

[1]) Greşală, în loc de *Jan*, cum s'a îndreptat la l. c. pag. 180.

swemy ku Soczauie, a Piotr voieuoda do Vęgier przed nym viachal; czeſarsz tureczki przicziągnowſsi postauil voieuodę inſsego Lokuſse *(sic)* i panouie odstąpily Piotra voieuodi; a czeſarsz tureczki pomięſkawſi malo w Soczauie, poſsedl nazad do Turek, ziemie nye kazal pſouacz nywczem, ale przedſię zamek ieden voloſki wziąl pod swą mocz Thech[y]nia.

Then Lokuſsa bil hoſpodarem pultrzecia liatha; za iego hoſpodarstwa dali bili Volochouie polouicę ziemie Turkom. Pothem tego Lokuſsę zabily panouie, a Turki czo bili przi nym w ziemy poſczinely i wſitko pobraly i ziemie im zaſz odiely. Soltan Soliman czeſsarz tureczki doviedziawſsi szie thego, poſlal po Piotra voieuodę do Vęgier i poſtauil go zaſz na voieuodztwo, a Kornię, ktorego ony bili sobie obraly, kazal bil do sziebie przislacz; alie Piotr voieuoda nie poſluchal go w tim, dal go ſcziącz, i inich panow barzo vielie dal poſczinacz; takze bil hoſpodarem aſz do smierczi.

Sinoui svemu Stephanoui szalonemu hospodarstwo poruczil, ktorego potim iego panouie zabily[1]); ten bil hoſpodarem duie liecze, a Zolde hoſpodarem zoſtawily i dziewkę Piotra voieuodi zan daly.

Anno 1552 Zigmunth Auguſt krol polſki poſtauil voieuodę voloſkiego Alix[an]dra teſz narodu voloſkiego, a Zoldę poimawſi Volochovie noſz mu vrſznely i poſlaly go w klasztori *(orig.* kalktori); tenze Alexander, gdi oſtal hoſpodarem, dal starą zonę Piotra voieuodi

[1]) La margine s'a adaos următoarea glossă: przed tim Stephanem Iliasz brath thego Stephana bil hoſpodarem liath 10, potem ſię poturczil i do Turek wſzięth.

vdauicz, a czorkę iei thę czo bila Zolda wzial szobie za zonę.

Pothim anno 1561 Laſki Polak prziſedl s Deſpotem do Voloch i vignal tego Alexandra, a Deſpota na hoſpodarſtwo zostauil, i Choczim sobie Laſki wzial, ktori potem Deſpotovi puſczil. A then Deſpoth począł ſię Volochom nie dobrze zachouacz i koſczioli iem lupicz, ktorego obliegli na Soczauie i dobiuali go dlugo, a Dimitroui Wiſnyouieczkiemu kazaly prziſcz na hoſpodarstwo, ktorego zdradziwſſi do Turek z niemalem pocztem Poliakow i Volinczow poſlaly, a drugim noſsow narzerzawſi nazad do Polſki puſczily. Pod timze czaſsem obraly sobie hoſpodara nyiakiego Thomsze s Horiowsky dzierzaui, ktori Deſpota dobiual na Soczauie, alie go dobicz nie mogl, aſz gdi iednego Vęgrzina czo tam bil na zamku przi nym starſsim nad Vęgri szam na pokoyu o zdrade zabil. Pothem czi Vęgrouie wyſli od niego zamku, ze się nie mial s kim bronicz; takze wſziadſi na kon vyachal zamku do thego Thomsze proſsącz abi mu gardla nie bral, alie nie uproſsil; dal go scziącz zaraſz i ſzam go napiruei bulauą vderzil.

Czeſsarſz tureczki skoro mu Viſniovieczkiego przyniesly zaraſz go na hak kazal zauieſsicz i s Piaſeczkim, a ine tak Polaki iako i Volinczi za morze poſlal na galir; potem poſlal zaſz na hoſpodarſtwo tegos Alexandra, czo bil od krola polſkiego poſtauiony; ktori gdi do ziemie prziſedl, mial ſsobąm wielkie woiſko Tatarow, ktorzi na ten czaſz pul ziemie voloſky spuſtoſily, a Turczi przi nym szamim bily. Ostatek ziemie się mu poddaly, a Thomſza z Moczukiem [y]

Spanczukiem *(orig.* Spanyczukiem) do Polſkÿ vcziekli, ktorich krol polſki tenze Zigmunth kazal poſczinacz ve Luouie, za to iſz tak vielie ludzi iego do Turek poſlaly a drugim noſsy porzazaly.

Thenze Alexander gdi przyachal na hoſpodarſtwo, iednego dnia dal panow voloſkich Turkom 60 zabicz, proſiwſsi ich na czeſcz, a tim barzo vielie ich porazil. Themusz Alexandroui roſkazal soltan Soliman zburzicz zamek w ziemi voloſky Niemiecz. Za thegosz Januſz kroleuicz vęgierſki uzial zaſz do ziemie vęgierſky Balthe i Czichaųę, zamki ktore bil podaroual krol Matthias Steffanoui voieuodzie.

Powiati we wſitky ziemy voloſky.

Po. Berlaczki[1]), po. Czekuczki[2]), po. Kidziaczki, po. Lopaſsinſki, po. Valſinski, po. Horiowſki, po. Soroczki, po. Chocziṇſki, po. Czornouieczki, po. Soczawſki, po. Chorlowſki, po. Doroſinſki, po. Ku[r]ligatorſki, po. Iaski, po. Felczinski, po. Kohorlowſki[3]), po. Horinczowſki[4]), po. Puthinski, po. Hadziowſki, po. Thotowſki, po. Toltruſki, po. Bakowſki, po. Romanſki, po. Niemieczki.

Summa wſitkich pouiatow 24; takze vielie pur-

---

[1]) Orig. pare a avea *Bertaczki*, pe care în copia Narusz. l-am îndreptat în *Belgracki*, l. c. pag. 183 şi 233. Aci nu e vorba prin urmare de ţinutul *Cetăţiĭ Albe*, ci de ţinutul Bărladuluĭ.

[2]) Textul Narusz. *Czeknecki*, îndreptat de noĭ greşit în *Tehinecki*, l. c. pag. 183; *po. Czekuczki* este ţinutul Tecuciuluĭ.

[3]) Orig. *Pohorlowski.*

[4]) Cf. maĭ sus pag. 118. Acest nume a fost îndreptat în Vech. Cron. Mold., pag. 183, în *Tekuczowski*; în urma luĭ *Czekuczki* din textul luĭ Brzeski emendaţia aceasta trebue părăsită. *Horinczowski* rămîne însă obscur.

kulapow i vathahow, to ieſt staroſt albo chorązich. S tich wſitkich pouiatow biua ludzi ku bituie i sczarzam *(sic)* 8000, a kiedi ieno nemſsouie, biua ich 3000; alie theraſz puſto.

Vrzędniczi voieuodi voloſkiego.

Hethman, duornik horczin, duornik doliſnuz[1]), duornik czo przi hoſpodaru, thenze i marſalkiem; logofetow trzei, po naſsemu canczlerzi; viſternikow trzei, po naſsemu podſkarbich; stolnykow albo kraiczich trzei; poharnikow albo podczaſsich trzei; diakow starſich czo nad pyſsarſzmy trzei; vſarow trzei czo nad vſarmy, iakobi komorniczi; kurthyanow iakobi v naſz duorzanow nad nymy starſich trzei; koni[u]ſsich albo comiſow trzei; kuchmiſtrzow albo sokarzow trzei; armaſsow czo na kata gonią starſich nad nymy trzei; aprodow czo przi hoſpodaru w komorze trzei; pitharow czo nad chlebem trzei; piwniczni[c]h trzei; sipatarow *(sic)* albo po naſsemu miecznikow trzei.

Summa wſitkich hoſpodarow duadzieſczia i oſm; summa wſitkiego thich hoſpodarow panowania 214 y 2 1/2 mieſſiącza.

Kazdi z tich vrzednikow maią mlodsich pod swą moczą niemali poczet; a kiedi czo ktori viſtąpi, nie karzą sloui, ieno kyem o rowne rzeczi, a o zdradi, o ktorą tam nie trudno, sam hoſpodar karze zaraſz gardlem; on szam sządzi.

---

[1]) *Horczin* şi *doliſnuz* sunt două greşelĭ neexplicabile pentru *gorny* şi *dolny*, sc. dwornik: vornicul de sus şi de jos. Cf. Vech. Cron. Mold., pag. 183.

Textul cronicei moldopolone l-am tipărit aci cu toată exactitatea posibilă şi trebuincioasă în publicaţiunĭ de asemenea natură. Un monument istoriografic atît de însemnat trebue pus la dispoziţia istoricilor în forma luĭ autentică. Deaceea nu ne-am permis nicĭ o abatere dela ortografia originaluluĭ şi nicĭ o schimbare a textuluĭ care să n'o fi indicat fie prin parentese, unde am întregit locurile rupte saŭ omisiunile evidente, fie prin note înlăuntrul şi în josul textuluĭ. Acolo unde deosebirile între autograful luĭ Brzeski şi copia luĭ Naruszewicz aŭ oarecare însemnătate de fapt, le-am relevat în note; tot aşa am relevat şi cele cîteva pasaje care în urma autografuluĭ trebuesc înţelese şi traduse altfel decît cum le-am înţeles după copia luĭ Naruszewicz. Deosebirile fiind prea puţine, o nouă traducere a textuluĭ ar fi fost superfluă; maĭ marcante s'aŭ arătat a fi ele la enumerarea ţinuturilor din Moldova, unde am arătat în note cum trebue schimbată traducerea din „Vechile Cronice Moldoveneştĭ".

Ca ortografie şi ca limbă, autograful are pentru literatura polonă cu mult maĭ mare valoare decît copia luĭ Naruszewicz, căcĭ şi 'ntr'una şi'n alta el este maĭ arhaic decît aceasta din urmă. N'am relevat în special deosebirile de ortografie, deoarece în casul acesta ar fi trebuit să aducem sub text aproape tot atîtea variante cîte cuvinte sunt în text; maĭ toate cuvintele sunt scrise altfel cînd e vorba de literile *ó* (scris în autograf totdeauna *o*) *ą* (scris a, am, ą, ąm), *sz* (scris sz, ſz, ſſ, sz, s, ſ), *ż* (scris sz, z), *c* (scris cz), *cz* (scris cz), ć (scris cz), *s* (scris s, ſ,

ſſ, ſz), *z* (scris z, s, ſ), etc. Ortografia originaluluĭ este ortografia polonă a sec. 16, pe cînd ortografia copieĭ luĭ Naruszewicz este un amestec între ortografia veche şi cea nouă.

In ce priveşte limba, autograful luĭ Brzeski nu numaĭ că are forme maĭ arhaice decît copia luĭ Naruszewicz, dar el este şi maĭ corect şi maĭ lipsit de greşelĭ. Aşa găsim într'însul *nywczem* (copia Narusz. w niczem), *poruczil* (c. N. porzucil), *posczinely* (c. N. posczinaly), *wzięth* (c. N. uszedł; cf. pag. 131, nota), *ostal* (c. N. zostal), *zachowacz* (c. N. zachowywać), *na galir* (c. N. na galery), *postawiony* (c. N. postanowiony), *porzazali* (c. N. porzezali), *iem* (c. N. im), *napirwei*, *napirwszi*, *odbirzal*, etc. (c. N. naypierwey, naypierwszi, odbierzal, etc.). Asimilaţiunile între prepoziţiĭ ce se termină în consonante şi substantive ce încep cu consonante, foarte obicĭnuite în limba veche polonă, sunt înlăturate în copia luĭ Naruszewicz; aceasta are: z sobą, z zamku, w woisku, w Woloszech, w Węgrzech, în loc de *ſsobą* (s. ſsobąm), *zamku*, *woiſku*, *Woloſzech*, *Węgrzech* din autograf.

Nu maĭ amintim de mùltele nume propriĭ (de persoane şi localităţĭ) care în autograf sunt maĭ bine date decît în copie. Deşi nu prea înţelegem de ce Brzeski a schimonosit unele nume ce trebueaŭ să-ĭ fie bine cunoscute, toate acestea, afară de unul singur (po. Horinczowski saŭ Horniczowski), sunt descifrabile. O comparaţie a autografuluĭ cu textul publicat de mine în Vechile Cronice Moldoveneştĭ saŭ cu cel publicat de D-l Hasdeu în Archiva istorică va arăta ce deosebire este între cele două texte şi va con-

vinge pe orĭcine că autograful este de preferat din toate punctele de vedere. Iată pentru ce ne-am silit ca ediţia noastră să fie exactă până în cele maĭ micĭ minuţiosităţĭ. In astfel de casurĭ se impune maĭ de grabă o prea mare decît o prea mică exactitate.

IV

CRONICA ŢĂRIĬ MOLDOVEĬ ŞI A MUNTENIEĬ

DE

MIRON COSTIN

1684.

A. Consideraţiuni generale.

Afară de „letopiseţul ţării Moldovei“ dela Aron-vodă până la Ştefăniţă fiul lui Vasile Lupu (1594—1662), scris de Miron Costin în Iaşi la 1677 după ce fusese mare vornic al ţării de jos[1]), cunoşteam până acum ca opere neîndoelnice ale marelui cronicar moldovan două încercări de a cuprinde la un loc, în trăsuri generale, istoria Moldovei şi Munteniei şi de a explica începutul acestor state şi originea locuitorilor lor. Aceste încercări sunt: *a)* „Cartea pentru descălecatul dentîiŭ a ţării Moldovei şi neamului moldovenesc“, scrisă de Miron Costin după ce fusese logofăt mare în Moldova, *b)* Poemul în versuri polone[2]) dedicat regelui polon Ioan Sobieski şi scris la 1684 Iulie în Daszow, pe cînd Miron Costin se exilase de bună voe, fugind de frica lui Dumitraşcu Cantacozin în Polonia.

Răsfoind manuscrisele polone ale bibliotecei Załuski, astăzi aflătoare în biblioteca imperială din St. Petersburg, am dat peste o a treia încercare a lui Miron Costin de a expune pe scurt, în formă de scrisoare către un prieten al săŭ, originea neamului românesc, viaţa lui în veacul de mijloc, întemeierea principatelor Moldovei şi Munteniei şi starea acestora din timpul

[1]) Vezi titlul letopiseţului în ediţia a doua a lui Cogălniceanu, pag. 243.

[2]) Titlul întreg vezi-l în Operele complete ale lui Miron Costin de V. A. Ureche, vol. II.

său. E manuscrisul cu No. 23, F. IV, avînd 23 de file în folio şi purtînd pe faţa întiia signatura „id. Mss. Miron Kostyn“ şi titlul „Chronika zieni mołdawskich y multanskich, p⁰ 2⁰“.

Ca şi poemul către regele Sobieski, această încercare a lui Miron Costin e scrisă în limba polonă, într'o limbă foarte corectă şi chiar frumoasă pentru un Romîn care nu fusese între Poloni de mulţi ani şi care în ţara lui avea de bună samă puţine ocasiuni să citească şi să vorbească această limbă. Ea este adresată în formă de scrisoare către un prieten al său, comisul Coroanei (koniuszy koronny), un înalt funcţionar al regelui polon [1]), şi pe cît se pare, nu atît pentru el, cît mai mult pentru ca prin mînile lui ea să ajungă în mînile unei alte persoane, la care Miron Costin ţinea foarte mult; căci în introducerea lucrării sale dînsul spune cît de mult se bucură că o parte a cronicei sale despre ţara Moldovei va ajunge în mînile unui bărbat atît de distins, cum este prietenul său, în urma cererei „unei persoane, cu care el a avut totdeauna strinse legături de prietenie“. Se poate ca această persoană, la care face alusiune Miron Costin zicînd că „săvîrşeşte această lucrare pentru dînsul“ (exequor ia za niego tę przysługę), să fi fost însuşi regele Sobieski, un protector cunoscut al lui Miron Costin şi care, cum se vede, îi exprimase de mai multe ori dorinţa de a şti ce neam de oameni sunt Moldovenii şi Muntenii, în treburile cărora Polonia se amestecase atît de des.

[1]) N'am putut afla până acum numele acestui comis.

In prefaţa poemuluĭ polon Miron Costin zice luĭ Sobieski: „am fost îndemnat la lucrare prin geniul înseĭ regaleĭ voastre. maĭestăţĭ, stăpîne prea graţios, văzîndu-vă că pe cînd adunaţĭ ştiinţe despre monarchiile cele marĭ şi întinse, nu desdemnaţĭ a cerceta începuturile şi starea ţărilor celor maĭ mărunte“ [1]).

Scrisoarea luĭ şĭ-o întitulează Miron Costin „Cronica ţăriĭ Moldoveĭ şi a Munteniеĭ“ saŭ „Cronica ţărilor moldoveneştĭ şi munteneştĭ“: *Chronika ziem Mołdawskich y Multanskich*. După o scurtă întroducere adresată cătră prietenul săŭ, în care îĭ spune că ceea ce-ĭ oferă este numaĭ un fragment din cronica Moldoveĭ, care cine ştie dacă va eşi vreodată la lumină în Moldova, îĭ arată că cele cuprinse în acest fragment nu

[1]) Archiva istorică a Romîniеĭ, vol. I, partea I, pag. 100: traducerea D-luĭ B. P. Hasdeu.—Presupunerea făcută în text o dăm cu cea maĭ mare reservă, căcĭ e foarte cu putinţă ca scrisoarea să fi fost destinată pentru altcineva. Miron Costin era în relaţiunĭ cu oameniĭ ceĭ maĭ influenţĭ din Polonia şi, cum se vede din hîrtiile Academieĭ Romîne, purta corespondenţă cu dinşiĭ. Aşa avem din 1688 Iulie 25 o scrisoare a luĭ S. Jabłonowski, marele hatman al Poloniеĭ, cătră rege, prin care se comunică acestuĭa cuprinsul uneĭ scrisorĭ a luĭ *Costin*. Din 1687 Martie 28 avem o scrisoare a regeluĭ Sobieski cătră voevodul Rusieĭ (Andreĭ Potocki), în care îĭ comunică acestuĭa ştirile ce le are din Moldova dela *Mironaşco*. Intr'o altă scrisoare a regeluĭ din acelaş an, Aprilie 2, se vorbeşte de nişte dorinţe ale Moldovenilor, enunţate prin *Costin*. Intr'o scrisoare din 15 Iulie 1689 Andreĭ Potocki spune regeluĭ Sobieski că a primit o scrisoare dela *Mironaşco*, al căreĭ cuprins însă nu merită să fie comunicat. Din aceste scrisorĭ, care se vor publica întregĭ în vol. III al Suplementuluĭ II la colecţiunea de documente Hurmuzaki, se vede că Miron Costin era în corespondenţă cu doĭ din ceĭ maĭ influenţĭ oamenĭ aĭ luĭ Sobieski: cu Jabłonowski şi cu Potocki. Eĭ îl numesc adeseorĭ cu un deminutiv *Mironaşco* (Mironaszko), cum îl numeşte şi Andreĭ Załuski în Istoria luĭ Sobieski (Mironoska Costenus Mareschalcus, pag. 901; cf. V. A. Ureche, Operele complete ale luĭ Miron Costin, vol. I, pag. 327).

le va găsi la nicĭ un scriitor moldovan, nicĭ măcar la Ureche vornicul. După această introducere în formă de epistolă Miron Costin vorbeşte în 19 paragrafĭ despre Dacia, despre valul luĭ Traĭan, despre castelele din Moldova, despre pustiirea colonieĭ luĭ Traĭan prin Tătarĭ (sc. barbarĭ), despre al doilea descălecat al Moldoveĭ şi Munteniеĭ, despre numirile poporuluĭ moldovenesc şi muntenesc, despre originea numirilor Moldova şi Muntenia, despre Basarabia, despre titlurile domnilor şi peceţile lor, despre limba romînească, despre religia Romînilor, despre ţinuturile Moldoveĭ şi Munteniеĭ, despre apele şi oraşele Moldoveĭ, despre apele şi oraşele Munteniеĭ. Lucrarea se termină cu un epilog iscălit de dînsul, care zice:

„Bine-voeşte, bunul meŭ prieten, a primi cu mulţămire această mică lucrare şi a păstra autoruluĭ eĭ favorul şi protecţia D-tale, ĭertîndu-ĭ în acelaş timp greşelele ce a putut să facă în stilul polonesc şi atribuindu-le nefericitelor vremurĭ, prin care trecem acum.

„Al Domnieĭ-Tale până la moarte credincĭos prieten şi slugă,

Miron Costin.

„Racz ze te WM. M.M. Pan mało przysługe zawdzęcznie przyiąc oraz et autorem w łaske y patrocinium swoie odebrawszy, coby comissum w polszczyznie przebaczyc, daruiąc to niesczesliwym naszym czasom teraznieyszym.

„WM. M.M. Pana dozywotnie zyczliwy przyiaciel y sługa,

Miron Kostyn.

Cuprinsul scrisoriĭ către comisul Coroaneĭ este analog cu cuprinsul poemuluĭ polon şi al cărţiĭ despre descălecatul ţăriĭ Moldoveĭ: toate treĭ aŭ scopul să atingă pe scurt originea Romînilor şi să dea o descriere a stăriĭ lor în vremea luĭ Miron Costin. Deosebirea constă numaĭ în modul de tratare a chestiunilor, care într'una sunt maĭ mult, în alta maĭ puţin desvoltate. Aşa d. p. în scrisoarea către comis lipseşte lungul excurs pe care îl face Miron Costin în capitolul I al descălecatuluĭ despre Italia şi provinciile eĭ: el presupunea de sigur că un Polon cult trebuea să cunoască aceste lucrurĭ, pe cînd pentru Moldoveniĭ săĭ, carĭ nu prea eraŭ în curent cu cultura apusană, Italia, ţara de baştină a Romînilor, nu era aşa de bine cunoscută. In scrisoarea către comis maĭ lipseşte întreg capitolul II din descălecat despre „împărăţia Rîmuluĭ" şi o mare parte a cap. VI, cum este excursul asupra feluritelor neamurĭ ce locuesc în Europa (Cronicele Romînieĭ, ed. II, pag. 25), notiţele despre portul Romînilor: haĭne, încălţăminte ş. c. (ibid. pag. 27), despre tunsura capuluĭ la oameniĭ de rînd, etc.

In schimb, scrisoarea către comis are unele lucrurĭ care nu se află în descălecat. Aşa sunt: povestea despre originea stemeĭ munteneştĭ (întîmplarea cu corbul), capitolul despre Basarabia şi despre religia Romînilor, exemplele cele multe la capitolul despre limba romînă şi toate paragrafele dela sfîrşit despre ţinuturile Moldoveĭ şi Munteniеĭ şi despre apele şi oraşele acestor ţărĭ, fie că pe acestea Miron Costin le-a socotit prea bine cunoscute Moldovenilor, fie că n'a apucat să le introducă la vreme în „descălecatul

ţăriĭ Moldoveĭ". In ce priveşte cuprinsul, scrisoarea către comis samănă maĭ mult cu poemul polon, decît cu descălecatul Moldoveĭ; cel dintîiŭ maĭ are însă o parte care lipseşte celorlalte două: descrierea cea atît de preţioasă a senatuluĭ moldovenesc saŭ a boerilor marĭ şi micĭ în Moldova, cu atribuţiunile lor.

In poemul polon şi în scrisoarea către comis lipsesc unele părţĭ care se află în descălecat; ele aŭ însă în schimb multe părţĭ comune, ca d. p. descrierea răsboĭuluĭ luĭ Traĭan cu Daciĭ, povestea despre originea stemeĭ munteneştĭ (povestită în maĭ multe locurĭ maĭ cu aceleaşĭ cuvinte), luarea blagoslovenieĭ dela Ochrida, precum şi o mulţime de amănunte maĭ micĭ, istorisite aproape cu aceleaşĭ cuvinte în amîndouă aceste scrierĭ. Vezĭ pasajele despre cuvintele latine în limba romînă[1]), despre etimologia cuvîntuluĭ Suceava[2]), despre etimologia cuvîntuluĭ Bistriţa[3])

---

[1]) Cf. „Nu este nicĭ un cuvînt care saŭ la început saŭ la sfîrşit saŭ la mijloc să nu răsune maĭ mult saŭ maĭ puţin latineşte" (Arch. ist. I, 1, pag. 164) cu „Intreg temeĭul vorbireĭ este până astăzĭ din limba latinească şi multe cuvinte nu se deosebesc nicĭ măcar într'o literă; cele maĭ multe însă samănă saŭ numaĭ la început saŭ la mijlocul saŭ la sfîrşitul lor".

[2]) Cf. „Nişte cojocarĭ ungureştĭ venind a se stabili acolo—szots (sociŭ) se zice cojocar în limba maghiară—de pre numele lor se numi rîuleţul şi oraşul Suceava" (Arch. ist., l. c., p. 167) cu „Apa Suceveĭ ese din aceĭaşĭ munţĭ (ungureştĭ); se chĭamă aşa dela cojocariĭ, carĭ în ungureşte se numesc „soczi", căcĭ acolo s'aŭ aşezat maĭ întîĭ cojocariĭ venind din ţara Ungurească şi aŭ dat nume oraşuluĭ, apeĭ şi ţinutuluĭ".

[3]) Cf. „Alte două ape, din carĭ pe una, de pe repeziciunea undelor sale, o numeşte *Repedea* adecă latineşte „Rapida" (Arch. ist., l. c., pag. 167) cu „Apa Bistriţeĭ, numită aşa după sloveneşte din pricina repeziciuneĭ sale".

şi despre limba romînească [1]); conferă apoĭ confusiunea făcută în amîndouă scrierile între „Haţeg" şi „Herczeg" [2]), etc.

Această asemănare între poem şi scrisoare ne face să credem că ele aŭ fost scrise la intervale foarte scurte una de alta. Se poate ca scrisoarea să fie compusă cu cîteva lunĭ înaintea poemuluĭ, pe cînd Miron Costin petrecea în Polonia de frica luĭ Dumitraşcu Cantacuzino, şi poate în acelaş loc unde e scris poemul, în Daszow. Multele alusiunĭ la vremurile grele prin care trecea atuncĭ Moldova şi la nenorocirile luĭ personale ne face să presupunem că Miron Costin voĭa să cîştige mila şi simpatia luĭ Sobieski, ca prin mijlocirea acestuĭa să poată trăi, cît va sta în Polonia, un traĭ demn de dînsul. El fugise odată cu Petriceĭcu şi trăise, împreună cu fostul săŭ domn, din solda regeluĭ; după moartea luĭ Petriceĭcu însă Poloniĭ micşorară solda Moldovenilor carĭ slujaŭ în armata lor şi dela o vreme chĭar nu le maĭ dădeaŭ nimic; din pricina aceasta Miron Costin, emigrat cu toată familia luĭ, îşĭ cheltui tot ce avu cu sine şi ajunse într'o sărăcie completă. Deşi partizan înfocat şi convins al Polonilor, el fu silit din pricina sărăcieĭ să se întoarcă în Moldova, cînd l-aŭ chĭemat Constantin Cantemir, cel care maĭ tărziŭ era să-ĭ tae capul.

[1]) Cf. „Chĭar astăzĭ, vorbind despre limbă, nu se zice *szty moldowenesste?* ci *szty rumyneszte*, adecă *scis rommanisce?* (Arch. ist., l. c., pag. 165) cu „Astăzĭ cînd vreĭ să întrebĭ pe cineva, dacă ştie moldoveneşte, îĭ zicĭ: ·ştì rumîneşte? tot atît cît: scis romanice?

[2]) Miron Costin a luat pe *herczeg* din titlul domnilor muntenĭ „al Făgăraşuluĭ şi Amlaşuluĭ herţeg" drept *Haţegul* din Transilvania. Cf. Arch. ist., l. c., pag. 163 şi scrisoarea către comis §. 9.

Şi Dimitrie Cantemir (Descriptio Moldaviae, ed. Acad. pag. 29) şi Neculcea (Cronicele Rom., ed. II, vol. II, pag. 230) ne spun că Costin se întoarse „foarte scăpătat“ din Polonia şi că domnul Constantin Cantemir i-a cumpărat până şi sculele din casă, i-a măritat două fete şi i-a pus feciorii în slujbe.

Aşa fiind, nu ne vom mira de tonul elegic şi desnădăjduitor, care transpiră în multe locuri din scrisoarea către comis. Lui Costin i se părea că Moldova aŭ ajuns la prăpastia pieireĭ şi că numaĭ norocul regelui Sobieski şi al armelor polone o vor putea scăpa din ghiarele Turcilor. El considera zilele luĭ Dumitraşco Cantacuzino ca „cele din urmă vremurĭ ale noastre“, iar de poporul moldovenesc se temea că „va pieri înainte de a ceti cronica luĭ“; despre vremurile luĭ el nu vorbeşte decît ca de nişte „vremurĭ aspre, vremurĭ nenorocite“, iar Moldoveĭ iĭ doreşte, ca în loc să trăească maĭ departe sub astfel de vremurĭ, „maĭ bine să piară saŭ să aibă altă soarte“ (§. 6). Cetind acestea ne aducem aminte de cuvintele cu care şi'nchee poemul polon: „pentru a scri la versurĭ se cere o minte voioasă, iar eŭ, apăsat de tiranie fără nicĭ o dreptate, fuĭ forţat de a-mĭ părăsi cu durere chiar vatra părintească“ (Arch. ist., l. c., pag. 169).

Această potrivire perfectă în starea sufletească a luĭ Miron Costin la scrierea celor două opere în limba polonă ne înduplecă a pune şi scrisoarea către comis tot în anul 1684. La 1685 el se întoarce deja în ţară, unde în curînd e numit staroste de Putna, iar fratele său Velicico hatman, feciorii luĭ sunt boe-

riţĭ, ĭar fetele luĭ măritate. Dar fericirea luĭ nu era să dureze mult: la 1691 fu tăĭat fără vină din porunca luĭ Constantin Cantemir. In acest interval de cincĭ anĭ (1685—1691) el a apucat să scrie pe romîneşte ceeace încercase de două orĭ în poloneşte, căcĭ „Cartea pentru descălecatul dentiiŭ a ţăriĭ Moldoveĭ şi neamuluĭ moldovenesc" a fost de bună samă scrisă după întoarcerea luĭ în ţară la 1685, saŭ cum spune el în predoslovie, după ce fusese mare logofăt [1]).

Adevărul acesta resultă pentru noĭ şi din cuprinsul prefeţeĭ, în care el spune că „multă vreme la cumpănă aŭ stătut cugetul luĭ" să scrie saŭ să nu scrie despre începutul Moldovenilor; în sfîrşit s'a hotărît să scrie, căcĭ „în vieaţa mea — spune dînsul — Dumnezeŭ ştie cu ce dragoste eram pururea la istorie, *ĭată că şi până la această vîrstă"*. Miron Costin şĭ-a încheĭat vieaţa cu o mare operă, arătînd Moldovenilor cu un secol înaintea luĭ Şincaĭ şi Petru Maĭor, că eĭ şi fraţiĭ lor din ţara Romînească şi din Ardeal sunt toţĭ de acelaş neam şi din aceeaşĭ mîndră tulpină, din Italia.

E greŭ a şti în ce loc anume şĭ-a scris Miron Costin scrisoarea către comis. Dacă ne e permisă o presupunere, noĭ am admite că el a scris-o tot acolo unde şĭ-a scris şi poemul polon, în *Daszow*. Acest orăşel din Podolia se afla pe la 1684 în mînile Polonilor, după ce pentru scurt timp fusese cedat Turcilor,

---

[1]) El iscăleşte predoslovia: Miron Costin, care am fost logofăt mare în Moldova.

în urma păcei dela Buczacz, în care regele Mihail Wiśniowiecki dăduse Turcilor Podolia şi Ukraina (1672); el era proprietatea bogateĭ familiĭ de magnaţĭ Wiśniowiecki, care îl stăpînea de mult [1]). Nu cumva comisul coroaneĭ, prietenul luĭ Miron Costin, să fi fost un Wiśniowiecki? Familia aceasta a avut dese relaţiunĭ cu principiĭ Moldoveĭ, cu carĭ a fost de maĭ multe orĭ şi încuscrită [2]).

Miron Costin şĭ-a scris „Cronica ţăriĭ Moldoveĭ şi a Munteniei" din memorie, cum a scris şi poemul polon. Fugit în grabă în Polonia, el n'a putut să-şĭ ia cărţile cu sine şi se pare că în Daszow saŭ în celelalte locurĭ pe unde a petrecut n'a găsit bibliotecĭ marĭ. Aşa îmĭ explic eŭ felul cu totul vag al citaţiunilor („spune Dion în viaţa luĭ Traĭan", „citeşte culegerile greceştĭ despre cele patru monarchiĭ", etc.) şi unele greşelĭ făcute din lipsa mijloacelor de control. Intre acestea aş pune confusiunea dintre *Haţeg* şi *Herczeg*: Costin şĭ-aducea, se vede, aminte că cetise în vre-o diplomă muntenească titlul: амлашꙋ и фъграшꙋ херцегъ, i se părea însă că a cetit: амлашꙋ и фъграшꙋ и хацегꙋ; tot aci intră confusiunea între terminiĭ ungureştĭ *oláh* pentru Italian şi *olász* pentru Romîn: în limba ungurească e tocmaĭ din potrivă, precum putea şti din Toppeltinus pe care îl citează

[1]) O scurtă istorie a acestuĭ oraş se află în Enciclopedia cea mare poloneză, care se publică la Varşovia, sub v. Daszow.

[2]) Un Wiśniowiecki a fost chemat domn în Moldova la 1563, a sfîrşit-o însă în mod tragic la Constantinopol. Xenopol, Istoria Romînilor, vol. III, pag. 82. Un alt Wiśniowiecki a luat în căsătorie pe fiica cea maĭ mare a luĭ Ieremia Movilă la 1603. Doc. Hurmuzaki, Supl. II, vol. II, pag. 259, 266, 285.

(cf. ed. din 1667 a acestuĭa, §. 6. 9. 10). Amîndouă greșelele acestea nu se maĭ repetă în cartea pentru descălecat.

Cu toate neajunsurile amintite și altele cîte se maĭ găsesc într'însa, scrisoarea către comis este o producțiune remarcabilă pentru timpul său. Afară de greșala comună maĭ multor opere istorice de atuncĭ, că Daciĭ ar fi fost Tătarĭ, Miron Costin explică, cum explică și știința istorică de astăzĭ, nașterea poporuluĭ romîn din romanisarea Dacilor și Ilirilor, are o idee foarte clară despre locuințele Romînilor în evul mediu, despre conservarea naționalitățiĭ și numeluĭ lor, înțelege foarte bine feluritele influențe ce a suferit limba romînă din partea Slavilor, Ungurilor și Turcilor, fără ca ea să-șĭ fi pĭerdut caracterul eĭ latin, dovedește o mare dosă de bun simț cînd face alusiune la influența culturală a Bulgarilor și Ungurilor asupra noastră: a celor dintîĭ din punct de vedere bisericesc, a celor de-al doilea din punct de vedere politic, — se arată, cu un cuvînt, un eminent cunoscător al poporuluĭ și țăriĭ sale. Descrierea hidrografică a Moldoveĭ maĭ ales este făcută cu pană de măestru.

Dar scrierea, fie ea cît de exactă, ne-ar lăsa recĭ la cetirea eĭ, dacă ea n'ar fi însuflețită de adîncĭ sentimente patriotice. Miron Costin dă dovadă de acestea la fie-care pas. Mîndria cu care vorbește el despre numele și originea noastră romană merge paralel cu simpatia care o arată el celorlalțĭ Romînĭ, Ungurenilor și Muntenilor. Neîntrecute vor rămînea cuvintele cu care însoțește el o poveste batjocoritoare la adresa Muntenilor: nu pot lăsa să treacă despre

eĭ acest lucru, zice dînsul, căcĭ ni sunt rude şi fraţĭ şi aŭ aceeaşĭ soarte şi aceleaşĭ suferinţe cu noĭ (§. 9).

Miron Costin este cel dintîiŭ Romîn care a căutat să facă cunoscută Europeĭ originea noastră romană şi să atragă prin aceasta simpatiile eĭ asupra noastră. Să nu se pară exagerată această frasă, căcĭ Polonia fiind o putere catolică şi în strînse legăturĭ cu curţile catolice din vestul Europeĭ şi cu curia papală, politica eĭ faţă de Romînĭ a fost condusă totdeauna de două considerante: sprijinirea catolicismuluĭ în ţările romîne şi scoaterea lor de sub suzeranitatea Turcieĭ. Miron Costin a luptat toată viaţa luĭ contra acesteĭ din urmă puterĭ şi a fost un sincer partizan al alipireĭ Moldoveĭ către statele creştine, în special către Polonia. Aceasta ne esplică menajarea Polonilor în scrisoarea către comis, la locurile unde vorbeşte despre înfrîngerile suferite de eĭ din partea Moldovenilor, cît şi dorinţa repetată de maĭ multe orĭ ca Moldova să scape din ghĭarele Turcilor şi să aĭbă o altă soarte. El se înşela însă asupra unuĭ lucru: statul pe care îşĭ răzima toate speranţele sale avea încurînd să dispară din concertul statelor europene şi să renunţe, după ultimele sforţărĭ făcute de Sobieski, cu totul la supremaţia peste Moldova saŭ incorporarea eĭ. Cu epoca luĭ Miron Costin încetează cu totul influenţa Polonieĭ asupra Moldoveĭ şi amestecul eĭ în afacerile interne ale acestuĭ stat.

B. Textul cronicei.

Chronika ziem mołdawskich y multanskich.

Jasnie wielmozny msciwy panie koniuszy koronny,
moy wielce msciwy panie y bracie,

Za osobliwę fortunę moię to kładę, ze się część chroniki moiey o wołoskiey ziemi, nim iescze na swiat wołoski wyszła, dostać przydaie do rąk tanti viri, iuxta postulatum do pewney osoby, z ktorym w iakiey confidentij zawsze iestem, samego provoco in testimonium. Exequor ia za niego tę przysługę, bo tego się u zadnego Wołoszyna nie dopyta; musiałby około pisarzow postronnych stosuiąc o nych do tutecznych barzo małych wzmianek y znakow siła czasu zazyc, Diona in vita Trayani naybarziey, Talpentina Węgrzyna wybory historij greckich de quatuor monarchijs czytac. A ta ziemia az do tych czasow o początku swoim nie wie y nie pyta y historiey nie ma, oprocz niebosczyka Urekiego dwornika tuteczney ziemie; ten zebrawszy zywoty hospodarow wołoskich z manasterow, a woyny naybarziey z Bielskiego chronikarza polskiego, inexploratum wydał opus, poczowszy od Dragoszy hospodara pierwszego tey ziemie powtorną osadą z Maramoreszu, siedmigrodzkiego panstwa powiatu, a o pierwszey osadzie przez Trayana cesarza rzymskiego nic nie wspomniał; znac Diona nie miał, czyli dosic było z niego od czterech set lat zacząc powtorney tey ziemie początek. Jam się około tego serio starał w tych iuz ostatnich iako

widziemy naszych czasach, y czy prędzey moię chronikę mołdawski narod czytac będzie, czy prędzey zginie, kiedy w takim rozerwaniu iestem, ządanie W. Msci mego msciwego pana ante casum nostrum podaie mi rękę; niech przynamniey w tym przeswitnym y sławnym krolewstwie wspomnienie o narodzie naszym przez W. Msci mego mciwego pana zostanie, niech y fortuna tego, ktory nad W. Mscią moim msciwym panem panuie, y nas przy naywysszey woli ab occasu broni. Zaczynam compendijs tedy, iak wiele ostre nasze pozwalaią czasy, ad proposita puncta.

§. 1. O Dacyey.

Kazda powieść od początku swego ma porządek. A ze na tych gruntach, gdzie teraz Mołdawi albo Włachowie, albo iak ich Polacy zowią Wołosza, y tam gdzie teraz Uhrowłachowie albo Muntanie, albo według Polakow Multanie, y na tey ziemi ktorą teraz Siedmigrodzką zowią, mieszkali z dawnych czasow Dachowie, od nich zaczynamy porządek o tych ziemiach, poniewaz ie y podzisdzien historikowie Dacią mianuią, dieląc na dwoie, in inferiorem et superiorem. Iest to narod tatarski z wielkiey Tartaryey, pradziadowie Siedmigrodzian, pod posłuszenstwem na ten czas szyrokiego panowania rzymskiego [1]). Jednak za Domiciana cesarza rzymskiego tak się byli wybili z pod posłuszenstwa rzymskiego, ze nietylko tribut y powinne posłuszenstwa od siebie odrzucili, ale iuz y prowincyie rzymskie naiezdzali: Missią,

[1]) Glossă în margine: Dachowie narod tatarski.

Tracią, Illirią. Az Trayan cesarz rzymski wstąpiwszy na panstwo po Domicianie, widząc odpadłe te strony od Rzymu, zebrał na nich woysko, o ktorym Dion y historie greckie piszą, ze miał w tey expedicyey sześćkroć sto tysięcy samego zołnierza, oprocz gospodarzow z zonami z dziecmi z Italiey wyprowadzonych dla osad na szyrsze grunta, ktore osady coloniam Rzymiane zwali; czytac historie rzymskie ze nieraz to Rzymiane czynili, dla barzo wielkich gęstwin ludzi w Italiey, ktorym niestaiąc gruntuw do pozywienia, wyprowadzaly częsc gospodarzow z zonami z dziecmi w insze kraie. Ruszywszy tedy tę wielkość woysk y niezmierny lud za sobą Trayan u Dunaiu stanoł y most na Dunaiu zmurował; są y podzisdzien znaki y ja sam widziałem w Multanskiey ziemi w powiecie u nich Zyskim, między Kładową a Diem, miastami teraz tureckiemi na Dunaiu. Miał bitwę Trayan z Dachami raz po tey stronie gor, gdzie teraz Multanska ziemia, drugą za gorami, gdzie Siedmigrodzka. Obie bitwie przegrali Dachowie a w powtorney y sam Decebal krol ich zginoł; y tak po tych porazkach prawdziwe colonie rzymskie osadził y tam gdzie Multanska teraz ziemia, y tu gdzie nasza Mołdawska teraz, niektore zamki pomurował y zołnierzem osadził, dominos na fortecach nadał, skąd naszy hospodarowie podzisdzien dominami (domn mało nie dominus) po rzymsku się nazywaią; y w Siedmigrodzkiey ziemi takze, ktorzy az do tych czasow nieodmiennym imieniem, iako my y Multanie, ale Ruminami, to iest Romanami się nazywaią, y iest ich w Siedmigrodzkiey ziemi nie

mało, y cały Maremorysz powiat y Ołt w gorach, takze Siedmigrodzkiey ziemi powiat. A po tych osadach Traian sam z woyskami ruszył polami do Donu a Don przebywszy do wielkiey Tartaryey wtargnoł, bo y Tartaryia wielka pod posłuszenstwem rzymskim była bez mała nie po woynie Mitrydackiey przez wielkiego Pompeiusza[1]) y chanowie chorągwie na chanstwo z Rzymu bierali; Tartaryią zas postanowiwszy do Baktr, a z Baktr do Syryey, z Syryey do Egiptu woysko przeprowadził y tam w Egipcie na dissenterią umarł: swiadkiem Dion y greckie historie de quatuor monarchijs. Działo się to po narodzonym iuz Christusie roku 120.

§. 2. O szancu troianie.

Szaniec Troian iuz po osadzie Rzymianow w tych stronach, iako się powiedziało, przez Trayana cesarza pierwsze uroczyszcze iego imieniem mieszkancy tych ziem od pradziadow swoich Troianem zowią; jest tak kopany za nim, kiedy woysko tak gromadne do Tartaryey prowadził, iako teraz tureccy cesarzowie mogiły za sobą kopią. Są tacy ktorzy pisali ze dla naiazdow tatarskich kopany iest dla obrony; nie podobienstwo iednak, bo tak wiele mieysca ktoby go zastąpił zawsze? Raczey go na wieczną pamiątkę kopac kazał Trayan y sto tysięcy rąk choc na dzien bez wielkiey prace czego nie wykopie? Y siła mieysca zastąpi. Poczyna się blizko Gałacu od rzeki Seretu,

---

[1]) Glossă în margine: o tym szyrzey w histor. rzym.

ktora teraz iuz nizey Fokszan naszą y multanską dzieli ziemie, po nad Gałacem przez Prut na Troian wies niegdys naszey ziemie a teraz turecką, żtamtąd po nad Kartałem polami do Dniestru, od Dniestru do Dniepru y az do Donu podobno. Jest Troian przez tegoz cesarza y w Multanskiey ziemi, ale tylko od Dunaiu do gor.

§. 3. O zamkach.

Jak wiele zamkow ma teraz całych y iak wiele y ruin po wielu mieyscach ledwo znacznych y Wołoska y Multanska ziemia, nie iednego czasu są murowane; niektore od Dachow, a drugie od Rzymian, a niektore od hospodarow iuz po powtorney osadzie ziem tych. Trudno barzo o nich pisac, bo ani po manasterach, iako o barzo dawnych rzeczach, a manastere iuz daleko niedawnieysze są, zadnego pisma nie nayduie się, ani niebosczyk Ureki wspomniał o nich, ani u postronnych pisarzow znayduie się wzmianka, ktory zamek od ktorego narodu murowany iest. To pewna o nich, ze iedne od Dachow a drugie od Rzymian, niektore od Grekow, a Kilijski zamek od Janowezow wymurowane są. Naydawnieyszy iednak Białogrod, w ktorym za Augusta cesarza rzymskiego we stu lat przed Trayanem iuz nieboras Ovidius poeta wygnancem siedział, dla iakichsi wierszow nieforemnych. Ma y pamiątkę wieczną Ovidiusz jeziorem, ktore Dniestr wspieraiąc się o morze czyni, Widowem imieniem iego podzisdzien się zowie to jezioro. O Chocimskim zamku tez wiesci, ze od Da-

chow murowany iest, co byc moze, bo Dachowie y na Podolu mieszkali. Soczawski zas y Niemiecki, Tehinski, nizey Romana ruiny y blizko Gałac na Byrładzie takze ruiny albo od Rzymian albo od Dachow; Sorokę Piotr hospodar iuz po powtorney osadzie. Wszys[t]kie iednak te zamki mnieysze były y tylko srzodki ich z pierwszego murowania naksztalt wiez, a sciany szyrsze do koła iuz hospodarowie murowali, tak w Chocimskim, iako w Soczawskim, Tehinskim y Białogrodzkich zamkach, a naywięcey przez Stephana starego owego sławnego hospodara. Samy Kilijski zamek murowany iest od Janowezow, iako y Kieſa w Krymie, na ow czas kiedy trzymali w zakładzie Krym [1]) y wszystkie czarne morze od cesarzow iuz stambolskich. O wiezy zas Neoptolemi, teraz Tatarbunarem zowią, na Kogylniku rzece, ktora rzeka a lepiey doliną zwac się moze, z Orhyowskich zaczyna się lasow y do morza idzie, y na tey dolinie barzo w piękney rowninie pustynia tego zamku stoi między Kilią a między Białogrodem; z imienia znac ze od Grekow ten zamek murowany był (bo Neoptolemus greckie imie iest), kiedy iuz greccy cesarzowie Stambuł y te mieysca trzymali po przeniesieniu stolice rzymskiey z Rzymu do Bizancium, gdzie teraz Stambuł [2]), przez wielkiego Kostantina cesarza.

---

[1]) Glossă în margine: Krym niegdy u Graekow Chiersonesus.
[2]) Glossă în margine: Stamboł neà Romi Graekowie zow[i]ą, to iest nowy Rzym.

§. 4. O spustoszeniu osady trayanowey przez Tatarow.

Trwała ta osada trayanowa w tych iako się iuz rzekło ziemiach nad sto lat barzo mało, bo trzeci cesarz po Trayanie Andreanus, ten ktory Andreanopol z swego imienia osadził w Tracyey, most ten na Dunaiu, ktory zmurował był Trayan, zepsowac kazał, dla naiazdow tatarskich, nie mogąc zatrzymac impetu ich dla rozerwania na ten czas cesarstwa rzymskiego, a tak y osadey trayanowi; długo się po zamkach y mocnieyszych mieyscach zastawiaiąc Tatarom, takiem mnozstwu, ktorego przybywało zawsze daley, nie strzymawszy, zeszli z tych mieysc y iedni co celnieyszy do Italiey nazad poszli, drudzy ktorzy tu od nas za gory zeszli y Maramoresz osiedli na rzeczkach, prawie srod gor ktore węgierskiemi zowiemy; a ci ktorzy od Multanskiey ziemie takze w gorach na rzece Ołcie osielili się; y trwała ta ich na tych mieyscach osiedlina w długie wieki, bo wiezmie to czasow pod tysiąc lat y daley, y ktoby chciał pewnie wiedziec, doczytałby się tego, ze w tych wiekach y Atyla Chan tu w te strony swiata wtargnoł y narod sławacki albo słowienski po nim.

§. 5. Powtorna osada ziemie Wołoskiey y Multanskiey.

Nieiedna y nieiednych ord illuvies na te strony była pod owe długie lata, bo naypierwiey ordy te ktore wygnali Rzymian ztąd i sami osiedli te mieysca, po nich Atyla z swoiemi ordami, ktore w Tataryey

wielkiey y teraz Hung zowią, albo iako Moskwa Juhry, po Atyle słowienski narod, bo Grecy pierwszego Atylę kładą nizeli slowienski narod w tych kraiach. Po tych wszystkich wtargnieniach znowu inszych ord wtargnienie, z ktoremi iuz Węgrowie złączeni z Ruminami temi z Maramoreszu y Ołtu woiowali, bo iuz ordy y za gory szyrząc się koczowiskami, gdzie podzisdzien domow ich znaki za gorami y w gorach są oczewiste. Juz pod Węgrami successorami Atyle chana te wszystkie strony; y ziemia Siedmigrodzka y Maremorysz y ziemia na Ołcie były, kiedy Łasłew krol węgierski niecierpiąc Tatarow tych, ktorzy się iuz y w Siedmigrodzkiey ziemi szyrzyli, zebrał na nich woysko y pierwiey z zagor ich zegnał, a potym przeprowadziwszy woysko y po tę stronę gor, nizey Romana miasta naszego na Serecie bitwę im dał y zwyciężywszy w rzece Serecie na Tatarow topiących się patrząc sam Łasłew krol wyrzekł po węgiersku: seretem, seretem, co iest: tak mi się podoba, tak mi się podoba, y do tych czas ta rzeka na wieki Seretem się zowie. Y z tego znac ze te lata długowieczne były, bo iuz wszys[t]kie rzeki y same ziemie od powtorney osady imienia maią. Po tey porazce Tatarowie daley w pola odstąpili, a Ruminy, to iest Romanie, a naypierwiey Montanie albo Muntanie z gor na wolnieysze grunta wystąpili z hospodarem swoim Negrułem, a potym nie za długo y Mołdowanie z Maramoreszu z Dragoszą swoim pierwszym hospodarem tu w ziemię Mołdawską wyszli y mieysca zrazu pod gorami osiedli.

§. 6. O nazwiskach roznych narodu wołoskiego y multańskiego.

Imie z pierwszey osady przez Trayana nayprawdziwsze Rumyn albo Romanus, ktore nazwisko między sobą ten narod zawsze zatrzymał y zrazu po osadzie y po spustoszeniu, iako się rzekło, y po powtorney osadzie podzisdzien; toz imie pospolite iest y Multanom y Wołoszy y tym ktorzy w Siedmigrodzkiey [1]) mieszkaią ziemi. Rumyn laty odmienione z Romanina Rumyn, y teraz kiedy pytaią kogo: czy umie po wołosku, mowią: szty rumyneszte, mało nie: scis romanice. Inszego imienia między sobą sami nie cierpieli nigdy. Postronni zas roznie ich zowią, a naypierwiey Niemcy Włocha Wallios a Wołoszyna albo Multanina Walaskos, Węgry Włocha Ołach, Wołoszyna albo Multanina Ołasz, Polacy Włoch a tym zas Wołoszyn, Grekowie Multanom Uhrowłach, Wołoszy Bogdanowłach, Turcy Multanom Karawłach albo Ifliak, Wołoszą iuz z imienia Bogdana hospodara Bogdanami zowią — Bogdan ten ktory naypierwiey od Porty tureckiey wzioł chorągiew y haracz postanowił — Bogdaybybył nie doczekał iey brać, zeby był albo insze statum bog tey ziemie naznaczył, albo zeby pierwiey od naszych wiekow zgubił! Z tego tedy postronnych narodow nazwiska znac się daie, ze wiedzieli o nich dobrze postronni, iz ten narod ze Włoch iest, poniewaz iednym imieniem Włocha zowią. Są tacy ktorzy kładą imie to Włach od hetmana rzym-

---

[1]) In original din greşală *Siedmigrodzieckkiey*.

skiego Flakka, odmieniwszy F na W, K zas na Ch, z tych Ovidiusz [1]) owych wierszow do iednego z przyiacioł swoich imieniem Graecina z Białogrodu do Rzymu pisanych:

Praefuit his Graecine locis modo Flaccus et illo
Ripa ferox Istri sub duce tuta fuit,
Hic tenuit Mysas gentes in pace fideli,
Hic arcu fisos terruit ense Getas [2]),

ale to bayki są, bo Flakkus ten tylko Missią prowincyię rzymskę bronił y brzegi Dunayskie od Tatarow, ale coloniey zadney nie osadzał tak iako Trayan cesarz. Jest y inszych imion gwałt u niektorych pisarzow, iako Tribali, Rascy etc., wszystko bayki, chiba ze kład[ą] imiona z powiatow, iakoby kto rzekł Wołynianin, Podolanin etc., tak Rasciami nazwał, ze iest powiat takim imieniem przy Multanskiey ziemi Roszawa y rzeka tymze imieniem; własnie tak iako Bassarabią iedni Multanską ziemie nazwali (o czym będzie nizey), czego nigdy nie masz.

W Macedoniey iest colonia takze rzymska, iednego ięzyka z nami y daleko blizsza włoskiemu ięzykowi nizeli nasza mowa. Kucowłachami ich Grekowie zowią, to iest Chromowłochami, ze z woyska rzymskiego chromi y chorzy tam zostali; powiat nie mały iest tam, Romanią się zowie, i ten powiat colonia rzymska iest. Nayswizsze imie naszey Wołoszy iest Mołdowan a Multanom Muntan; z czego y z iakich te imiona przyczyn, będzie nizey.

---

[1]) Ne-am aştepta aci la un genetiv *Ovidiusza*.

[2]) Textul luĭ Costin are *ferax* în loc de *ferox*, *missas* în loc de *Mysas*, *sub pace* în loc de *in pace*.

§. 7. Z czego ziemia wołoska Mołdawą a multanska Montanską.

Po oddalonych ordech tatarskich z tych mieysc pasterże z stadami zrazu na pastwiska z Maramoreszu a ztamtąd od Ołtu bespieczni wychadzali, a wnet y Ołtanie[1]) od Ołtu ziemie do samego Dunaiu od gor osiedli; nie Multanską ziemią tedy zwac się ma, ale Muntanską albo Montanską, a „monte", bo „munte" zowie się tym ięzykiem montes, a Muntan nic inszego nie iest tylko Podgurzanin, ze w gorach tak długo mieszkali.

Maią tam oni wielkie gury y takie mieysca do mieszkania sposobne między gurami temi, zwłaszcza na tey rzece Ołcie, ze mogłby y teraz narod naymoznieyszy mieszkac; cara Ołtuluy, to iest terra Olti zowią. A tu ztąd Dragosz syn domini iednego owych dawnych (zrazu tym imieniem „domn" corrupte a waydą z węgierska, potym lepiey z polskiego woiewodą) w kilku set człowieka zbroynego wyszedł rzeką iedną bezimienną na ten czas po nad Soczawą na Roman idącą, nosił się[2]) zubr na wyszciu z gor, ktorego za omen wziowszy gonili w dol rzeką. Miał ten Dragosz sukę, ktorą Mołdą zwano; ta gdziekolwiek się zubr zataił, wydawała go, tak długo az iuz zmordowanego zabili, a głowę na pamiątkę na koł nad rzeką postawili; odtąd wies naypierwsza podzisdzien Boureny[3]). A suka po tey swoiey pracy o-

---

[1]) Glossă: może z Ołtana przydawszy *M* będzie Moltan.

[2]) S'ar putea ceti şi *trafił się*.

[3]) Glossă: bo zubr po wołosku buor.

piwszy się wody w rzecze zdechła nad samą rzeką, od tey smierci Mołdą a potym Mołdawą rzece tey imie zaczeli, a z imienia rzeki Mołdawa narodowi imie Mołdawani. Nasladuię w tym Urekiego nieboszczyka dwornika y ziemskiego latopisca, widzę iednak stolicę Maramoreską Sigiet podzisdzien ze się głową zubrową iako y ta ziemia pieczętuie, y Mołda rzeka nie daleko od tych mieysc w niemieckim kraiu iest. Dragosz daley szedszy obrał sobie mieysce nad temi rzekami, tą Moldą a drugą Bystrycą, pole ktore „kympy luy Dragosz", to iest campi Dragosij, polami Dragoszowemi zowią y do tych czas. Bystryca iednak rzeka z bystrosci swoiey pozniey imie wzięla, kiedy iuz serbska albo sławianska mowa mieszac się poczęła, ktora tu w tę ziemię oraz cum sacerdotio od Serbow weszła.

§. 8. O Bassarabiey.

Wielki błąd tych ktorzy y mappy wydaią y o tym pisali, zeby kiedy Multanska ziemia albo częsc iaka naszey ziemie Bassarabią zwac się miała. Co do Multan, familia to u nich była znaczna Bassarabow y hospodarow kilka ieden po drugim, z ktorych y ow sławny Szerban woiewoda, ktory y z Turkami nieraz woiował y chama krymskiego na głowę poraził, tak iako u nas ow stary Stephan, ktory z Baiazetem cesarzem tureckim raz przegrał, ale z drugiey bitwy ledwo uskrobal za Dunay Baiazet, y chana krymskiego na Dniestrze bił y z Olbrachtem krolem polskim na bukowinie Kozminskiey wo-

iował (choc po wołosku wprawdzie); czytac iednak Kromera y Strykowskiego y Bielskiego o tym Stephanie czym był. Bassarabem się pisał y Matyiasz hospodar multanski iuz za naszych wiekow, iakoz prawda z tey familiey był; teraz z tey familiey iescze zywym podobno iest Kostantyn hospodar w panstwach Jego krolewskiey Msci zostaiący. Tedy z hospodarow chiba tych albo z tey familiey wplątał się ten co naypierwiey o Bassa[ra]biey pisał, zeby byc miała Bassarabią Multanska ziemia. Co zas do naszey ziemie, aby strona ta od morza zwac się miała Bassarabią kiedy, zkądby to się zaczęło, zadną zywą miarą nie widzę, oprocz tego chiba ze Baiazet sołtan, kiedy na naszego Stephana hospodara woiował — Bassarab hospodar multanski iuz w tureckim woysku był hołdownikiem tureckim — y Turcy zeby kiedy zwac te mieysca mieli, nie widzę, ale zawsze Budziakiem y Akkiermen tę stronę od morza zowią [1].

§. 9. Tytuly hospodarow dawnieysze y pieczęci.

Juz mołdawskich hospodarow pieczęc iasnie się wypisała dla czego zubrza głowa, Multanscy zas dla czego się krukiem pieczętuią, taka u ich latopiscach powiesc. Xiąze siedmigrodzkie pod rządem krolow węgierskich iednego czasu przeiezdzaiąc włosci

[1]) La acest capitol, în margine, Miron Costin a adaus următoarea glossă: «Pliundrował zamki iuz pod Turkami Bassaraba hos. w Missij okolo Baby, y gure iedne blisko Baby gurą komisową zow[i]ą y Turcy az podzisdzien, to iest gura koniuszego, ze tam pod tą gurą zginoł od pana swego tego to Bassaraby hosp.; te mieysca iednak za Dunaiem są, nie w Moldawie».

xięstwa swego w ziemi ołtskiey, tam gdzie niebozęta Rzymianie przed Tatary ustąpili byli, upatrzył nadobną białogłowę iednę y miał ią u siebie. A gdy białogłowa powiedziała ze iest z niego brzemienną, dał iey pierscien swoy roskazuiąc: iezeli męsczyzna się urodzi, zeby przyszła z dziecięciem do niego y pierscien na znak wiary przyniosła. Porodziwszy tedy białogłowa męsczyznę, bratu rzecz opowiedziała; wziowszy tedy brat siostrę y dziecie szli do xiązęcia na obietnice, a odpoczywaiąc z prace podrozney w dąbrowie iedney, dziecięciu płaczącemu dała matka pierscien na utolenie płaczu; igraiąc dziecie pierscieniem, kruk głodny zayrzawszy ze to co do pozywania u dziecięcia lsnie się w ręku, zleciał y porwawszy połknoł, a ze mu dokuczał pierscien wazny w gardle, siedział na drzewie z uciązonym zołądkiem. Co brat tey niewiasty widząc ze utracił wiarę siostry swoiey, pilnie się starał ze się podkradł pod kruka y strzalą go ugodził. Padł kruk zraniony, a ow namacawszy w gardle iego pierscien, niosł y kruka z pierscieniem y dziecię z siostrą swoią do xiązęcia. W podziwieniu to było u xiązęcia y rosprowszy kruka, poznał swoy własny pierscien y zarazem aby był waydą, to iest woiewodą, to chłopię nad tym powiatem uprzywileował; y iuz dorosszy pierwszy z tym narodem z gor wyszedł na panowanie, iako u nas Dragosz, y pro stemmate kruka zaraz zazywac poczoł, po ktorym y drudzy ich hospodarowie y podzisdzien.

Rzecz dziwna, ze ten narod, choc z iednego originału z Mołdawanami, ale czarny iest narod. Dla

czego y Turcy postrzegszy to Karawłachami, to iest czarnymi Włochami ich zowią, bo y ten pierwszy hospodar, o ktorym się powiesc pisała, ze z xiązęcia siedmigrodzkiego poszedł, imieniem Negruł woda, to iest Czarny (bo po naszemu ięzyku negru a po lacinie nigrum) zwał się. Zła iednak consequentia, ze czarnym tego pierwszego ich hospodara zwano, albo chocby y sam w rzeczy samey czarnym był, coby to nalezało zeby miał byc narod wszystek czarniawym? To pewna, ze rzadki u nich z nayznacznieyszych [1]) ludzi y z pospolstwa zeby nie miał byc czarniawym, a włosow nazbyt czarnych, choc iedni oycow Grekow mieli, drudzy Serbow, inszy Węgrow, y Polaka tam znaydzie[sz] za Symiona hospodara y za Matyasza, a po staremu synowie czarniawi. Ja tę kładę ratią, ze ta wszystka ziemia od początku az gdzie się konczy, cała na przeciw południowi lezy, mię[d]zy gorami a Dunaiem; iest wąska barzo, bo gdzie nayszyrsza od gor do Dunaiu, połtora dnia iazdy ledwo iest, a długa zas dni dwanascie wzdłuz gor y Dunaiem; y gory y samy grunt ziem w same południe patrzą, y gdzie się kolwiek obroci człowiek, w twarz słonce biie, y gorące daleko większe, nizeli tu w tey naszey ziemi. Zadaią im drudzy ze y z tego czarniawymi są, ze u kazdegoby naznacznieyszego boiarzyna iuz zwyczay iaki mamkami zawsze cyganki, co iest smieszna rzecz. Ja im tego nie zadaię, iako affinibus, braciey, in eadem fortuna et compassionibus z nami.

[1]) In manuscris *naynaznacznieyszych*.

Tytuł zas hospodarow mołdawskich dawny taki iest: Млⷭ҇тїю б҃жїею ми ιѡ н. воєвода и гпⷭ҇дръ земли молдавской, ѡбладатель восихъ странъ ѿ планинѹ до морꙗ, to iest: miłoscią bozą my Io N. woiewoda y hospodar ziem mołdawskich, rządca wszystkich stron od płonin[1]) do morza. A zawsze zwyczay iest, ze się serbskim ięzykiem tytul pisze az podzisdzień, tak u hospodara mołdawskiego iako y multanskiego. Dobiiali się mocno iedni z hospodarow Maramoreszu, Czyku y Gurgiewu, powiatow pogranicznych siedmigrodzkich, y Piotr hospodar, na ktorego sam swoią osobą sultan Suliman woiował, miał pyrkałabow swoich w Czyku, y temi powiatami się tytulował ten hospodar (soltan ten, ktory wzioł Tyginią od nas).

A tytuł hospodarow multanskich dawny taki iest: Млⷭ҇тїю б҃жїею ми ιѡ н. воєвода и гпⷭ҇дръ земли ѹгровлахїиской, алмашъ, фагарашъ, хєⷬ҇чєгъ, to iest: miłoscią bozą my Io N. woiewoda y hospodar ziemie Uhrowłachyskiey, Almasz, Fagarasz, Cherczieg.

Fagarasz, Almasz y Chaczieg (Cherczieg?) ze się w tytule multanskim dawnym znayduią, powiaty siedmigrodzkiey ziemie teraz są w gorach, z ktorych Multanie, iako się powiedziało, wyszli, y Fagarasz zamek stolicą ziemie na Ołcie iest, y długo te trzy powiaty Multanie trzymali. A Siedmigrodzianie trzymali po tey stronie gor wyzey Multan Mehedyską ziemię. Na zamian tedy dali Multanie te trzy powiaty Siedmi-

[1]) Glossă: połoniny gory węgierskie.

grodziąnom, a Siedmigrodzianie Mehedy Multanom ustąpili, ktora ziemia Mehedy y podzisdzien formą udzielnego xięstwa pod hospodarami multanskiemi zostaie, chorągiew ban mehedyski y muzykę woienną y pieczęc osobliwą ma, z dependencyey iednak hospodarow multanskich. Ta ziemia u nich graniczy się z Raszawą, tam gdzie iuz Dunay z gor wychodzi, ale tę Raszawę teraz Turcy trzymaią.

§. 10. O ięzyku wołoskim albo rumynskim.

Naiasnieyszym dowodem tego narodu zkąd są, mowa ich ktora prawdziwie lacinska corrupta iest, iako włoska. Miałem taki szeląg miedziany w ziemi naleziony około Romana, na ktorym barzo dobrze znaczne byly słowa takie: hereditas romana, a teraz hereditatem· heregią Wołosza zowią, tak się nadpsował ow pierwszy ięzyk dlugiemi czasy, ktore czego na swiecie nie odmienią y nie zepsuią? Wszystek iednak fundament mowy y podzisdzien języka lacinskiego trwa y częsc słow w naymnieyszey literze nieodmiennie stoi, większa zas częsc słow albo początkiem, albo srzodkiem, albo kącem słowa taz iest, częsc zas ale mnieysza ze wszystkich ięzykow sąsiedzkich y imiona y słowa w sobie ma, a nawięcey z słowianskiego, mniey zas z węgierskiego y tureckiego językow. Kładę y manifest języka tego:

IMIONA.

homo — omuł
sanguis — syndzie
umbilicus — burik
venter — vintre

caput — capuł	manus — myna
mens — mynte	digitus — dedzietuł
frons — frunte	os — osuł
scientia — sztyinca	pellis — piele
supercilia — sprinczene	pes — piczior
oculus — okiuł	caelum — cieruł
nasus — nasuł	humus — huma
facies — faca	terra — cara
ora — gura	stella — ste
(z włoska) bacia — budza	aqua — apa
lingua — limba	panis — pyne
dentes — dincy	albus — alb
mustax — mustaca	niger — negru
barba — barba	ruber — roszyw (z włoska)
pectus — pieptuł	herba — jarba
anima — inima	fenum — fyn
campus — kympuł	ver — vare
plenus — plin	autumnus — tomna
(z włoska) gaza — kasa	frigus — frig
supra — supra	calor — całd
desuper — de sus	serenus — senin
status — stat	turbidus — turbure
passus — passuł	mare — mare
dies — dzuwa (z włoska dziorno)	arcus — arkuł
nox — nopte	sagitta — sedziata
ventus — wyntuł	potestas — potere

primum ver — primovare.

SŁOWA.

manduco — menynku	pono — puy
bibo — bew	facio — fak

dormio — dormu
sedeo — szedzu
scribo — skryw
perambulo — prymbłu
aro — aru
semino — samen
audio — aud
video — vedzu
calco — kulku
sentio — sympt
percipio — priczep
laudo — łaud
intelligo — incieleg
rogo — rog
postulo — poftesk
precor — priesk
transmitto — trimic
fugio — fug
adiuto — adziutoresk
nescio — nu sztyw
nato — innot
vendo — wynd
respondeo — respond
cado — kad
occido — uczig
taceo — tak.

§. 11. O religiey.

Religią ritus graeci wzieli obie te ziemie pod samy czas kiedy cesarz Paleolog z patryarchą kostantynopolskim byli in personis na Florenskim synodzie. Aczkolwiek mieszkancy tych ziem iuz poł chrzescianami byli, nauczeni od Węgrow y od Serbow, sławianskiego narodu, swiezych na ten czas chrzescian; aby iednak iuz swoich władykow mieli, posłow do patryarchi kostantynopolskiego wysłali za Alexandra hospodara, ktorego Alexandrem starym zowią; nie zastawszy tedy patryarchi kostantinopolskiego na stolicy iego, do Och[r]ydy miasta serbskiego do metropolity stolicy tamtey, ktora po patryarchach pierwsza iest, iachali y od tey sakrę wzieli. Y trwała ta ziemia pod posłuszenstwem teyze stolicy do niedawnych czasow, az do Raduła hospodara za kro-

lewstwa w Polscze Zygmunta krola; po Chocinskiey pierwszey Raduł hospodar pod posłuszenstwo patryarchow kostantynopolskich duchowienstwo tey ziemie oddał. Z Serwiey tedy ta ziemia z sakrą razem y litery y język serbski tu do ziemie wniosła.

§. 12. Powiaty mołdawskiey ziemie.

O powiatach poczniemy od granic panstw krolewstwa polskiego liczyc, poczowszy od gor, ktore naszą ziemię z siedmigrodzką dzielą do samego Dniestru; obok powiaty kładę do samego morza czarnego, od Sniatyna y Kamienca.

Powiat	Czerniowski	Powiat	Chocinski
„	Soczawski	„	Dorohunski
„	Sorocki	„	Chyrłowski
„	Jaski	„	Kyrligetura
„	Romanski	„	Niemiecki
„	Totruski	„	Wasłuy
„	Lepuszna	„	Orheiowski
„	Felczy	„	Tutowa
„	Tekucz	„	Putna

Powiat Kohorłuy, w ktorym powiecie Gałac.

§. 13. Powiaty odcięte przez Turkow.

Powiat Kigiecz, w ktorym powiecie wzioł nam sołtan Osman z pod Chocinia powracaiąc Reny miasto y siła wsi y dał do grobu machometowego, a cząstka tego powiatu przy nas powiat tehynski; powiat Kilijski, w ktorym Ysmaił miasto, Smiłuł po wołosku;

powiat Białogrodzki, ktory się Bełgradem w naszych dawnych przywileiach mianuie, przy samym morzu: po trzykroc go brali nazad hospodarowie od Turkow.

§. 14. A powiaty ziemie multanskiey te są:

Powiat Rybnik
„ Sekuieny
„ Jałomica
„ Iłfeuł
„ Musciełuł
„ Ołtuł
„ Wyłcia
„ Zyi dolny

Powiat Buzew
„ Prawowa
„ Dymbowica
„ Ardzisz
„ Właszka
„ Romanacy
„ Zyi gurny.

Y Mehedyska ziemia, ktora z Raszawą iuz tureckim powiatem graniczy, tam własnie, gdzie Dunay przez gory się wyrzznoł. Ta Mehedyska u nich udzielną ziemią iest, starszych nad sobą banami zowie, pod takim tytulem: ban de Kraiowa; tych banow iednak hospodarowie Multanscy nadaią, y wyzey wszystkich boiarow stołek iego iest. Ban idem quod pan.

§. 15. O rzekach w ziemi mołdawskiey.

Dniestr zkąd wychodzi y iak z daleka, pewnieysza tam w Polscze ma byc powiesc, poniewaz z gor w panstwach Jego krolewskiey Msci wynika. Tu naszą ziemię okrązywszy, w czarne morze pod Białogrodem samym wpada, udziaławszy pierwiey nim wpada wielkie jezioro, ktore Widowem zowią.

Prut takze z panstw Jego krolewskiey Msci

wchodzi do nas pod Sniatynem, wpuł ziemię mołdawską dziełąc; w Dunay nizey Gałacu a wyzey Reń miast wpada; wielkie jeziora ma nim w Dunay wbiega, naywiększe jezioro Bratyszem zowią.

Czeremusz ta iuz między Mołdawską ziemią a Pokuciem z gor wybiega y zaraz nizey Sniatyna w Prut wpada, y ta dzieli Pokucie od ziemie wołoskiey.

Siret rzeka z gor wychodzi, ktore gory nas od Siedmigrodzkiey ziemie dzielą, zkąd ma imie, iuz się pisało ze z słowa węgierskiego „seretem"; obok z gorami po prawey a Prutem po lewey stronie idzie y wpada w Dunay między Brailą tureckim miastem a Gałacem naszym, siła rzek w siebie biorąc y naszych y multanskich; a ta rzeka nizey Fokszan nas od Multan dzieli.

Soczawa rzeka y ta z tychze gor; imie ma od kusznierzow, bo „soczi" po węgiersku kusznierz, ze tam naypierwiey kusznierze z Węgier osiedli, y miastu y rzece y powiatowi ztąd imie; wpada w Syret wtyle Kotnara.

Moldawa rzeka y ta takze z węgierskich gor wychodzi, z czego imie ma, iuz się pisało wyzey; wpada w Syret pod Romanem miastem.

Bystryca rzeka z bystrosci maiąc imie, iuz s serbska, z tychze gor barzo bystro, wpada pod Bakowem miastem w Syret.

Totrusz rzeka mało co nie z samego Czyku powiatu siedmigrodzkiego wynika węgierskim imieniem, miastu y powiatu imie daie, w Syret wpada pod Adziudem miastem.

Putna rzeka takze z gor w Syret wpada, wyzey Fokszan; powiatowi imie daie.

Miłkow, z miałkosci, iescze mnieysza rzeka z gor węgierskich, y ta do Seretu idzie, a tu nas y Multan ziemiami dzieli, ale zaraz sam Syret.

§. 16. Rzeczki z bukowin co celnieysze.

Baszew z Czerniowskich bukowin do Prutu idzie pod Stepanowcami.

Dziza z tychze bukowin, takze do Prutu.

Miletyn, Bahłuy pod Iassami z Kotnarskich bukowin, y te w Prut wpadaią.

Byrład nie zła rzeczka z Romanskich bukowin pięknymi y zyznymi mieyscami płynąc z Syretem się łączy, ale wnet z niego (za dziw) in eadem quantitate wychodzi y sam sobie pod Gałacem w Dunay wchodzi.

Wasłuy, Iałan, Kohorłuy, małe rzeczki z roznych bukowin, iedne do Prutu, drugie do Byrładu idą.

Rzeczki zas między Prutem a między Dniestrem z pol maiące początki, Czuhr, Reut, Kobolta, Kaynar; a z bukowin zas Orheiowskich Byk, Botna, Kogylnik, Sarata, Łepuszna y drugie mnieysze; niektore do Dniestru, drugie do Prutu idą. Samy Kogylnik polami sam sobie do morza idzie, a na nim zamek pusty, ktory się mianuie u niektorych pisarzow turris Neoptolemi.

§. 17. Miasta mołdawskiey ziemie.

Czerniowce, Chocin, Soroka, Stepanowce, Dorohun, Botuszan, Targ Serecki, Długie Pole, Baia, Soczawa, Niemiec, Piatra albo Kamien; Totrusz, Bakowa, gdzie biskupstwo pod posłuszenstwem rzymskim, Roman, Szkieia, Kotnar, Chyrłow, Targ Piękny; te miasta do gurney ziemie albo do gornego dwornictwa należą.

Iassy, Orcheiow, Kiszenew, Łapuszna, Chusz, Wasłuy, Byrład, Adziud, Wranczia, Fokszany, Tekucz, Pisk, Gałac, a te do dolnego dwornicstwa należą y dolną ziemią mianuie się, y stołkiem wyssza iest od gurney.

Miasta od Turkow wzięte: Ren, Ismaił, Kilia, Białogrod, Tehynia.

§. 18. Rzeki celnieysze w multanskiey ziemie.

Miłkow wielki, Rybna, Rybnik, Buzew, te wszystkie rzeki z gor węgierskich do Seretu naszego wpadaią. Krykow, Telezyn[1]), Prawowa, Jałomica złączywszy się do Dunaiu pod miastem Orasz de flocz, tak to miasto zowią, wpadaią.

Dymbowica, Ardzisz, te z sobą wkupie do Dunaiu na przeciw Sylistryey wbiegaią.

Y sam Ołt[2]) naygłownieysza rzeka y Zyi y iak wiele ich iest iuz daleko mnieyszych rzeczek y nieznacznych, wszystkie do Dunaiu wpadaią, z gur

[1]) Glossă: na Telezynie Zamoyski woiował z Michalem hos. mul.

[2]) Glossă: większy tam w Multaniech nizeli Dniestr.

się poczynaiąc blizko wiszących nad Dunaiem prawie. Oprocz samego Ołta rzeki, ktora się poczyna z dalekich inszych gur, bo ledwie nie naprzeciw Czernieiowiec naszych zaczyna się, a przechodzi przez Giurgiew, Czyk y Kazon, powiaty siedmigrodzkie, potym Byrsę zalewa, takze powiat siedmigrodzki, z Byrsy wyszedszy zaczyna ziemię Ołtską, gdzie zamek y obronny y piękny imieniem Fagarasz, a od Fagaraszu przez gury multanskie się przerzyna y do Dunaiu wpada.

§. 19. Miasta w ziemi multanskiey.

Fokszany wpoł z nami, Rybnik, Buzew, Giergica, Płoieszty, Tyrgszoruł, Weleny, Kempina, Tyrgowiszte stolica, Kympuł Łungu, to iest Długie Pole, Ardziszuł, Piteszty gdzie wina słodkie, Rybnykuł de sus, Kyneny, Slatyna, Tyrguł Zyiuł, Baia de arama, Strechaia, Czerniec, te miasta po podgurzu samym.

Kraiowa w Mehedyey, Karakał, Roszy de Vede, Odywoy, Bukureszty stolica, Kornecełuł, Orasz Floczy, Gradyszte, a te albo Dunaiem albo blizko Dunaiu lezą. Miasta u Turkow od Multan Dziurdziuw, Braiła.

C. Traducerea.

Cronica ţăriĭ Moldoveĭ şi a Munteniei.

Prea luminate, prea puternice şi milostive domnule comis al Coroaneĭ, prea milostivul meŭ domn şi frate!

Socot de o deosebită fericire a mea că o parte a cronicei mele despre ţara Moldoveĭ, înainte de a eşi la lumină în Moldova, va ajunge în mînile unuĭ bărbat atît de mare, în urma cererei uneĭ persoane, cu care Domnia Ta ştĭ foarte bine în ce strînse legăturĭ am fost totdeauna. Fac această lucrare pentru dînsul, căcĭ n'o găseşte la nicĭ un alt Moldovan; ar trebui să piardă prea multă vreme dacă ar vrea să adune singur prea puţinele ştirĭ din scriitoriĭ pămîntenĭ şi cele ce se găsesc la străinĭ; ar trebui să citească maĭ ales pe Dion: viaţa luĭ Traian şi pe Ungurul Talpentin[1]*: Culegerĭ din istoriile greceştĭ despre cele patru monarchiĭ.*

Căcĭ ţara noastră pănă acum nicĭ nu se întreabă, nicĭ nu ştie nimic despre începutul săŭ; ea n'are nicĭ un istoric, afară de răposatul Ureche, vornicul acesteĭ ţărĭ, care a adunat vieţile domnilor moldoveneştĭ de prin mănăstirĭ, iar răsboaele maĭ ales din Bielski cronicarul polon, şi ne-a lăsat o lucrare nesfîrşită care începe cu Dragoş, întîiul domn al acesteĭ ţărĭ, cel ce a descălecat-o a doua oară din Maramurăş, un ţinut al ţăriĭ Ardealuluĭ; iar despre întîiul descălecat prin Traian,

[1]) Toppeltinus.

împăratul Romeĭ, nu pomeneşte nimic, fie că n'a avut pe Dion, fie că era destul pentru dinsul să înceapă cu al doilea descălecat al acesteĭ ţărĭ de acum patru sute de anĭ [1]). Eŭ m'am îndeletnicit mult cu lucrurile astea în aceste din urmă, cum se pare, vremurĭ ale noastre, şi fie că poporul moldovenesc va citi maĭ întiĭ cronica mea, orĭ maĭ întiĭ va pieri, în desnădăjduirea în care mă aflu, dorinţa domnieĭ tale, bunul meŭ prieten, îmĭ întinde mîna înainte de peirea noastră. Măcar în această crăie prea luminată şi vestită să rămînă amintirea neamuluĭ nostru prin domnia ta, bunul meŭ prieten. Poate că norocul aceluĭa, care domneşte asupra domnieĭ tale, bunul meŭ prieten, ne va feri şi pe noĭ de peire, cu voinţa celuĭ de sus. Voĭ începe dar pe scurt, întru cît asprele vremurĭ ale noastre îmĭ îngădue, povestirea mea.

§. 1. Despre Dacia.

Orĭ-ce povestire trebue să înceapă de la început [2]). Fiindcă în ţările în care astăzĭ locuesc Moldoveniĭ saŭ Vlahiĭ, orĭ cum ĭĭ numesc Poloniĭ Volohiĭ, şi în ţările în care locuesc astăzĭ Ungrovlahiĭ saŭ Munteniĭ, orĭ cum ĭĭ numesc Poloniĭ Multaniĭ, precum şi în ţara care astăzĭ se numeşte Ardealul, fiindcă în aceste ţărĭ aŭ locuit din vremurile cele maĭ vechĭ Daciĭ,

[1]) Cf. predoslovia la descălecatul ţăriĭ Moldoveĭ: „orĭ că nu aŭ avut cărţĭ, orĭ că aŭ fost destul a scrie de maĭ scurte veacurĭ; destul de dînsul şi atîta" (Cron. Rom., ed. II, vol. I, pag. 4).

[2]) Cf. începutul descălecatuluĭ: „toate lucrurile dacă se încep a se spune din începutul săŭ, maĭ lesne se înţeleg" (Cron. Rom., ed. II, vol. I, pag. 9).

începem cu dînşiĭ povestea despre aceste ţărĭ, pe care pănă în zilele noastre istoriciĭ le numesc Dacia, împărţind-o în două: în Dacia de jos şi de sus. Daciĭ aŭ fost un popor tătăresc din marea Tartarie, străbuniĭ Ardelenilor, supuşĭ pe vremea aceea întinseĭ împărăţiĭ a Romanilor [1]). Dar în vremea împăratuluĭ roman Domiţian eĭ se desfăcuseră întru atît de stăpînirea romană, în cît nu numaĭ că răspinseră tributul şi ascultarea la care eraŭ supuşĭ, dar năvăliră chĭar în provinciile romane Misia, Tracia şi Iliria. Traĭan, împăratul roman, suindu-se pe tron după Domiţian şi văzînd că aceste părţĭ s'aŭ desfăcut de Roma, adună împotriva lor o oaste despre care Dion şi istoriile greceştĭ spun că era de 100,000 de oamenĭ, afară de oameniĭ aduşĭ din Italia cu femeĭ şi cu copiĭ cu tot, pentru a-ĭ aşeza în pămînturile cele întinse, care aşezărĭ Romaniĭ le numeaŭ coloniĭ. Din istoria romană se ştie că nu odată Romaniĭ aŭ făcut acest lucru, din pricina prea mareĭ mulţimĭ de oamenĭ din Italia, carĭ neavînd pămînturĭ destule pentru hrană, se trimeteaŭ o parte din eĭ cu femeĭ şi cu copiĭ cu tot în alte ţărĭ. Pornind aşa dar mulţimea de oştĭ şi de oamenĭ, Traĭan ajunse la Dunăre şi făcu un pod peste rîu: pănă azĭ se văd urmele acestuĭ pod şi eŭ însumĭ le-am văzut în ţara muntenească, în ţinutul Jiuluĭ, între Cladova şi Vidin: două locurĭ turceştĭ pe Dunăre. Traĭan a avut maĭ întîĭ o luptă cu Daciĭ de ceastă parte a munţilor, unde azĭ se află ţara muntenească, o altă luptă dincolo de munţĭ, unde

[1]) Glossă: Daciĭ popor tătăresc.

este țara Ardealuluĭ. Daciĭ perdură amîndouă luptele, într'a doua peri însușĭ Decebal craĭul lor, și astfel după aceste înfrîngerĭ așeză Traĭan adevărate coloniĭ romane atît în părțile unde azĭ este țara muntenească cît și în părțile unde azĭ este țara noastră moldovenească; ridică apoĭ cîte-va cetățĭ pe care le umplu cu soldațĭ, puse „dominĭ“ (dominos) peste fortărețe, de unde hospodariĭ noștriĭ se numesc și până astăzĭ pe latinește „domnĭ“ („domn“ e tot atît cît „dominus“); tot așa făcu și în țara Ardealuluĭ, aĭ căreĭ locuitorĭ se numesc până astăzĭ cu un nume neschimbat, împreună cu noĭ și cu Munteniĭ, Rumînĭ, adecă „Romanĭ“; și nu sunt puținĭ în țara Ardealuluĭ, căcĭ tot ținutul Maramurășuluĭ, precum și Oltul, un ținut de munte al țăriĭ Ardealuluĭ, sunt locuite de eĭ. După așezarea acestor coloniĭ înaintă Traĭan cu oștile sale prin cîmpurĭ până la Don și trecînd Donul intră în marea Tartarie, căcĭ și marea Tartarie era sub ascultarea Romanilor, cam dela răsboĭul luĭ Mitridat cu marele Pompeiŭ încoace[1]), și haniĭ primeaŭ steag de domnie dela Roma. Așezînd așa dar Tartaria până la Bactria, duse oștile din Bactria în Siria, din Siria în Eghipet și aci în Eghipet muri de disenterie; martor e Dion și istoriile greceștĭ despre cele patru monarchiĭ. Acestea s'aŭ petrecut după nașterea luĭ Chritos la anul 120.

§. 2. Despre valul luĭ Troĭan.

Valul luĭ Troĭan, cel dintîiŭ semn de graniță pus de împăratul Traĭan după așezarea Romanilor în aceste

[1]) Glossă: despre aceasta vezĭ maĭ pe larg istoria romană.

părţĭ, precum s'a povestit maĭ sus, e numit după numele împăratuluĭ de către locuitoriĭ acestor ţărĭ „Troĭan", nume moştenit dela străbuniĭ lor. Acest val s'a săpat în urma luĭ Traĭan, după ce a fost dus oastea cea mare în Tartaria, întogmaĭ cum astăzĭ împăraţiĭ turceştĭ obicĭnuesc să ridice în urma lor movile.

Aŭ scris uniĭ că valul acesta s'ar fi săpat pentru a se apăra de năvălirile Tătarilor; acest lucru e însă greŭ de crezut, căcĭ cine ar fi putut apăra în totdeauna o întindere atît de mare de pămînt? Maĭ curînd mi se pare că Traĭan a poruncit să-l sape spre vecĭnică amintire; căcĭ ce nu pot săpa o sută de miĭ de mînĭ, fie măcar într'o zi, fără multă trudă? Valul cuprinde foarte mult loc: începînd aproape de Galaţĭ dela apa Siretuluĭ, care desparte astăzĭ din jos de Focşanĭ ţara noastră de ţara muntenească, el trece pe deasupra Galaţilor peste Prut la satul Troĭan, odinioară al nostru, acum al Turcilor; de acolo merge peste Cartal prin cîmpurĭ până la Nistru, dela Nistru până la Nipru şi pre semne până la Don.

Un „troĭan" dela acelaş împărat s'a păstrat şi în ţara muntenească, dar numaĭ dela Dunăre spre munţĭ.

§. 3. Despre cetăţĭ.

Cetăţile cîte sunt astăzĭ în ţara moldovenească şi muntenească, fie intregĭ, fie în ruine, multe prin locurĭ abĭa cunoscute, nu sunt toate zidite în acelaş timp; unele sunt ridicate de Dacĭ, altele de Romanĭ,

altele însfîrşit de domnĭ după a doua descălecare a acestor ţărĭ. E foarte greŭ a scrie ceva asupra lor, căcĭ nicĭ prin mănăstirĭ nu se găseşte nimic despre ele, de oare ce sunt foarte vechĭ, ĭar mănăstirile sunt maĭ nouă, nicĭ răposatul Ureche nu pomeneşte de ele, nicĭ scriitoriĭ străinĭ nu ne spun, ce cetate de ce popor a fost zidită. Atita este sigur despre ele, că unele sunt zidite de Dacĭ, altele de Romanĭ, altele de Grecĭ, ĭar Chilia de Genovezĭ. Cea maĭ vechĭe din toate este Cetatea Albă, în care pe vremea împăratuluĭ roman August, o sută de anĭ înainte de Traĭan, a trăit bĭetul Ovidius poetul, surghĭunit pentru nişte versurĭ necuviincĭoase; despre dînsul ne-a păstrat o vecĭnică amintire balta care se face la vărsătura Nistruluĭ în mare, căcĭ după numele luĭ această baltă se chĭamă până astăzĭ „Vidov“. Despre cetatea Hotinuluĭ se crede deasemenea că este zidită de Dacĭ, ceea ce poate să fie adevărat, căcĭ Daciĭ locueaŭ şi în Podolia. Cetatea Suceveĭ, a Neamţuluĭ, a Tighineĭ, năruiturile din jos de Roman şi năruiturile de lîngă Galaţĭ pe Bărlad sunt saŭ din vremea Dacilor saŭ din vremea Romanilor; Soroca a zidit-o domnul Petru după a doua descălecare. Dar toate cetăţile acestea eraŭ la început maĭ micĭ şi aveaŭ numaĭ partea din mijloc, ca nişte turnurĭ; zidurile de jur împrejur le-aŭ făcut domniĭ, atît la Hotin cît şi la Suceava, Tighina şi Cetatea Albă; cele maĭ multe aŭ fost făcute de vestitul domn bătrînul Ştefan-Vodă. Numaĭ cetatea Chilieĭ este zidită de Genovezĭ, ca şi Kiefa din Crîm, în vremea cînd aceştia ţineaŭ în zălog Crîmul şi

toată marea neagră de la împărații din Stambul [1]). Cît despre turnul luĭ Neoptolem, care azĭ se chĭamă Tatarbunar, se știe de pe numele luĭ că este zidit de Grecĭ (căcĭ Neoptolem este un nume grecesc); el se află pe apa Cogilniculuĭ, care apă s'ar numi maĭ bine „vale" (dolina), căcĭ isvorăște din pădurile Orheĭuluĭ și merge până la mare, și pe această vale, într'un șes foarte frumos, se află năruiturile acestĕĭ cetățĭ, între Chilia și Cetatea Albă. Turnul luĭ Neoptolem s'a zidit cînd împărațiĭ greceștĭ stăpîneaŭ Stambulul și locurile acestea, după ce marele împărat Constantin mutase scaunul roman din Roma în Vizantia, unde astăzĭ se află Stambulul [2]).

§. 4. Despre pustiirea coloniei luĭ Traĭan prin Tătarĭ.

Colonia luĭ Traĭan a ținut in locurile de care am vorbit ceva maĭ mult de o sută de anĭ, căcĭ al treilea împărat după Traĭan, Adrian, cel care a întemeĭat în Tracia Adrianopolul, după numele săŭ, a poruncit să strice podul de peste Dunăre, cel făcut de Traĭan, din pricina năvălirilor tătăreștĭ, cărora nu putea să se împotrivească. In contra Tătarilor, carĭ voeaŭ să nimicească împărăția romană și colonia luĭ Traĭan, se împotriviseră multă vreme în cetățile și locurile maĭ întărite; dar neputîndu-se împotrivi până in sfîrșit uneĭ mulțimĭ așa de număroase de Tătarĭ,

[1]) Glossă: Crimul se chĭema odată în grecește Chersones.
[2]) Glossă: Stambulul e numit de Grecĭ neă Romi, adecă Roma nouă.

carî veneaŭ mereŭ tot maî mulţî, părăsiră aceste locurî şi uniî dintre dînşiî se întoarseră îndărăt în Italia, ceî maî de frunte, alţiî trecură munţiî vecinî cu noî şi se aşezară în Maramorăş pe rîurî, tocmaî în mijlocul munţilor, pe care noî îî numim ungureştî. Iar ceî din ţara muntenească tot în munţî s'aŭ aşezat, pe apa Oltuluî. Şi a durat aşezarea lor în acele locurî multe veacurî, maî bine de o mie de anî; cine vrea să ştie aceasta maî bine, n'are decît să citească cum în acest răstimp hanul Atila aŭ năvălit în aceste părţî ale lumeî, şi poporul slovăcesc saŭ slovenesc după dînsul.

§. 5. Al doilea descălecat al ţăriî Moldoveî şi Munteniеî.

Nu odată şi nu o singură ordie aŭ năvălit în tot cursul acestor vremî în părţile acestea, căcî maî întiî de toate aŭ intrat ordiile care aŭ alungat pe Romînî de acolo şi s'aŭ aşezat singure în acele locurî; după ele aŭ venit Atila cu ordiile sale, care şi astăzî trăesc în marea Tartarie şi se numesc Hung saŭ, cum le zic Muscaliî, Iuhriî. După Atila a venit poporul slovenesc, căcî Greciî pun în aceste părţî întiî pe Atila şi apoî pe Slovenî. După toate aceste năvălirî, năvăliră din noŭ alte ordiî, de care se alipiseră şi Unguriî şi care se luptară cu Romîniî din Maramorăş şi de pe Olt, căcî ordiile întinzîndu-se în rătăcirile lor nestatornice ajunseră dincolo de munţî, unde şi astăzî se văd semnele caselor lor, peste munţî şi prin munţî. Toate părţile acestea, şi ţara Ardea-

luluĭ şi Maramorăşul şi ţara Oltuluĭ, eraŭ sub Ungurĭ, urmaşiĭ hanuluĭ Atila, cînd Laslău craĭul unguresc, neputînd suferi pe Tătariĭ carĭ se întinseseră până în ţara Ardealuluĭ, adună impotriva lor oaste şi iĭ alungă întîĭ de dincolo de munţĭ, apoĭ trecînd cu oastea pe ceastă parte a munţilor, le dede o luptă din jos de Roman, un oraş al nostru de pe Siret; biruindu-ĭ şi văzîndu-ĭ pe Tătarĭ cum se înnecaŭ în apa Siretuluĭ, craĭul Laslău zise pe ungureşte: seretem, seretem, ceeace inseamnă: aşa-mĭ place, aşa-mĭ place, şi de atuncĭ până azĭ apa aceea se numeşte pentru vecie apa Siretuluĭ. Se vede şi de aci că de atuncĭ şi până acum a trecut multă vreme, căcĭ toate rîurile şi însuşĭ ţările îşĭ aŭ numele lor de la a doua descălecare. După acea înfrîngere Tătariĭ se retraseră maĭ departe în cîmpurĭ, ĭar Romîniĭ, adecă Romaniĭ, şi maĭ intîĭ „Monteniĭ“ saŭ „Munteniĭ“ se scoborîră din munţĭ la locurĭ maĭ deschise cu domnul lor Negrul; nu mult după aceea ĭeşiră şi Moldoveniĭ din Maramorăş cu Dragoş, întîĭul lor domn, la ţara Moldoveĭ şi ocupară maĭ întîĭ locurile de sub munţĭ.

§. 6. Despre feluritele nume ale poporuluĭ moldovenesc şi muntenesc.

Numele cel maĭ adevărat este dela întîĭul descălecat prin Traĭan „Rumîn“ saŭ „Roman“; acest nume l-a păstrat totdeauna pentru sine acest popor, şi îndată după descălecat şi după pustiire, cum s'a spus maĭ sus, şi după al doilea descălecat până astăzĭ; acest nume este obştesc şi Muntenilor şi Mol-

dovenilor şi Ardelenilor. „Rumîn" e un cuvînt schimbat cu vremea din „Roman"; şi astăzĭ, cînd vreaĭ să întrebĭ pe cineva dacă ştie moldoveneşte, îĭ zicĭ: şti rumîneşte, tot atît cît: scis romanice. Un alt nume eĭ între eĭ nu şĭ-aŭ dat nicĭ odată. Străiniĭ însă îĭ numesc în felurite chipurĭ, şi maĭ întîĭ Nemţiĭ îĭ numesc pe Italienĭ Walliĭ (Wallios), ĭar pe Moldovenĭ saŭ Muntenĭ Valachĭ (Walaskos); Unguriĭ îĭ numesc pe Italienĭ Olahĭ, pe Moldovenĭ saŭ Muntenĭ Olasĭ [1]); Poloniĭ aŭ cuvintele Włoch şi Wołoszyn [2]); Greciĭ numesc pe Muntenĭ Ungrovlahĭ, pe Moldovenĭ Bogdanovlahĭ; Turciĭ numesc pe Muntenĭ Caravlahĭ saŭ Ifliak, ĭar pe Moldovenĭ, după numele domnuluĭ Bogdan, îĭ numesc „Bogdanĭ",—e vorba de acel Bogdan care maĭ întîĭ a luat steag de la poarta otomană şi a pus haraciŭ; dare-ar Dumnezeŭ să nu-l maĭ ĭa, ĭar ţara aceasta să aĭbă altă soarte de la Dumnezeŭ, orĭ să pĭară cea dintîĭ în vremurile noastre! Astfel popoarele străine aŭ dat aceste numirĭ poporuluĭ, fiind că ştieaŭ bine că el îşĭ trage începutul din Italia, căcĭ tot cu acelaş nume îĭ numesc şi pe Italienĭ.

Sunt uniĭ carĭ cred că numele Vlah vine dela hatmanul roman Flaccus, cu schimbarea luĭ *f* în *v* şi a luĭ *k* în *h*; pe acest Flaccus îl scot din cunoscutele versurĭ ale luĭ Ovidius scrise din Cetatea Albă către unul din prieteniĭ săĭ cu numele Graecinus la Roma:

Praefuit his Graecine locis modo Flaccus et illo
Ripa ferox Istri sub duce tuta fuit,

---

[1]) Greşală, deoarece pe limba ungurească Romîn se zice *Oláh*, Italian *Olasz*; cf. pag. 150.

[2]) Italian şi Moldovan.

Hic tenuit Mysas gentes in pace fideli,
Hic arcu fisos terruit ense Getas.

Dar acestea sunt poveştĭ, căcĭ acel Flaccus aŭ apărat numaĭ provincia romană Misia şi ţărmuriĭ Dunăriĭ împotriva Tătarilor, ĭar coloniĭ n'aŭ aşezat de fel, cum a făcut împăratul Traĭan. Se găsesc şi o sumă de alte nume la scriitorĭ, ca Tribalĭ, Rascĭ şi altele: toate poveştĭ, căcĭ aceştia născocesc nume după districte, ca şi cum ar zice cineva în loc de Polon Volînean, Podolean şi aşa maĭ departe; tot aşa ĭ-aŭ numit Rascianĭ, de oare-ce se află un district cu nume asemănător în ţara Muntenească, adecă Raşava, şi un rîu cu acelaş nume; întocmaĭ cum uniĭ aŭ pus nume ţăriĭ muntenescĭ Basarabia — despre aceasta vom vorbi maĭ jos — ceea-ce nicĭ odată n'a fost.

Şi în Macedonia se află o colonie romană, de aceeaşĭ limbă cu noĭ şi cu mult maĭ apropiată de limba italiană de cît vorba noastră. Greciĭ îĭ numesc Cuţovlahĭ, va să zică Vlahĭ şchĭopĭ (Chromovlahĭ), fiind-că din oastea romană aŭ rămas acolo numaĭ şchĭopiĭ şi bolnaviĭ; acolo se află un district destul de mare care se chĭamă Romania şi este o colonie romană. Numele cel maĭ noŭ al Moldovenilor noştriĭ este „Moldovan" ĭar al Muntenilor „Muntean", de unde şi din ce pricină viu aceste două nume, vom arăta maĭ jos.

§. 7. De unde se numeşte ţara Moldovenească „Moldova", ĭar ţara Muntenească „Muntenia".

Indată după depărtarea ordiilor tătăreştĭ de prin aceste locurĭ, păstoriĭ cu turmele lor se scoborîră din

Maramorăş şi de la Olt, neavînd a se mai teme de nimic; astfel Oltenii de pe Olt [1]) scoborîndu-se din munţi, se aşezară în ţara de la Olt până la Dunăre; ţara lor n'ar avea prin urmare de ce să se numească ţara „multenească" (multanska ziemia), ci „muntenească" saŭ „montenească", de la „munte", căci „munte" înseamnă pe limba noastră „montes", iar „muntean" nu înseamnă altceva de cît „podgorean" (podgurzanin), fiind-că aŭ locuit atîta vreme în munţi. Aŭ ei acolo munţi înalţi, iar între munţi locuri atît de potrivite pentru locuit, mai ales pe apa Oltului, în cît şi acum ar putea locui acolo un popor foarte număros; ţara o numesc „ţara Oltului", adecă: terra Olti. — Dincoace, Dragoş, fiul unui „dominus" din vremurile vechi, numit mai întîi cu acest nume corupt „domn", apoi cu un nume unguresc „vodă" (wayda) şi în sfîrşit mai bine cu unul polonesc „voevod", eşind cu cîte-va sute de oameni armaţi, merseră dealungul unei ape pe atunci fără nume, care curgea sub Suceava spre Roman, şi la eşirea din munţi întâlniră un zimbru, pe care luîndu-l de bun semn îl goniră în josul apei. Avea acel Dragoş o căţea, pe care o chiema Molda; şi ori unde se ascundea zimbrul, căţeaua îl găsea, până ce însfîrşit obosindu-l de tot îl omorîră şi-i puseră capul spre amintire într'o ţapă lîngă rîu; de aci cel dintîiŭ sat întemeiat de ei se chiamă până astăzi Bourenii [2]). Iar căţeaua după a-

[1]) Glossă: „Poate că din *Oltean* prin adaosul unui *M* s'a făcut Moltean" (pol. Multan). Cf. Descălecatul dentîiŭ, ed. II Cogăln., pag. 10.

[2]) Glossă: căci zimbrul pe limba moldovenească se numesce bour (buor).

tita osteneală bînd apă prea multă din rîu a murit acolo; de la această moarte puseră nume rîuluĭ maĭ întîĭ Molda, apoĭ Moldova, ĭar de la numele rîuluĭ Moldova întreg poporul s'aŭ numit Moldovenĭ. Eŭ urmez în toate acestea pe Ureche, răposatul vornic şi cronicar al ţăriĭ, deşi ştiŭ pe de o parte că Sigetul, scaunul Maramurăşuluĭ, are până astăzĭ pecetea cu capul de zimbru, întocmaĭ ca Moldova, ĭar pe de alta, că în ţara nemţească, nu departe de noĭ, se află o apă Molda. Dragoş mergînd maĭ departe îşĭ alese loc de locuit între rîurile Molda şi Bistriţa cîmpul care pînă azĭ se chĭamă „cîmpiile luĭ Dragoş", adecă campi Dragosij. Bistriţa şĭ-a luat maĭ tîrziŭ numele de la repeziciunea sa, cînd a început să se amestece cu vorba noastră şi vorba sirbească saŭ slavonească, care ne-a venit de la Sîrbĭ odată cu biserica.

§. 8. Despre Basarabia.

Mare greşală fac ceĭ ce scriŭ şi scot hărţĭ că odinioară ţara muntenească saŭ o parte oare care din ţara noastră s'ar fi numit Basarabia. Cit despre Muntenĭ, se ştie că la eĭ a fost o familie puternică a Basarabilor, care a dat maĭ mulţĭ domnĭ unul după altul, din care familie era şi vestitul Şerban vodă, cel care nu odată s'a bătut cu Turciĭ şi a biruit pe hanul din Crîm, cum a fost la noĭ bătrînul Ştefan, care odată a fost biruit de Baĭazit împăratul turcesc, dar din a doua luptă deabĭa a scăpat acesta peste Dunăre; ba a bătut şi pe hanul din Crîm pe Nistru şi s'a luptat şi cu craĭul polonesc Olbracht în făgetul

de la Cozmin (deşi, ce-ĭ drept, moldoveneşte); despre acest Ştefan poţĭ afla cine a fost el, dacă veĭ ceti pe Kromer, pe Strykowski şi pe Bielski. Basarab se iscălea şi Mateĭ domnul muntenesc, în timpul nostru, şi era într'adevăr din acea familie; astăzĭ din acea familie maĭ este în viaţă domnul Constantin, cel care a rămas în ţările Inălţimeĭ sale craĭuluĭ [1]. Aşa dar după aceştĭ domnĭ saŭ după această familie s'a luat cel ce a scris maĭ întîĭ despre Basarabia, că aceasta ar fi ţara muntenească. Cît despre ţara noastră, că partea de lîngă mare s'ar fi numit cîndva Basarabia, nu pot afla cu nicĭ un chip de unde să-şĭ fi luat început această numire; doară ca sultanul Baĭazet şi Turciĭ, cînd aŭ făcut răsboiŭ împotriva domnuluĭ nostru Ştefan — pe atuncĭ Basaraba domnul muntenesc se afla ca tributar în oastea turcească — să fi pus acest nume acelor locurĭ; nu mi se pare însă adevărat, căcĭ Turciĭ aŭ numit totdeauna partea de lîngă mare „Budziak“ saŭ „Akkiermen“ [2])

§. 9. Titlurile cele maĭ vechĭ şi peceţile domnilor.

Despre pecetea domnilor moldoveneştĭ s'a arătat lămurit pentru ce ea poartă un cap de zimbru; de

---

[1]) Se înţelege, craĭuluĭ leşesc; Miron Costin vorbeşte totdeauna de regele polon ca de stăpînul său.

[2]) „Domnul Basaraba a jefuit în vremea Turcilor cetăţile din Misia, pe lîngă Baba, şi un munte aproape de Baba este numit până astăzĭ de Turcĭ „muntele comisuluĭ“, căcĭ acolo subt acel munte aŭ pierit comisul de mîna domnuluĭ său a sus numituluĭ domn Basaraba; aceste locurĭ sunt însă dincolo de Dunăre, nu în Moldova.“ — In această glossă adăugată de Miron Costin la text e vorba de munţiĭ *Babadagh*, nu înţelegem însă ce legătură ĭ-a dat Miron Costin cu textul.

ce în pecetea muntenească se află un corb, cronicarii lor spun următoarea poveste. Prinţul Ardealului care era supus regilor ungureştî trecînd odată prin pămînturile principatuluî săŭ din ţara Oltuluî, acolo unde maî 'nainte Romaniî fugiseră de Tătarî, văzu o femee frumoasă şi o luă la sine. Iar cînd femeea îî spuse că este îngreunată de dînsul, îî dede inelul săŭ zicîndu-î: dacă veî naşte un băeat, să viî cu copilul la mine şi să aducî spre încredinţare inelul. Născînd femeea un băeat, ea povesti fapta fratelui săŭ, iar acesta luînd pe soru-sa şi pe băeat, se duseră la principe după făgăduinţă; şi cînd se odihneaŭ de osteneala drumuluî într'o dumbravă, mama dede copiluluî care începuse a plînge inelul, ca să-î astîmpere plînsul; cum se juca băeatul cu inelul, un corb flămînd, părîndu-i-se că străluceşte ceva de mîncat în mînile băeatuluî, sbură, îî răpi inelul şi-l înghiţi; dar fiindcă inelul cam mare îî stătea în gît, el se aşeză în pom cu burta întinsă. Văzînd fratele neveste̤î că a perdut semnul de credinţă al soreî sale, se furişă frumos sub corb şi-l lovi cu o săgeată. Corbul căzu la pămînt rănit, iar el, după ce pipăi în gîtlejul corbuluî inelul, duse la principe şi pe corbul cu inelul şi pe soru-sa cu băeatul. Nu puţin s'a mirat principele de acestea şi spintecînd corbul îşî recunoscu inelul şi hotărî numaî decît ca băeatul să fie vodă (wayda), adecă voevod peste acel ţinut. După ce crescu băeatul mare, el fu cel dintîiŭ care trecu împreună cu poporul săŭ munţiî, ca la noî Dragoş, şi începu să întrebuinţeze corbul drept stemă; după dînsul se luară şi ceîlalţî domnî aî lor până astăzî.

Ciudat lucru: acest popor, deşi de acelaş neam cu Moldovenii, este negru la faţă. Din pricina aceasta Turcii îi numesc Caravlahi, adecă Vlahii cei negrii, căci şi cel dintiiŭ domn, a căruĭ poveste am spus-o maĭ sus cum a plecat din ţara prinţuluĭ ardelenesc, se numea Negrul vodă, adecă cel „negru la faţă" (czarny), căci pe limba noastră se zice „negru", iar pe latineşte „nigrum". Ar fi însă greşită părerea care ar zice că cel dintiiŭ domn al lor s'a numit Negrul din pricină că tot poporul era negru, chiar dacă el însuşi ar fi fost într'adevăr negru la faţă. E adevărat că rareori găseşti la ei, fie între oamenii de frunte, fie în popor, oameni cari să nu fie negricioşi şi să nu aibă părul foarte negru, deşi unii dintre ei aŭ avut părinţi Greci, alţii Sîrbi, alţii Unguri, ba până şi Poloni aĭ să găseşti pe acolo din vremurile luĭ Simion şi Mateĭ, totuşi fiii lor sunt, ca maĭ 'nainte, negricioşi. Pricina mi se pare a fi aceea că toată ţara lor, dela un capăt la altul, este aşezată spre miază zi, între munţi şi Dunăre; ea este foarte îngustă, căci acolo unde este maĭ largă, dela munţi până la Dunăre, deabia mergi o zi şi jumătate călare, iar în lungime mergi două-spre-zece zile dealungul munţilor saŭ Dunăreĭ. Şi munţii şi pămîntul ţării sunt în faţa soareluĭ, şi ori unde se întoarce omul, soarele îi bate drept în faţă şi cu mult maĭ ferbinte de cît dincoace în ţara noastră. Zic unii că şi din pricina aceea sunt ei negricioşi, că maĭ toţi boerii de frunte au obiceiul de a lua pentru copii doici dintre ţigance; aceasta e însă de rîs. Eŭ unul nu pot lăsa să treacă acest lucru despre ei, ca despre nişte

rude şi fraţĭ ce-mĭ sunt, avînd şi eĭ aceeaşĭ soarte şi aceleaşĭ suferinţe cu noĭ.

Titlul cel vechiŭ al domnilor moldoveneştĭ este următorul: млⷭ҇тїю бж҃їею ми Їѡ н. воевода и гп҇дрѣ земли молдавской, ѡбладателѣ восихѣ странѣ ѿ планинꙋ до морꙗ, adecă: cu mila luĭ Dumnezeŭ noĭ Io N. voevod şi domn al ţăriĭ Moldoveĭ, stăpînitor al tuturor părţilor dela plaĭurĭ [1]) pănă la mare.

Totdeauna a fost obiceĭul ca titlul să se scrie în limba sîrbească [2]), atît la domniĭ moldoveneştĭ cît şi la ceĭ munteneştĭ. Uniĭ din domnĭ s'aŭ silit să cîştige Maramurăşul, Cicul şi Gurghiul, ţinuturĭ de margine ale Ardealuluĭ; domnul Petru, împotriva căruĭa a venit cu răsboiŭ însuşĭ sultanul Soliman în persoană, îşĭ avea părcalabiĭ săĭ în Cic şi se întitula domn al acelor ţinuturĭ (e vorba de acel sultan, care ne-a luat Tighina).

Titlul cel vechiŭ al domnilor munteneştĭ este acesta: млⷭ҇тїю бж҃їю ми іѡ н. воевода и гⷭ҇пдрѣ земли ꙋгровлахїиской, алмашѣ, фагарашѣ, хеⷭ҇чегѣ, adecă: cu mila luĭ Dumnezeŭ noĭ Io N. voevod şi domn al ţăriĭ Ugrovlahieĭ, al Amlaşuluĭ, al Făgăraşuluĭ şi Haţeguluĭ. Amlaşul, Făgăraşul şi Haţegul [3]), care se găsesc în titlul cel vechiŭ al domnilor munteneştĭ, sunt astăzĭ ţinuturĭ în ţara Ardealuluĭ, în munţiĭ din care eşiră, după cum s'a spus, Munteniĭ, ĭar castelul

---

[1]) Glossă: *plaĭurile* sunt munţiĭ ungureştĭ.

[2]) „Sîrbească" este luat aci în înţeles de „slavonească".

[3]) Miron Costin a înţeles greşit pe „herčeg" ca Haţeg, în loc de herţeg, herţog = duce; cf. maĭ sus pag. 150.

Făgărașului pe Olt este scaunul țării. Muntenii aŭ stăpînit multă vreme acele trei ținuturi; iar Ardelenii aŭ stăpînit de ceastă parte a munților, mai în sus de Munteni, țara Mehedinților. In schimb dederă apoi Muntenii cele trei ținuturi Ardelenilor, iar Ardelenii dederă Muntenilor Mehedinții; această țară a Mehedinților este până astăzi ca un principat vasal sub stăpînirea domnilor munteni, căci banul Mehedinților are steag și muzică ostășască și pecete osebită, atîrnă însă de domnii muntenești; țara lui se învecinează cu Rașava, acolo unde Dunărea ese din munți; Rașava este însă acum în mînile Turcilor.

§. 10. Despre limba moldovenească saŭ rumînească.

Dovada cea mai vădită despre neamul și obîrșia acestui popor este limba lui, care nu este alta de cît limba latinească stricată, întocmai ca cea italiană. Am avut odată un ban de aramă, pe care l-am găsit în pămînt lîngă Roman și pe care se puteaŭ ceti foarte bine cuvintele: hereditas romana; astăzi Moldovenii zic în loc de hereditas „heregiă“[1]; atît de mult s'a stricat acea limbă de baștină prin lungile vremi, care ce nu schimbă și ce nu strică pe lumea aceasta! Cu toate astea, întreg temeiul vorbirei este până astăzi din limba latinească și multe cuvinte nu se deosebesc nici măcar într'o literă; cele mai multe însă samănă saŭ numai la început, saŭ la mijlocul

[1] Cf. Descălecatul dentîiŭ, ed. II Cogălniceanu, pag. 25.

saŭ la sfîrşitul lor; o altă parte, cea maĭ mică însă, atît nume cît şi verbe, sunt împrumutate din limbile popoarelor vecine şi maĭ ales din limba slovenească; maĭ puţine sunt din limba ungurească şi turcească. Iată şi cîteva pilde din această limbă:

NUME.

homo — omul
sanguis — sînge
caput — capul
mens — minte
frons — frunte
scientia — ştiinţa
supercilia — sprîncene
oculus — ochĭul
nasus — nasul
facies — faţa
ora — gura
bacia (din italieneşte) — buza (budza)
lingua — limba
dentes — dinţiĭ
mustax — mustaţa
barba — barba
pectus — pĭeptul
anima — inima
campus — cîmpul
plenus — plin
gaza (din italieneşte) — casa
supra — supra
desupra — de sus

umbilicus — buric
venter — vintre
manus — mîna
digitus — degetul
os — osul
pellis — pĭele
pes — picĭor
caelum — cerul
humus — huma
terra — ţara
stella — stea (ste)
aqua — apa
panis — pîne
albus — alb
niger — negru
ruber — roşu (din italieneşte)
herba — ĭarba
fenum — fîn
ver — vară
autumnus — toamna (tomna)
frigus — frig
calor — cald
serenus — senin

status — stat
passus — pasul
dies — ziua (dzuua)
nox — noapte (nopte)
ventus — vîntul
turbidus — turbure
mare — mare
arcus — arcul
sagitta — săgeata
potestas — putere (potere)
primum ver — primăvară.

VERBE.

manduco — mănînc
bibo — beŭ
dormio — dorm (dormu)
sedeo — şed (şedzu)
scribo — scriŭ
perambulo — primblu
aro — ar (aru)
semino — samăn
audio — aud
video — văd (vădzu)
calco — culc (culcu)
sentio — simpt
percipio — pricep
laudo — laud
intelligo — înţeleg
pono — puĭ
facio — fac
rogo — rog
postulo — poftesc
precor — priesc
transmitto — trimiţ
fugio — fug
adiuto — agĭutoresc
nescio — nu ştiŭ
nato — înnot
vendo — vînd
respondeo — răspund (respond)
cado — cad
occido — ucig
taceo — tac.

§. 11. Despre religie.

Amîndouă aceste ţărĭ aŭ luat legea de ritul grecesc în vremea cînd împăratul Paleolog cu patriarhul Constantinopoluluĭ s'aŭ dus eĭ înşişĭ la soborul din Florenţa. Deşi locuitoriĭ acestor ţărĭ eraŭ pe atuncĭ de jumătate creştinĭ, învăţaţĭ de Ungurĭ

şi de Sîrbĭ, popor de neam slovenesc pe atuncĭ de curînd creştinat,—ca să aĭbă totuşĭ episcopiĭ lor, eĭ trimeseră solĭ la patriarhul Constantinopoluluĭ pe vremea domnuluĭ Alexandru, care se chĭamă şi Alexandru cel Bătrîn; negăsind pe patriarhul din Constantinopol în scaunul său, eĭ se duseră la Ochrida, un oraş sîrbesc în care se afla un scaun metropolitan, cel dintîiŭ după patriarh, şi de la acel mitropolit luară blagoslovenie. Şi până nu de mult această ţară a stat în ascultare de acel scaun, până la domnul Radul, pe timpul domnieĭ luĭ Sigismund în Polonia. După întîĭul răsboiŭ dela Hotin domnul Radul puse preoţimea acesteĭ ţărĭ sub ascultarea patriarhilor din Constantinopol. Tot din Serbia a împrumutat această ţară odată cu sfinţirea episcopilor şi literile şi limba sîrbească.

§. 12. Ţinuturile ţăriĭ Moldoveĭ.

Voiŭ începe să număr ţinuturile dela graniţele regatuluĭ polon, începînd cu munţiĭ carĭ despart ţara noastră de ţara Ungurească şi mergînd până la Nistru, după aceea voiŭ pune ţinuturile până la Marea Neagră începînd dela Sniatin şi Cameniţa.

Ţinutul	Cernăuţilor	Ţinutul	Hotinuluĭ
„	Suceveĭ	„	Dorohoĭuluĭ
„	Sorociĭ	„	Hărlăuluĭ
„	Iaşilor	„	Cîrligătureĭ
„	Romanuluĭ	„	Neamţuluĭ
„	Totruşuluĭ	„	Vasluĭuluĭ
„	Lăpuşneĭ	„	Orheĭuluĭ

Ţinutul	Fălciuluĭ	Ţinutul	Tutoveĭ
„	Tecucĭuluĭ	„	Putneĭ

Ţinutul Covurluĭuluĭ (Cohorluĭ), în care ţinut se află Galaţul.

§. 13. Ţinuturile luate de Turcĭ.

Ţinutul Chigecĭuluĭ, în care ţinut ne-a luat sultanul Osman, întorcîndu-se de la Hotin, oraşul Reni şi maĭ multe sate, pe care le-a dăruit mormîntuluĭ luĭ Mahomet; o părticică din acel ţinut ne-a rămas nouă şi anume ţinutul Tighineĭ; ţinutul Chilieĭ, în care se află oraşul Ismail, moldoveneşte Smilul; ţinutul Cetăţiĭ Albe, care în vechile noastre documente se numeşte Belgrad, lipit de mare: de treĭ orĭ l-aŭ luat îndărăt domniĭ Moldoveĭ de la Turcĭ.

§. 14. Ţinuturile ţăriĭ Munteneştĭ.

Ţinutul	Rîmniculuĭ	Ţinutul	Buzăuluĭ
„	Săcuĭeniĭ	„	Prahova
„	Jalomiţa	„	Dîmboviţa
„	Muscelul	„	Argeş
„	Oltul	„	Vlaşca
„	Vîlcea	„	Romanaţiĭ
„	Jiul de jos	„	Jiul de sus

Ţara Mehedinţilor, care se învecinează cu Raşava, acum ţinut turcesc, se află acolo unde Dunărea îşĭ face cale prin munţĭ; această ţară a Mehedinţilor este la eĭ ca o provincie deosebită, capiĭ eĭ se chĭamă banĭ, cu titlu: ban de Craĭova; pe aceştĭ banĭ însă

iĭ numesc domniĭ Munteniei; scaunul lor este pus ceva maĭ sus de cît al tuturor celorlaţĭ boerĭ. „Ban“ e tot atît cît „pan“.

§. 15. Despre apele ţăriĭ Moldoveĭ.

De unde şi cît de departe isvorăşte Nistrul, maĭ bine veţĭ fi ştiind voĭ în Polonia, fiindcă ese din munţĭ în ţările Inălţimeĭ sale craĭuluĭ. Ocolind ţara noastră, el se varsă sub Cetatea Albă în marea neagră, făcînd, înainte de a se vărsa în mare, o baltă foarte întinsă, pe care oameniĭ o numesc Vidov.

Prutul isvorăşte de asemenea în ţările Inălţimeĭ sale şi trece la noĭ pe la Hotin, tăind în două părţĭ ţara Moldoveĭ; se varsă în Dunăre din jos de Galaţĭ şi din sus de oraşul Reni; are marĭ bălţĭ înainte de a intra în Dunăre; cea maĭ mare se chĭamă Bratăş.

Ceremuşul ese din munţiĭ dintre ţara Moldoveĭ şi Pocuţia şi cade în Prut din jos de Sniatin; acest rîu desparte ţara Moldoveĭ de Pocuţia.

Apa Siretuluĭ ese din munţiĭ ce ne despart pe noĭ de ţara Ardealuluĭ; de unde iĭ vine numele, s'a scris maĭ sus, dela cuvîntul unguresc „seretem“ (szeretem); avînd de partea dreaptă munţiĭ, ĭar de stînga Prutul, merge şi se varsă în Dunăre între Brăila, oraş turcesc, şi Galaţul nostru, după ce ĭa în sine o sumă de rîurĭ, atît de ale noastre cit şi munteneştĭ; aceastǎ apă ne desparte pe noĭ din jos de Focşanĭ de Muntenĭ.

Apa Suceveĭ ese din aceĭaşĭ munţĭ; se chĭamă

aşa de la cojocariĭ, carĭ în ungureşte se numesc „soczi" (szöcs), căcĭ acolo s'aŭ aşezat maĭ întiĭ cojocariĭ, venind din ţara Ungurească, şi aŭ dat nume oraşuluĭ, apeĭ şi ţinutuluĭ; ea se varsă în Siret, în dosul Cotnarilor.

Apa Moldoveĭ ese şi ea din munţiĭ ungureştĭ; de unde ĭ-a venit numele, s'a scris maĭ sus; se varsă în Siret din jos de oraşul Roman.

Apa Bistriţeĭ, numită aşa după sloveneşte, din pricina repeziciuneĭ sale, eşind şi curgînd foarte repede din aceĭaşĭ munţĭ, se varsă sub oraşul Bacăŭ în Siret.

Apa Totruşuluĭ isvorăşte cam din ţinutul Ciculuĭ în ţara Ardealuluĭ; numele eĭ este unguresc; ea dede nume şi oraşuluĭ şi ţinutuluĭ; se varsă în Siret sub oraşul Agĭud.

Apa Putneĭ, care de asemenea isvorăşte din munţĭ, se varsă în Siret din sus de Focşanĭ; ea dede nume şi ţinutuluĭ.

Milcovul, numit aşa din pricina curgeriĭ sale line[1]), este o apă maĭ mică, ese din munţiĭ ungureştĭ şi se varsă în Siret; ea ne desparte, împreună cu Siretul, de Muntenĭ.

§. 16. Rîuleţele cele maĭ de căpetenie din bucovinĭ [2]).

Başăul, din bucovinele Cernăuţilor, se varsă în Prut sub Ştefăneştĭ; Jijia, din aceleaşĭ bucovinĭ, tot

---

[1]) Miron Costin derivă cuvîntul Milcov din adj. polonesc *miałki* încet, blînd, lin, subs. *miałkość* blîndeţe.

[2]) „Bucovină" luat în înţeles de „făget".

în Prut; Miletinul şi Bahluïul de sub Iaşĭ, eşind amîndouă din bucovinele dela Cotnarĭ, se varsă în Prut; Bărladul, o apă bună, eşind din bucovinele dela Roman şi curgînd prin locurĭ frumoase şi bogate, se uneşte cu Siretul, dar lucru cĭudat, ese ĭarăşĭ din el cu aceeaşĭ mărime şi se varsă apoĭ singur sub Galaţĭ în Dunăre[1]. Vasluïul, Ialanul, Covurluïul sunt rîurĭ micĭ, isvorăsc din maĭ multe bucovinĭ, şi se varsă unele în Prut, altele în Bărlad.

Apele ce isvorăsc din cîmpurĭ între Prut şi Nistru sunt: Cĭuhrul, Răutul, Cobolta, Căinarul; din bucovinele Orheĭuluĭ es Bîcul, Botna, Cogîlnicul, Sărata, Lăpuşna şi altele maĭ micĭ: unele se varsă în Nistru, altele în Prut. Numaĭ Cogîlnicul merge prin cîmpurĭ până la mare; pe el stă un castel pustiŭ, care la uniĭ scriitorĭ poartă numele de „turnul luĭ Neoptolem“.

§. 17. Oraşele ţăriĭ Moldoveĭ.

Cernăuţiĭ, Hotinul, Soroca, Ştefăneştiĭ, Dorohoïul, Botoşaniĭ, Tîrgul Siretuluĭ, Cîmpulungul, Baĭa, Suceava, Neamţul, Pĭatra, Totruşul, Bacăul, unde se află episcopia catolică, Romanul, Şcheĭa, Cotnariĭ, Hărlăul, Tîrgul Frumos; toate oraşele acestea se ţin de ţara de sus saŭ de vornicia de sus.

Iaşiĭ, Orheĭul, Chişinăul, Lăpuşna, Huşiĭ, Vasluïul, Bărladul, Agĭudul, Vrancea, Focşaniĭ, Tecucĭul, Piscul[2]),

[1]) Miron Costin face aci o greşală neexplicabilă, căcĭ Bărladul, după ce se varsă în Siret, nu maĭ ese dintr'însul.

[2]) Astăzĭ sat în jud. Covurluĭuluĭ.

Galaţul; toate acestea se ţin de vornicia de jos şi se numesc ţara de jos; ea este în hierarhie cu un grad maĭ sus decît cealaltă.

Oraşele luate de Turcĭ sunt Reniĭ, Ismailul, Chilia, Cetatea Albă şi Tighina.

§. 18. Rîurile maĭ de frunte din ţara Muntenească.

Milcovul mare, Rîmna, Rîmnicul, Buzăul: toate acestea rîurĭ ce isvorăsc din munţiĭ ungureştĭ şi se varsă în Siretul nostru. Cricovul, Teleajenul[1]), Prahova, Ialomiţa unindu-se toate la un loc se varsă în Dunăre la locul ce se chĭamă „Cetatea de Flocĭ".

Dîmboviţa şi Argeşul, amîndouă unite se varsă în Dunăre în faţa Silistrieĭ.

Oltul[2]), rîul cel maĭ mare, Jiul şi altele multe maĭ micĭ şi maĭ neînsemnate, isvorăsc toate din munţiĭ, despre care aĭ putea zice că staŭ spânzuraţĭ deasupra Dunăreĭ, şi se varsă în acest rîu, afară de apa Oltuluĭ care începe în alţĭ munţĭ depărtaţĭ, căcĭ isvorăşte cam în faţa Cernăuţilor noştriĭ şi trece prin Gurghiu, Cic şi Cazon[3]), ţinuturĭ ardeleneştĭ, apoĭ spală Bîrsa, un alt ţinut al Ardealuluĭ; părăsind ţara Bîrseĭ, el intră în ţara Oltuluĭ, unde se află castelul cel frumos şi întărit cu numele Făgăraş; dela Făgăraş trece prin munţiĭ munteneştĭ şi se varsă în Dunăre.

---

[1]) Glossă: Pe Teleajen a fost lupta luĭ Zamojski cu Mihaĭ voevodul muntenesc.

[2]) Glossă: Acolo în ţara muntenească maĭ mare decît Nistrul (sc. Nistrul de la noĭ din Moldova).

[3]) Actualul *Kászony* din Transilvania.

§. 19. Oraşele din ţara Muntenească.

Focşanĭ, jumătate al nostru; Rîmnicul, Buzăul, Gherghiţa, Ploieştiĭ, Tirgşorul, Văleniĭ, Cimpina, Tirgoviştea, scaunul domnesc, Cimpulungul, Argeşul, Piteştiĭ, unde se fac vinurile cele dulcĭ, Rîmnicul de sus, Ciĭneniĭ, Slatina, Tirgul Jiuluĭ, Baia de aramă, Strehaia, Cerneţul; acestea toate sunt subt munţĭ.

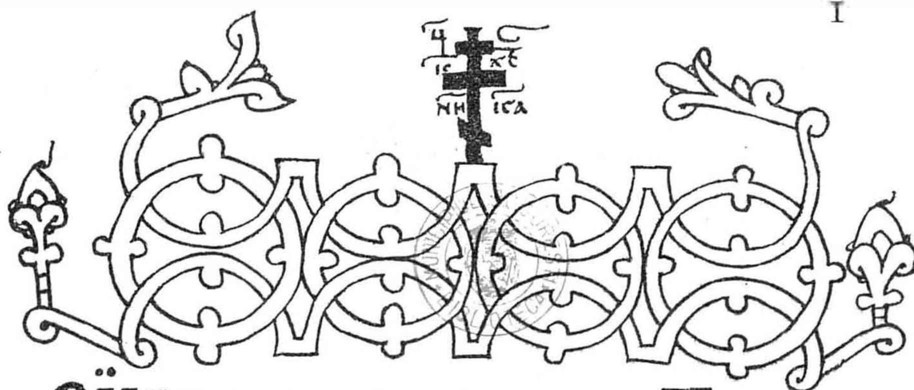
Craiova în Mehedinţĭ, Caracal, Roşiĭ de Vede, Odăĭ [1]), scaunul Bucureştĭ, Cornăţelul [2]), Cetatea de Flocĭ, Grădiştea [3]); acestea sunt saŭ pe Dunăre saŭ aproape de Dunăre. Oraşele luate de Turcĭ dela Muntenĭ sunt: Gĭurgĭu şi Brăila.

[1]) In orig. *Odywoy*, prob. Odăĭ, sat în jud. Buzăuluĭ, plaiul Pîrscov.
[2]) Prob. *Cornăţelul* din jud. Dîmboviţa.
[3]) Prob. *Grădiştea* din Rîmnicul Sărat saŭ Vlaşca.

ERRATA.

Pagina	Şirul	S'a tipărit	In loc de
8	1 de jos	га	г҃а
9	13 de sus	мѫдроти	мѫдроⷭ҇ ти
9	16 „	evagheliĭ	evangheliĭ
13	13 „	Alexandrel	Alexandrel;
32	2 de jos	*mănăstirĭ*	*mănăstireĭ*
53	2 „	să se adaoge după „încăerîndu-se“ cuvintele „în 18 ale aceleĭașĭ lunĭ“.	
60	5 „	să se adaoge după „mareluĭ“ cuvintele „și de mir vărsătoruluĭ“.	
63	6 de sus	să se adaoge după „luâ“ cuvintele „în locul luĭ“.	
85	1 „	написаⷭ҇	наииⷭ҇а
150	23 „	*olász*	*olasz*
160	10 „	strony;	strony:
185	12 de jos	Romînĭ	Romanĭ

СЇИ ЛѢТОПИСЕЦЬ ѾТО

линача произволенїемь бжїемь молдавскаа землѧ :~
В лѣто ѕѡзз . прїиде драгошь воевода ѿ у
гръскои земли ѿ марамѹрыша за тѹромь на
ло . и гсва в лѣ :~ По немь гсва сась снь его са воево
д лѣ . По немь снь его лацко воевода гсва н
лѣ . И по немь гсва богдань воево ѕ лѣ . И гсва
снъ мѹша гспинь петрѹ воево ві лѣ . И по
немь гсва братъ его ромаⷩ воевода г лѣ . та по немь
гсва братъ его стефаⷩ воевода з лѣ . И по не
гсва юга воевода в лѣть :~
молдавстѣи . црⷭ҇ :~
В лѣто ѕѡиз . мца а . ісг . ста . алеѯадръ
воевода . стпе . оу молдавскои земли . а юга
воевода . оума . мирча воевода . и сѣла .
ѿ алеѯандръ воевода молдавскою землю . ав лѣ .

LETOPISEȚUL DE LA BISTRIȚA, 1359—1506.

и н мцъ. и оумрѣ. в лѣто. ѕцмв. ге. а
еже и погребен бы в црквинег притесиси монастир
иже и сѧ зда сам вѣчнаа ему памѧть. И по же
сѧ ему сн првенец. нарени. Илїа воевода.
в лѣто. ѕцзі. ю. іс. ѿ іс нагинин наісшин.
Стефань же воево. роса ѿ естаниси. в лѣ
ѕцѳі. Петр же воевода. роди сѧ ѿ марини
дъщи. марина. в лѣто. ѕца. В лѣто. ѕцлг.
ѿ іс. взѧ Илїа воевода. Себе же ему. и прине
сѧ гидиго. в ест же боти же вънча же сѧ вънела.
и роса ему сн. в лѣто. ѕцле. и именоваша
его романь ѿ неноже. роса. В лѣ. ѕцмѕ. ѵ.
зі. и оумрѣ. у бѣлогра. в лѣ. ѕцзг. тогда же
и стальпе з воевода. нарени. а рис господа
ре. у мохиани и бы. прави и разбои. между сно
алезандра воеводи. у лолони. и вьз може Стефа
воевода на Илїа вода, и ѿ бла же. Илїа воевода. по
смерти ѿца своего алезандра воеводы. са. іса
мца. поработи же ѿ лолони. ѿ блас. з емане ѿ
іс в. мца. в. рабои. бы. у дрьманешин.
В лѣ. ѕцмв. фе. а. днь. ума. ио. вп не. и в
з може стефань воевода. на стрет ѿ. рабои
приде. Илїа воевода. и з лѣ хо. и ударина стефан
воевода. у подраги. и вз може на него. в лѣто

ѕцмд. н҃. д҃. апр. чезрафтінжера конкы.
оуппиперѣ. в лѣт. ѕцмд. мца. м҃. н. в че. в лѣто
ѕцм҃. но існ. приидошѧ татаре. и плѣни
шадо котоушани. и тааісы приидошѧ. в лѣт
ѕцми. де. ві. и пожегошѧ расади. и евраа.
в лѣто. ѕцнв. ма. в апр. преставішесѧ іемь
в господ ханть. стефанавоевода. и лїаша
воеводи. и сн славнего.
в лѣто. ѕцнз. мца. ѿ. ві. прииде богдан оугро
и удари на алезандрела воеводи. у пламвшта. бан
романова вга. и поби множество и пано. … тааа
гофетта. и сотеандрони. и инимнози. поби е
в лѣто. ѕцнѳ. мца. ѿ. ѕі. прииде … нневыша.
в пе…воево. нарен…нн. аро. нощиѧ. и напа
дена богданавоевоеди. у… свитаавше в т
пасіи сѣчетеем угла … ва.
в лѣто. ѕцзг. м. ісе. вы. рабон. умоунанеа
в алезандрела. и в… мо. арона. на алезандрела
и побѣже до бѣло. гра. и тамо сісомтаса.
в лѣто. ѕцзе. мца. а. ві. в авгтов… при
иде стефаньвоевода. съ богданавоевоеди.
на аронавоевоеди. на мастонарица емое. храка.
у должещи. и в… може стефань воевоа. вїею
матію. и прависи в… молдавскы :

Въ лѣто ҂ѕцѯѳ. ию(л). е. повоева Стефан воево(да)
Секѹискѹю землю. Въ лѣто ҂ѕцо. ию(н). кв. оударишѧ
Стефана воевода. пѹшкою. ѹ Кїлїи градѹ.
Въ лѣто ҂ѕцоа. ию(л). е. прїѧ(т). Стефань воево(да)
себѣ. г(о)спожда. и кнѧгинѧ Еѵдокіѧ ѿ Кіе-
ва сестра. Семена цр(ѣ). Въ лѣто ҂ѕцог. м(ѣ)с(е)ца. ген(варѧ)
кг. въ четвертоко. въ полнощи. въниде Стефа(н)
воевода. въ Кїлїи. и ѡбѣсадегра. и прѣбитѹ
въ четвертокомирно. а въ пѧ(т)ко рано. оударишѧ. и на-
чашѧ. ѡбатити. гра(д). кєлїиски. и стаіс ѡрва-
шѧ въ един(ъ) день. и не бишѧ добѣра. а въ сѫботѫ же.
прѣдадесѧ град и въниде. Стефань воевода въ гра(д)
біемьи ѡзволеніе. и прѣбисту. г. дни. вела
и ѹвалафа. и ѹісправа валюгра(д). и постави
тѹ. и санапрѣісаласѧ. и ни ѹпа. и надѹчи,
Єго. блюстигра(д). ѿ изъ ѹиневѣрны. и спа-
ісовъ з братиесѧ. съ вьсемъ вонносѡ своеи.
възнаст(ѹ)пиониградѣ своеи. сѹчавски. и стаісоп-
велѣ. митрополито. и єпископи своеи. и вра-
сѧ. іереи. благодаритинеба. ѿ бывшемѹ
дарованіи. ѿ вышнѧго бога саваѡфа. иже
на хѣрѹвимѣ почиваѧи. и подвоюже летѣ тѣ.
Въ лѣто ҂ѕцое. въздвиже сѧ кра(л) ѹгрьскии. нарица-
еми. Матиѧшъ. и пасти ѿ зѹшь. съ вьсеѧ

силоѫ. оугрьскоѫ. ноє. ѳі. въ д. ісеже. ноє

прїидоша оу романовъ тръгоу. и въ з днь декє.

мца. пожегоша его. и тако прїидоша до

бани. въ ді. днє. мца. въ пнє. на вторник.

бысть мысль бжїиѧ въ стефана воевода. и напа

ношіѧ на оугре оу бани. и прѣдаде ихъ бъ въ рѫцѣ

стефанa воевода. и въ конецъ него. и побїени бы

ша. ѿ нихъ множество много. и с ратїода. оугр

лебина рани. и тако въ вратанишѧ посрамле

ни. и нѣт нихже. и с раскиини не бы. и со ѿ них мнѣ

хѫ. нѫ бы. тако же бжїѧ воля бжїа. ѿ цар въ се

држителѣ. понеже гле. да не хвалит сѧ прѣ

мѫдрїи. прмѫдростїѧ своеѫ. и да не хва

лит сѧ. силнии силоѫ своеѫ. да не хвалит сѧ бо

гатии. богатьство своим. и инде богле. і с ако

сланїи падоша. а не мощни. прѣпоасашѧ

силоѫ. тако да разоумѣѥ. тако бранѣ. ни со

ісоговѣ можна. нѫ ѿ габа силы. и тогда же

д тапапла нистефана воевода. са ісѫі союзе

мли. и бы нa дроугое оставленїе.

Въ лѣто. ѕцои. мца. фе. ієз. оу вторникъ

въ бытпалѣ ненїе брани. и погоублєнїє ѿ сте

фана воеводи. въ лѣто. ѕцоѳ. ге. ѕі. оу вторни

оусѫтень бы. и сали дворни. съ негрилѣтани. иа

лезастолни.

ѻі. к. Въ лѣто ѕцоѳ. мсца. мр. з. въ четвертокъ. бы брань.
бес Радоуломъ. воеводою. оу Сочи. и възможе Стефанъ
воевода. Божїею милостїю. и помощїа силнаго
слава. ѿ Бога. и побиш ихъ. множество много. И
въ венстѣ гове его въ затнибы. и велиціи.
сісиптѣ. Радоу воевода. въ заѧбы. и мнози живи на
жиптода. оу увращении биша. и иже и посѣчени
быша. тысмое ѿставижива два. велиса
болѣра мнртѣ исомиса. и Стана. логофета.
тожде. лѣт. а. ісѳ. бн. зжвелен. тогда.
по въсена въселенѣи. в вармла в немъ сдасѣдѣше
цръ на ѿба. Въ лѣто. ѕцп. мсца. се. дї. прїа
Стефанъ воевода себѣ. гпжда. і снагїнѣ Ма-
рїа. ѿ Магопа. Въ лѣто. ѕцпа. мсца. нов. и.
въ пне. раздрали стоѳанъ воевоа. воинецъ своѧи.
и стѣгове. оумнісовн. и паісипои хаша. и
своѧ въ сѣврабо. на Радоула воеводи. и не внешеса
посогодемца. ні. въ четъ. на мамастѡ. нарица
ємое потто. вона. И стоу. бишж довера. та
ісодежей въ палсъ. и въ тъ в же болгадовера. єже є,
іс. тожде. мсца. въсжбота. на не лѣ.
ѿ станви Радоу воевода въвсѧ свѡавъсвѡи.
и побѣже съвсѣм воисом своѧ. в на
ѕѡніи града своего. нарицаемїи. дъвовица. въ ісѣже.

прїидe. стефавоево. съвсесѧ вонискоѫ сво
еѧ. исѧбесѧ деграда дѫмбовица. ивъмошѧ
тїа. побѣжерадѫвоево. изгра. въ. ісд.
тожде. мца. въера. прїа. стефань
воводагра. ивънидевънѧ. ивъ зѧ. истижа
радѫлавоевода. идъщерьего. сѫщаемѫеди
нородна. ивъсѧсисровищеегони въсѧризъиего.
ивъсиеситьгоеего. иты. сътвори. г. дни.
велѧ. итаисовъ звраистисѧ въ наставнии
своиградасъдавесїи. итогда митрополи. сврь
сѧ исанрнисещрсани. тюное. идивное. срь
тение. сътвориша. нжпатепрославиша
ба. свъсѧ. гажевъздарабувоему стефа
нѫвоеводѣ. итубогода. гостбавелїасѧ
вори. митрополито. ивнтасевои ба
сарабажесѧставигвоватти. басараесоегво.
игвова. мца. а. радѫжевоевода. побѣжедо
турско. ивъзѧсъсобою. [illegible]. турско. иу
дриша набасарабѧ. вьте. де. іст. ирабиша
басараба. ивонисаегосвъсѧ. асапобѣжедомо
дависонземли. турцижеприидошавъсѧ
басараба. иставшасѧстано. убелада. де.
ла. въпатьо. итатостишанаврати. и
тавнившеземлѧивъзгораниша. иплѣниша.

[illegible]

ч мунтанскои земли. тыи ниже бѣ хужде вѣ
евраб. въ лѣ. ҂ѕцпв. мца. окт. а. приа. сте
фан воевода. градъ телажки. и прѣвзе са ла богла
вин посадте. и жени их привѣдоша и цигани мно
ги. тогда възѧ. и градъ жеже. тогжде. мца
е. бн. бои. съ оугры. и съ вцапалуше. и побие
ни биша. въ іс же. тогжде мца. разбиша
и бе вѣвраба. въ лѣто. ҂ѕцпг. се. і. въ вторни
кы бо. мавалуи. съ ей ламит пусисами. и вѣ
змоесте фан воевода тогда. бжiею матпiю. и
помощiа. IV. ха. сна. живагоба. иже съ
пртъпы двы. рождьшаго сѧ. настинiе на
ше. и прѣдаде и бѣ. невѣрни. сии. и извисы
въ сте риню меча. и падоша тогда. бечисла
множьство. мно. и ухвашени биша жи
виб е чисела многи. и же и посачени быша
паси. и жтвисмо единого. оставиша
жива. сна. са. паша. и стъговей. и съ ве
лисими неси нетри. възатти быша. более
нели. м. сеситръ. и възвратисѧ. стефа
воевоа. съ всевсами воневоими. иакопобѣдо
носе. въ наслѣжанiе свои гра. сучавеси. и възи
доша ему на срѣтенiе. митрополити.
iерене. носѧщи честное. еулiе в ржиса. и слу

ісе

жаще. и хвалящеба. ѿ вышедаровани
ѿ вышнягоиблагословѣщецрѣ. даживе
црь. и бытгда. велиевъ люде. и въсѧ. ѿ исо
ни господа, и православни въсѧ. хрстїа
но. иасопобѣдись. поганеисы. и азыисы.
рожисож. рабасвоего. іѡ. стефавоеводѫ.
а сас стефавоводаггда. гдтвавелїа. съзо
рим мизопоантаго. и вит плѣнсвои. и въсѧ.
болѣросвои. ѿ виамисаже. и домала. и да
ровемногигдгда. дарова. въсеи. воинцѣ
своеи. и похвалтѣжащеба. ѿ вышеѧ
лѣт. ѕцпд. мца. ю. іеѕ. въпамтѿ. прїи
де. са. црь. тпѫеси. нарицаемиме мекѣ.
сѣвтѣсамиеевоимисиаами. и бесѣраба
воевода. съними. и свѣвсеавоисеисоасвое
я. на стефанавоевода. сътвориесними
бои. усѣлопоттоци. и возмогошало
да. ислетиїнитурци. и схнисатнимимѹ
тане. и падоша ттѹ. добрїивитажи.
и великїи. болѣри немалнидобрїи. и мла
дїи. юнаци. и воинеисаа. добра. и храбра. и
храбрїи: юнаци. хѹсаре. потопишатто
да. и бытгда. сербевелїа. въмодаста
земли. и рѣсаѿисони. ѕемле. и господа

и православни. хрьстїанѡ. вьнегда слышаша
ша. таковадоша. добрїи. и храбрїи ви
тѧжи. и велицїи болѣри. и добрїи. и
младїи. юнаци. и добра. и храбра. и и
збраннавоинска. и с храбрыми их усари. по
рѫсише. невѣрни. и поганеси. тазї. и пор
ѫсипоганим мутна. таковрин тасницы
биша погани и биша в утѣснени.
на христїа свои таковатѣниша землѧ. и
прїидоша до сучави мѣсто поможегоша.
и възвратисѧ. плѣнѧще. и пожигаѫ
ще землѧ. в лѣ. ҂ѕцпе. де. ꙁі. престави
сѧ раба божїа. марїа госпожда. симагопа:
в лѣ. ҂ѕцпз. ю. ісв. мата. изгна алеграисели.
вне твѣрашниса. тожде. лѣ. ю. ѕі. поморделя
та. ю. іс. престависѧ воевода. сн стефа
воеводи. тожде. лѣта. ꙗ. н. вне. вѣрь
престависѧ раба божїа. іс мѣжнѣ вдущи.
алезандровѣ воеводи. и сестра у великїи. пре
стависѧ. г. де. помен. в лѣ. ҂ѕцчѳ. мца
ю. н. вне. бы. разбои. с бѡгдїани. не вца
палуше. урекни. и вазможе паки. стефа
воевода. бжїею милостїю. и матва и прїтца
его матере. на вса. свы. и молениемь его

и славнаго великого ѡмиса. просопіа. и побие
ни быша вѣми. мно. множьство бесчисла
и въсечени тех гоней. въ заптине быша и мнеди
нени бы. и въсени вятлияки. и боляри. пода.
падоша. и еже десномь ня тисаа помбра
збою. и тоже съмрьти. до скончаниа выса
и подайша дрьва падесто рабою. и приведе
ни. и погребены у ... ца своего. а гнъ
стефан воевода. ѡстави. влавоевода.
калугера. гнова тимуста и сонъ земании же
нажи сав оесъ творит прѣ глаголъ. по не. даваше
помощи вси. егда въ замашеградове. и егда.
пожегоша земля. и н девъ села. и мнигпрѣ
мунтянски. и не ѡстави ни ѡ ни. и гнъ
стефан воевода. ѿ тѧ дува заратинса
сѧ о побѣдоносѣствъ всеж войско своя.
и съвъ всѣ ми своими боляри. в настание
свои гра с учасие и ни ... у богпогда. гнъ стефа
воевода. гопъ ...вели ... зори ми роспоаль.
епископ. и боляроевои. и въсе вои сецѣ своен.
и вити ... многи ... пода. постави. и да
ри многи ... пода. дарова. и ѡдежди мно
цѣнни. боляроевои. и вити ... и вьсе
вои сецѣне своен. и въсенѿ пущаше. подоанію

.въждо въ своей. и научашех. уважати
ти. и славити бга. ѿ бывше. поне ѿ бабѣ.
ежебы. в лѣ. ѕцѕ. мр. і. прѣ стефан вое
вода. гра. ѿ Градѹна. и постави свои прѣ вса
лаби. в лѣта. и в Ванїса. в лѣ. ѕцѕа. нача
зидати. гра. и саме неѿ романова тѣ прѣга.
в лѣто. ѕцѳв. прїидоша Турци. на исе
Бѣлиоградѹ. и съ ними на помо. ѡ. и с аестін.
и слѹге. ала. воевода. и с мѹнтяне. и взя
ша е. ю. ді. в вера. прин в исо прѣ всала. и
масима. побѣждели та. ѵ. е. в вера. в
зашеи белогра. при германа и ѿ жана. прѣ
и салаба. в лѣто. ѕцѕг. се. а. понде стефан
воевода до сралѣ атедисо. и избраша ѹ соломін.
а до того прїидоша тѣ Турци. с хрѣтто. да же до
сѹчави. и пожегоша и мѣсто. се. ді. в пне
и в затон и в заратиша. палѣше ж цѣ земла
и пожигающе. в лѣто. ѕцѕг. мца. де. бы
рабо сѣ тѣ Тѹрси и с ними и с в мало соте. ѹ свѧтаго бѹгн. и
в змо. стефан воевода. еже ю матію.
в лѣто. ѕцѕа. мца. ф. ѕ. в пне. бы рабе. с хрот
ѹ белгаре. на сирета. и ж би. и главаемѹ ѿ
се сосоша. в лѣто. зд. мца. юлїа. ѕ. ѹ вторни
прѣставися. ра. еже. Алезандр воевода. сн

стефана воеводы. иже и погребен. оу глави прадѣда
его. алеѯандра воеводи въ монастирѣ ѿ бистри-
ци. вѣчнаа ему память. в лѣт ӡ҃е. въздви-
жеся. исраила сеи. на бѣрены албертъ. с двѣстѧ
мне воими и силами. лѣстиа. на стефана
воеводѫ. рекѫщи. ѩко град ижъ. на путци.
въ глѧтии градове. и селию. и бес града. и господа
гнъ воевода. на срѣтение. исраилю ласкому на-
реномоу. албертоу. пола. по ісаи сараевое. хрѹ-
пана. и с лісавит парниса. с многими. и ве-
лісими дарми. и исра. прия. дари. любезно.
и с вѣчитипа и мирш. паі сне ѿпустити. по ісали
сара до гна. стефана воеводы. и с книже.
паі сна лвестиа рекоша ѩко градиж. на ѹ-
ци. и паки. и исра. посла. свое с тоі слан сари.
до стефана воеводы. гнъ же воевода. погости
и добре. и с честиѫ и ѿпустив въ свое ся.
и пакси нѣще по храничи ѹлестини ими.
сине. посла. гнъ стефан воевода. по ісали
сари. до исраила. свои вѣрни. болярі.
жупана. петрѹ плоффе. и жупана. исаа.
вистпани. с многими. и великими
дарми. и пакі со. исра. прания дераисаниѕв. ѹ
михаи. на сенезани. с въсами. своими

воискаами. и приидоша до исоумане. на кра
земли. молдавскои. и тамо сташа. по искание
г(оспо)дна. стефана воевода. и полашажи. долне
гра. и пода. вида. стефа(н) воевода. и ис(с)о
благабнсилах(ри)сто. и тако повеле събрати вс(е)
. въсеи. воиску своеи. у романов градоу. и тако ѿ ни(х).
тамо. сътвориша. у исоумане. семь. дни
и падоша. у шипиници. а до тоа. г(оспо)д(и)нъ стефа(н)
воевода. у твръдини у правнетраже. и полан.
противатѣхо. на бро. тернос(к)ото правгу. на пръви
раисоу. а с(ь)г(о)нъ. стефань воевода. исолн(е)наля
. м(ѣ)ца. (с)з. в нед(ѣ)л(ю). ѿ е. и хащеѿсоувави дово
нецъ своеи. до романо(в)траг(о)у. и въ тъ д(ь)нь. при
ведоша ему. ѿ ерража. s. лѣх(о). и тако.
г. лѣ(х) и пола. до цре тоурско. а дроугиаже.
ѿсъченити повелѣ. и тако. иса. лаеисин. при
иде. съ воисками. своими. до Сочава. гра.
в неделѣ. еже е. м(ѣ)ца. (се). (с)д. въ (с)s. жевр
вгтусини. исъверю. начаша. рвати. град Сочав
скиси. и тако. рваша. г. нел(ѣ). днъ и нощь.
и ничто же. не доспаша. а г(оспо)д(и)нъ же стефану
воевода. прииде помо. ѿ и (с)ра. оугрскиси. на
ремнiи лагероу. и жебѣшеера. а сетоу. иср(а)
люламскомоу. ви. тысеща. во. не бнимабаше

бжїю. воевода. ардѣлскїи. иже не свататїа.
бра. бжїю. воевода. съ стефаном. воеводов
и тайско. бжїю. воевода. въпросѝ. гна. сте
фана. воевода. съ миръ тьнего. съ краль. ла
скїи. и гнъ стефан воевода. е вола е. съ тро
ри. на смиренїе. и тайско бжїю. по ласвон.
сли. до кралѣ. ласко. ісаіско. абы. ѿ. иса.
ира. до кралѣ. и тайско. ѿиде до кралѣ. не в
мирни. иж абнеа враили. пяте. иже и прїи
доша. и гнъ стефан воевода. погосивь. и да
рова. бжїю. воевода. съ великими многими.
дарми. и ѿпусти его в своаси. и въ лѣ. ѿ.
мца. ѵтебе. в зврат(и)тнса. кра. ласкїи. и м
не ѿиде. пяте. им же и прїиде. иж ѿиде инь.
пяте. иж ебѣше. земла. цѣла. и тайско.
разгневасе. стефан воевода. и погна въ великы.
съ своими вои. и съдавь. тысяща. турско. и до
сижень. в кра. ісомн. ѵсо. и въ лѣ. бва вы
шна. на помо и удри ша на них. ѵтебе. мца
ѿ. ієѕ. и матїа е жїеа. и ма твами. пр
тїа его мтре. и мленїе его. и славна
го. велико мнїса. и мро(с)личива дни мизїа. в
змо. гнъ стефан воевода. тода. и разбиша и
и тайско погнаша и. прабуин. ко минова

оубиваѫщи. и сѣкѫщи. и бысть велїа. Бо
да. въ влахо ѿ молдавскы. ѡрѫжїи и въ вси. сѣи
провеспалево. възапишаша. и мнози бол
ри. и велици. воеводи. ласкитамо пало
ша. и многа. воиска. паде. тѡда. и в всеп
ски. велицѣи. и жерваша с ними на свѣта.
градѹ. тѡда. въз апибыша. и инимали
и помешни. мнози. и жена моронойепове
дати. аса. ѕра. евсѧетанисими в ои. с
красавтеди. ѡсо. ѵїсомина. села. и спра
дѹ. прїиде до чернѡци. а воиска же стефана
воевода. с ними. равно и дѣхѫ. оубиваѫщи
са. и прїиде ва. гнѹ стефанѹ воевода. на
граде и дрѹга воиска ласка. на помо. ѕра
люласкомѹ итаиско. гнъ стефа воевода.
призва. бодора. воеводаесвое. и дадеемѹ воин
ска. и поласго. на сражение. тои. воицѧ.
и повелѣемѹ бити с ними. и таиско бодо.
прїа воиска и прїиде. рѣка. прѹтова. и сра
тие воиска тиа. в весѫ бола. рерь. и въ нела.
ѿ. ѕ. рабиша. рабиша. и тѫа воиска
мати абжїеа. и народо. гна стефана
воевода. и биша. и тамо ста велїа. в пѫ
днъ. в влахо. ѿ молдасцѣ сѫжи. и па

и тамо. многалдѧ исавоиска. вь мѣ а ѕ і нарица
емое. село. лецещи. и не вѣдѣаше кралѧ. ѿ
пришествии воинства его. и с внем ѹ҆ѵи саисо.
погибе. нит аѩ. воиска атла. ѿ разбиение
кралево. и в тъпне. ѿ. а. та и с разбиение и кра
ѿ черновци. и тъ вниде. прѹ тарвиса. и ѿ тѧжду
побѣже. с вьмали минѣ с ними вои. и ева.
стеса. аса. гнъ стефан воевода. в вса. воиска
своа. ѿ пвети. и каждо вьсвоаси. и тако по
вель. вьса вни а з ѿ. и болѧрове свои. събраха
ѹдне. стегонисола. вь мѣ а ѿ. нарицаемое хрь
ло. и тако. събраша вьсе в тогдне. и тоѕо
года. гнъ стефан воевода. г ос благоволиа сво
ри. вьсѧ болѧрове. ѿ велика же. и до мала.
и вити пѧ жи многи гоода. постави. и съдарми.
мно. цами. гоода. дарова и. кождо по подоа
нию. и ѿпущаше. въсвоаси. и научаше их.
хвалити. и благословити бога вышнего. ѿ би
шеимь. даровании. понеже вьсѧ в з монас
ратто. ѕ ѕ. мца. ма. плани. маисоевьтѹ
Д иснлѣ исааз емла. и досети. повишеане
исе. пьтри. и тавз аратнища. плънѹа
щи земла. и пожигаахѹ. в лѣто ѕ ѕ.
мца. юна. иса. поиде. стефан воевода. до лѣаса

землѧ. и стлъпниа и стпирибо гра. стода.
пожегоша. и многа бл҃гаѡ гравъ заша. и хо
нире. мнози ѿ стиѧ дъврѣ заша. и жены поса
теники ишавъ вей. дрѹзиже. и не мали. поже
гоша. въгра. и бѹчаче гра. стпода. мно. посра
и попласцо. гра. съже жеби. и ѿ стпѧдѹ. плѣ
ниша. долница. и стпаисовъ вранса. и пра
доша. ни строварѣиса. на сенезани ѹхалчи. и
плѣниша на сенезани. и стопланини. и по
жегоша. и запѹстиша. стапольисаа землѧ
и стпаисо прїиде съ великоа побѣдоѧ. въ свою
си землю. въ лѣто. зн. мца. ма. аі. ѹ стне.
престависѧ. раба бжїѧ. марїѧ. деспина.
спжа, гна. радѹла воеводи. стра ѹгро
влахїискiо. иже бѣше приведена ѿ сте
фана воевода. въ нода. дамбовицо граба
щеприѧ. и жеи погребеа. въ четнѧа. въ
свое. монастири. ѿ пѹтнои. вечнаѧ память
въ лѣ. зеі. мца июлїа. в. въ вторникь. прѣста
виса рабь бжїи господинь їѡ стефань во
евода. гпр землимолдавскои. и гроб.
г ладне. и бытого же лѣта. прѣже оумаргтїа
терїи его зима. и сталиса и срѣбники албло
и сиранеб нико ли же и бахѫ въ лѣто дѣже

ісрѣпцїи и пришелствїе воное. и потъ
плѣнїе ѥго много. И прѣстави се Пѣтръ
молдавскый. сынь ѥго Богдана воеводы.
в него мѣсто. и ста воева. Іѡ Стефань
воевода. мз лѣ и в мца и три дни:
в лѣто зеі ... вьниде гнъ Іѡ Богда
воевода въ Моунтанскои земли съ въсѣми
вои. на мѣсто рѣте ѕацїи на Могилоу
ісатиана ѡ ноустраноу рѣбна. и тамо
прїиде ѡ Радоула воеводы. посо единыка
лоугерь. и именемь Максимїань. сынь де
спотацрѣ сръбьскаго. и оумоли гна Богда
на воеводы. съ многыи оумоленїемь. да
ісодасьсъмирие съ Радоулѡ воеводѡ. по
неже есте христїане и племенници. и слы
шаше его многыми много речи. и многого оу
моленїе ѡ калоугера. и гнь Богда воевода
видѣ толико оумоленїе. и воевода събо
ри волѣ его на съмиренїе. и тако поласъ
нѣ единого своего посла рѣ до Радоула вое
вода съ въсѣми своими болѣры. на стѡ
еуангелїи сако да дръжи мирь вѣчныи. и хотѣ
постири хотѣре. и гнь Богда воевода
видѣ толико оумоленїе и сламенїе. и вътро

SFÎRŞITUL LETOPISEŢULUI DE LA BISTRIŢA.